

А М В
М А
Н А X

У Н О

1984

THE 90th ANNIVERSARY
OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1 9 8 4

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

У 90-РІЧЧЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1984

РІЧНИК 74

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК
Коректор: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Str., Jersey City, N.J. 07302

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕРКОВНИЙ І НАРОДНИЙ ОРГАНІЗАТОР В АМЕРИЦІ О. ІВАН ВОЛЯНСЬКИЙ

Тепер, коли все більше і більше голосів наших найбільших мислителів, діячів і публіцистів стверджують, що в майбутньому в Америці, та й взагалі в діаспорі, нашу українську етнічну групу зберігатиме Церква і братські союзи, цінно й конечно пригадати, що це якраз 100 років тому покладено міцні підвалини і під розвиток українського церковного життя в Америці і під організацію громадсько-господарського, а тим і культурного життя американських українців. Ці підвалини цієї постійної і переважливої діяльності поклав тут сто років тому греко-католицький священник з Галичини о. Іван Волянський. Ось як пише про цю добу і самого цього піонера-священника і громадянина „Пропам'ятна Книга”, видана з нагоди 40-літнього ювілею Українського Народного Союзу, отже рівно півстоліття тому, яку зредагував незабутній редактор „Свободи” д-р Лука Мишуга:

Живучи в таких обставинах, бідні наші імігранти, що були „чорним кротом у копальнях Пенсильвенії”, вислали до старого краю, як подає „Діло” з 1894 р. „дивне і наївне” письмо. Ось воно:

Ми тут, владико, зайшли самі, хоч незрячі. Але не зовсім ми ті самі, що „в краю”, бо до того щось нам бракує. Бракує нам Бога, котрого ми розуміли б, котрого лиш по свому могли б чтити. Ти, владико, отець нам тут, бо отець української Церкви, хоч ми з заходу України і не з твоєї дієцезії. Тож просимо, дай нам з краю духовних, дай благословення на будову церков, хай на чужині маємо все, чим свята наша Україна.

На те, як подає „Діло”, вислано зі Львова таку відповідь: Зложіть перше гроші до банку. Ну, і український імігрант зложив. А коли це сталося, тоді львівський митрополит, пізніший кардинал Сильвестер Сембратович, вислав до Америки о. Івана Волянського, що прибув разом з дружиною і осів у містечку Шенандоа в Пенсильвенії, де відправив на свято св. о. Николая, в четвер, 19 грудня 1884 р., перше наше богослуження. Там зорганізував першу українську парохію, як теж першу українську церкву (в 1885 р.), якій надано назву св. Михайла.

IN MEMORY

OF THE FIRST UKRAINIAN CATHOLIC
PIONEER-PROJECT
THE VERY REV. FATHER

IVAN WOLANSKY

THE ORGANIZER AND FOUNDER OF CULTURAL
LIFE AMONG UKRAINIAN IMMIGRANTS IN U.S.A.

WHO CELEBRATED THE VERY FIRST DIVINE
LITURGY ON AMERICAN SOIL IN UKRAINIAN
RITE IN SHENANDOAH, PA. IN 1884. BUILT
THE FIRST CHURCHES AND WAS PASTOR IN
THE FIRST UKRAINIAN-CATHOLIC PARISH IN
THE U.S.A.

DEDICATED IN 1974 BY RELATIVES

**У 90- ЛІТТЯ
ПЕРШОЇ СЛУЖБИ БОЖОЇ
В УКРАЇНСЬКО-КАТОЛИЦЬКОМУ
ОБРЯДІ НА АМЕРИКАНСЬКІЙ
ЗЕМЛІ В ШЕНАНДОА ПА.
В 1884-ОМУ РОЦІ**

**ЯКУ ВІДПРАВНО
СВЯЩЕНИК-ПІОНІР ВПР. ОТЕЦЬ**

ІВАН ВОЛЯНСЬКИЙ

**ОСНОВПОЛОЖЕННЯ
ЦЕРКОВНОГО І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ В З.С.А.**

**ЦЮ ТАБЛИЦЮ ПРИСВЯТИЛИ
КРЕДНІ І СВОЯКИ**

Цю пропам'ятну бронзову таблицю вмонтовано в притворі катедри Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Філадельфії заходом і коштом роду Волянських у 90-ту річницю першої Служби Божої для українців-католиків, відправленої о. Іваном Волянським, священиком тоді ще Руської Греко-Католицької Церкви, що сьогодні має назву Української Католицької Церкви.

Цю першу українську парохію можна вважати першим організаційним зав'язком серед українського народу в Америці. Це й підніс Михайло Павлик у своїй статті „Русин в Америці”, поміщеній у ч. I. Львівського часопису „Товариш” з 1888 р., додаючи, що таке твердження не є нічим дивним, бо „українська церква в Америці мусіла бути прибранна у всі світські культурні прикраси, практиковані в Америці і в українських читальнях в Галичині”, й тому „годі її навіть рівняти з якоюнебудь церквою на цілій Русі-Україні”.

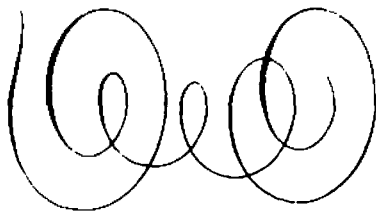
Заслугою о. Волянського було те, що й підніс пізніше редактор „Свободи” Грушка, що він перший почав об'їздити українські оселі в Америці й заохочувати імігрантів будувати свої церкви, де б „могли почути і слово рідне і де б могли знайти розраду серця в неодних злиднях”. Він об'їхав тоді всі важніші українські колонії від Нью Йорку аж до Міннеаполіс, Мінн., і Колорадо.

В 1887 р. побудував церкву в Кінгстоні, Па., а в 1889 р. — у Філядельфії, Па.

З приїздом о. Волянського почато організувати по різних місцевостях церковні комітети (звані теж церковні ради) для будови церков, і в той спосіб положено перший зав'язок під організацію українських громад. В розмірно короткому часі поорганізовано парохії й побудовано церкви в таких громадах, як Jersey City, N.J. (1887), Olyphant, Pa. (1888), Shamokin, Pa. (1890), S.S. Pittsburg, Pa. (1893), Ramey, Pa. (1893).

о. Іван Волянський роджений 1857 р. в священничій родині в селі Яблонові коло Копичинець. В Америці був до 1889 р. В 1892 р. знов повернувся, але остався недовго. В 1896 р. їздив розсліджувати життя наших поселенців у Бразилії. Там, у Ріо де Жанейро, померла йому жінка на жовту пропасницю. Подав обширні відомості про місцевості з убивчим кліматом у Бразилії як осторогу, куди не треба їхати („Свобода”, ч. 12, 1897). Під час української визвольної війни був місіонарем на Холмщині. Помер у 1926 р. як парох Дичкова, повіт Тернопіль, Галичина.

УНСОЮЗ ВЧОРА, СЬОГОДНІ І ЗАВТРА

Написав ІВАН КЕДРИН

В Україні не було організацій типу братських Союзів в Америці. Тому ми знали про існування Українського Народного Союзу, але мали дуже слабе уявлення про нього. Пригадаймо, що коли нахлинула до Америки хвиля українських іммігрантів після Другої світової війни, то довгий час нові українські мешканці ньюйоркського „давнтавну” вважали, що таким самим є ціле місто Нью Йорк. І скільки років треба було, щоб українські поселенці в Америці усвідомили, що Нью Йорк не є цілою Америкою, та скільки років треба було, щоб взагалі пізнати Америку як країну не тільки різнорідну своєю географією і виглядом окремих стейтів, але і як країну контрастів, у яких трудно визнаватися. І тому нам, українським людям у „старому краю”, навіть трохи смішно було чути, що Український Народний Союз наші земляки в Америці називають „Батьком Союзом”. Ми не орієнтувалися і не знали, що від часу заснування Союзу 90 років тому насправді аж до вибуху Другої світової війни у 1939 році був УНСоюз для американсько-української громади „батьком”.

На цю почесну назву справедливо заслужив собі, опікуючись громадою буквально в усіх ділянках її життя. Цілі УНСоюзу, визначені „Основною грамотою”, яка є частиною статуту, охоплюють економіку і культуру, визначають піклування матеріальними і моральними вартостями суспільства і його зв'язками з іншими громадянами країни, передбачують навіть заснування шкіл, бібліотек і виховних установ, видавання книжок і газет, наказують вести харитативну діяльність і дбати за культуру і матеріальне та духове піднесення громади. І тому й УНСоюз діяв не тільки як забезпеченева установа, але займався справами, які з забезпеченням на життя чи від нещасливого випадку не мали і не мають нічого спільного. Адже заходами УНСоюзу ставлено аматорські театральні вистави, влаштовувано музично-співочі імпрези, видавано книжки і давано щедрі датки на прерізні конструктивні цілі. УНСоюз був теж ініціатором однаково окремої центральної харитативної організації, якою є Злучений Україн-

ський Американський Допомоговий Комітет, популярно відомий ЗУАДК, та політичної репрезентації української громади в Америці, якою був Український Конгресовий Комітет Америки.

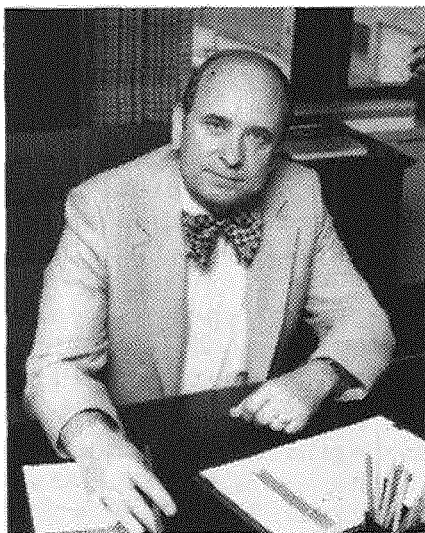
Однак життєва практика виявила, що добрий плян зцентралізування всіх фондів на харитативні цілі, щоб вони йшли до каси ЗУАДК-у, — не вдався. Хаотизація збіркової акції на прерізні цілі, включно із збірками на окремі політичні партії, не звільнила УНСоюзу від харитативної місії. І УККА за всіх 40 років свого існування не здобув собі такого авторитету в американських властей та американському суспільстві, щоб звільнити УНСоюз від місії найавторитетнішого репрезентанта українства в Америці. Ніхто інший як УНСоюз займався обороною молоді української держави на рідних землях. УНСоюз дав ініціативу до створення Української Народної Ради, яка перетворилася у „Федерацію українців у З'єдинених Державах”. УНСоюз займався організацією української громади в Америці, себто був насправді провідним чинником на внутрішньому відтинку життя громади, і водночас УНСоюз був керівним чинником на зовнішньому відтинку. УНСоюз ніколи не втрачав з очей України і тому його пожертви йшли на Рідну Школу в Західній Україні і на Фонд голодуючих, на Фонд Визволення України, на Фонд Січових Стрільців, — на всі ті установи й організації в Україні, які потребували матеріальної допомоги.

У минулому УНСоюз виконував всі такі функції, про які ми у „старому краю” не мали навіть уяви. Можна ділити історію УНСоюзу на різні періоди, але, здається, найширшим охопленням його історії буде погляд на його минуле від початку заснування до припливу сюди маси нової іміграції після катастрофи, якою була для України Друга світова війна, — від того часу, себто 1938-39 років аж по нинішній день, і зважитися на кілька коротких міркувань на тему, чим буде УНСоюз за яких 25 — 50 і 100 років, себто після нас. Це той третій період, що його можна передбачувати на базі досвіду всієї дотеперішньої історії УНСоюзу.

Коли трагічний для України кінець Другої світової війни викинув на північно-американський континент кругло 100 000 нових імігрантів, діяпозон діяльності УНСоюзу мусів природно звужитися. На XIII Конгресі Українців Америки було — за офіційним виданням звітної книги з 1980 року — 63 окремих організацій, поділених на вісім категорій. Ясно, що заснування цілої широкої мережі окремих організацій з усіх ділянок життя громади перебрало від УНСоюзу різні його попередні журби. Але не цілком. Візьмім, наприклад, науковий сектор. У названій книзі про XIII Конгрес названо три репрезентовані там наукові установи:

ТЕОДОСІЙ ТАЛПАШ,
перший головний предсідник УНС

ІВАН О. ФЛИС,
теперішній головний предсідник УНС

Наукове Товариство ім. Шевченка, Українську Вільну Академію Наук і Шкільну Раду УККА. Це дуже неповний список існуючих в Америці клітин наукового світу. Постав Український Науковий Інститут при Гарвардському Університеті, існує окреме Історичне Товариство, існують різні видавництва і видавничою працею займаються прерізні окремі організації й установи — Церкви, Союз Українок, Лікарське Товариство, ветеранські організації (ОБВУА, Братство колишніх вояків І УД УНА, дві організації колишніх членів УПА, Ветерани українського резистансу, Броди-Лев), — всі вони видали й далі видають різні твори. Але поруч із ними ніхто інший, а УНСоюз видав своїм трудом і фінансами двотомову Англomовну Енциклопедію Українознавства (АЕУ) й УНСоюз видав вичерпний одностомовий англomовний твір „Історія України-Руси” Михайла Грушевського.

Коли йдеться про репрезентацію українців в Америці, то — як уже згадано — постав Український Конгресовий Комітет Америки з головною своєю місією — саме репрезентувати українство перед властями ЗСА. Але коли прибув до Америки Валентин Мороз, то тодішній дорадник демократичного президента ЗСА Джіммі Картера Збігнев Бжезіньскі для справ Крайової безпеки, повідомив про приїзд В. Мороза не замешкалого у Вашингтоні президента УККА, а УНСоюз, і передав Валентина Мороза під опіку головному передсідникові УНСоюзу д-рові Іванові Флисові. Бо про УНСоюз знали і знають в американській державній верхівці і мали і мають до нього довір'я як до братсько-забезпеченової, але й громадсько-репрезентаційної установи.

І коли настала в українській громаді в Америці криза під час і після XIII Конгресу, то наче автоматично провід демократичної опозиції, яка відкинула авторитарну систему в УККА, перейшов до головного передсідника УНСоюзу і до його Екзекутиви.

Немає другої установи ані організації в „американській Україні”, яка рівнялася б числом свого членства, своєю повагою, своїм авторитетом і своїми заслугами у минулому з Українським Народним Союзом. У великій мірі спричиняється до цього факт, що УНСоюз видає „Свободу” й англomовний „Український Тижневик”. І хоч „Свобода”, як і УНСоюз, переживала різні стадії чи й кризи, то „Свобода” була і є провідним керівним українським часописом у всьому українському вільному світі. „Свобода” була ініціатором УНСоюзу, але швидко виявилось, що не „Свобода”, а УНСоюз є „Батьком”, який мусить матеріально підтримувати існування такого щоденника. Бо настав час, коли найкращі великі американські щоденники банкрутують, коли звужується вся преса різних національних груп в Америці і коли нема таких рідних

„УКРАЇНСЬКА БУДІВЛЯ” УНСОЮЗУ

мільйонових промислово-торговельних фірм, які своїми оголошеннями давали б підставу існуванню газети, як це діється з найбільшими американськими газетами.

УНСоюз має вже власну літературу. З нагоди 40-ліття цієї установи вийшов у 1936 році об'ємистий твір „Пропам'ятна Книга”, зредагований д-ром Лукою Мишугою; і з нагоди 50-річчя УНСоюзу вийшов у 1944 році „Ювілейний Альманах”. З нагоди 60-річчя УНСоюзу вийшла у 1954 році чергова книга „Українці у вільному світі” під редакцією д-ра Луки Мишуги й Антона Драгана. Цей останній видав окрему книжку „Український Народний Союз”, в якій охопив історію УНСоюзу за роки 1894-1964, що її скромно назвав „розповіддю”. У 1982 році появилася чергова брошура Антона Драгана „У дзеркалі Конвенцій УНСоюзу”, і він є тепер безперечно найкращим знавцем всього минулого УНСоюзу та всієї його проблематики. Очевидно, для списання повної історії УНСоюзу треба перестудіювати протоколи всіх Конвенцій і всіх нарад Головного Уряду та треба перелисткувати і робити записки з 90-ти річників „Свободи”. Це велетенська праця, але вона стосується не тільки самої однієї братської установи — УНСоюзу.

Історія цієї установи є водночас історією українського поселення у вільному світі. А що УНСоюз і його орган „Свобода” діяли і діють з очима на Україну, то на підставі друкованих матеріалів про УНСоюз, на підставі річників „Свободи” можна скласти також історію української політичної думки цілого українського народу, — не тільки українського поселення в Америці.

Україна переживала за тисячу років свого християнства світлі і трагічні моменти. Переживала світлі і сумні моменти і українська громада в Америці, та переживав світлі і прикрі моменти і Український Народний Союз. І „Свобода” в різні періоди свого 90-річного існування була „кращою” і „гіршою” — бо таке життя кожної інституції чи установи, як, зрештою, теж кожної нації, кожної родини, кожної людини. Життя звичайно складається із світел і тіней. Але за весь час свого існування по нинішній день виправдалася назва, придумана на характеристику УНСоюзу — УНС — „заморська фортеця” чи, як раніше говорено — „заморська твердиня” України. Такою вона була, такою є і такою буде.

Як сказано вже вгорі, коли ми зважимося глянути в майбутнє, то що залишиться в Америці після нас, за яких 25, 50, 100 років? Звичайно, українське життя в діаспорі тісно залежить від розвитку міжнародних подій та розвитку подій на Сході Європи. Ми віримо і „проти надії сподіваємося”, що російсько-большевицька імперія

розвалиться, бо так учать нас прецеденти всесвітньої історії, що ніяка імперія, збудована на підбоях силою і підступом чужих країн і народів, не всіли вічно зберегтись. Були могутні, здавалося незнищимі, імперії, маршували по континентах, здавалося непереможні, армії — проте всі вони минулися, і з імперій, про які говорено, що в них сонце не сходить і не заходить, — нема сліду. Проте советська імперія існує від 1918 року, і в наслідок повного незнання історії Сходу Європи та нерозуміння істоти московського комунізму — з ласки Френкліна Деляно Рузвелта, розрослася советська імперія до меж, про які не мріяли ні Петро Перший, ні Катерина Друга, ні Улянов-Ленін, ані Лев Троцький. Від 1918 року по сьогоднішній день — це довгий час. Це час, в якому мільйонимільйони невинних жертв погинули на жертівнику імперської нелюдської системи. Сьогодні світ уже дещо спам'ятовся. Сьогодні є вже на Заході кращі знавці історії й суті російсько-большевицької імперії і її загрози для вільного світу, як є ними українці. Проте ми все ще не чуємо ніде на ніякому форумі не-українського голосу, який рекомендував би деколонізацію Сходу Європи. Не чуємо його тому, що ніхто не хоче провокувати, мовляв, третьої світової війни в атомовій добі, здаючи собі справу, що війна була б загибеллю для культури світу і катастрофою для всього людства. Отож ми не знаємо, як довго ще існуватиме російсько-большевицька імперія і чим закінчиться започаткований в Україні процес національного геноциду. Від того, чи перетвориться український народ разом з іншими народами в СРСР в один „советський народ” з російською мовою і культурою, навіть з залишенням тому новому малоросійському народові „етнографії”, — чи провалиться той несамовитий експеримент і ми будемо свідками відродження в Україні національної гордості і гідності, — залежить у величезній, ба вирішальній мірі й обличчя української громади в діяспорі. Оця громада живе з очима на Україну, але сама виставлена на тиск природної асиміляції, що її можна спинювати, їй можна протидіяти, але її не можна скасувати. І знову ж на прикладі УНСоюзу бачимо, як пристосовується українська вільна громада до нових обставин, що постають під тиском природної асиміляції і спричинених нею процесів. Злука УНСоюзу і Українського Братського Союзу (недавно Робітничого Союзу) вказує на те, якими шляхами крокуватиме життя всієї української громади у вільному світі, у діяспорі. Воно буде корчитися і задля збереження себе мусить об'єднувати орднорідні установи й організації, щоб комулювати людські й фінансові ресурси, щоб зберігати потенціал для дальшого існування і для дальшої конструктивної праці. Тому неминуче мусить прийти до злуки таких наукових, молодечих, спортових та інших організацій, які тепер пишуться своєю суверенністю і які

плекають ще культ своєї традиції. Але коли глибше замислимося, що залишиться після нас, як не буде припливу нової живої крові, а існування советської імперії продовжуватиметься з її політикою національної асиміляції, — то можемо передбачувати, що в найпершу міру залишаться у вільному світі на поселеннях Церква і Союзи. Отож залишиться оця наша „заморська фортеця”, бо саме членство УНСоюзу є наче довідкою української національності. За таку довідку будуть старатися прийдешні українські люди з прийдешніх поколінь.

УНСоюз був, є і буде „заморською фортецею” України. І коли розбудова українського життя в Америці логічно звузила була круг діяльності УНСоюзу, то можна передбачити, що настане час оберненого процесу : будуть ліквідуватися різні теперішні організації зі своїми окремішніми статутівими завданнями і буде перебирати їхню місію УНСоюз. Вже тепер на наших очах бачимо, як із відходом у вічність деяких діячів культури водночас завмирають створені ними видавництва чи окремі журнали, як малі життя в деяких окремих царинах. Кажуть — нема незаступної людини. Це неправда. Від людини все залежить, і бувають люди, яких не можна заступити. У нас і в інших національних групах у діяспорі вмирають активні, творчі душі, відходять незаступимі постаті, які творили самі і піддавали ініціативу до праці землякам, — і завмирала вся ділянка, на якій вони діяли. І такий процес буде продовжуватися. Але українство як цілість не загине у вільному світі. Воно існуватиме, бо завжди буде досить творчих та відданих ідеї української вільної і ні від кого незалежної української держави одиниць, щоб ця ідея зберігала при житті розсіяних по світу українських людей.

Коли ми „проти надії сподіваємось”, то цю надію подає нам у найпершій мірі з найбільшою силою Церква і УНСоюз. Коли не стане теперішнього і найближчого, другого і третього прийдешнього покоління, — то українське життя в Америці прийме інший вигляд. Але залишаться два тривкі фундаменти українства: залишиться Церква і залишиться УНСоюз. Бо такий висновок диктує дотеперішній процес життя і розвитку української громади в Америці, до такого висновку доводить логіка холодної призадуми. І тому з цьогогорічним новим ювілеєм УНСоюзу — 90-річним ювілеєм — треба з гордістю, сантиментом, надією і вірою глядіти на УНСоюз, як на одну з найперших заporук існування українства в діяспорі.

ЯК УНСОЮЗ ПЕРЕБРАВ „ЗГОДУ БРАТСТВ”

(АБО ЯК ДІЙШЛО ДО ЗЛУКИ)

Написав **СТЕПАН КУРОПАСЬ**

Стейт Пенсильванія від самого початку існування Українського Народного Союзу донині є центром діяльності організації. З самого початку рішальний голос в організації мав район твердого вугілля, з Шамокіна починаючи, а Скрентоном закінчуючи. З часом як відходили лемки з гір на доли, зійшов і УНСоюз на доли ріки Делавер, і сьогодні місто Філядельфія стало найбільш рухливим центром не лише УНСоюзу, але й всього українського політичного та релігійного життя. З початку життя УНСоюзу виглядало, що, може, Нью Йорк перебере владу; невинно Чикаго заглядало в той бік, але не вийшло. Пенсильванія донині є bastіоном УНСоюзу.

Основниками УНСоюзу, як відомо, були лемки, які з гір Галичини зайшли в гори Пенсильванії, працювали в копальнях вугілля глибоко під землею, а на поверхні садили барабольку. Лемки вважали себе русинами, як і всі перші імігранти, але вони були перш за все лемками, а потім русинами. А що обидві групи були одного віровизнання, разом будували церкви й у них разом Бога хвалили, разом зустрічалися у клюбах чи на пікніках, то мусли привикати одні до одних і відтак разом ставати українцями. І якби не гарячі голови, хоч безперечно патріоти, то може й був би лише один Український Народний Союз, бо, як виглядає, йде до злуки на союзовому полі. Нікому кривди не робить УНСоюз чи УБСоюз, всі члени мають чотири свободи і, наприклад, в УНСоюзі більше католиків, ніж у „Провидінні”, більше православних, ніж в інших братських організаціях. Але лемки задержали гегемонію в УНСоюзі і донині не зрікаються імені „лемко”.

Коли мене вибрали головним контролером УНСоюзу в 1937 році, я мешкав під час контролі в одній кімнаті з головним контролером Дмитром Капітулою. Він попрохав мене жити з ним, бо він старший віком, треба йому товариства, а я молодший 36-літній міг би йому допомогти в потребі. Як звичайно, старші люди говорять те саме нині, що й учора. Від початку оснування УНСоюзу

оповідав історію своїх спорів з карпатськими русинами, з лемком із Ясла Секериком, що пішов до москофілів, а він, Капітула, пішов з нашими русинами. Жалівся мені, що він до газети писати не може, і радив мені написати до „Свободи” статтю в обороні лемків, бо Євген Ляхович, мій друг, написав там, що лемки — це „вітка українського народу”. Яка ж ми „вітка”? Це образа для нас, ми — народ, від Сяну аж до Нового Таргу сягають наші землі. Підписувався він все Гмітро, бо так його охристили; ніколи не писав чи не назвав би Скрентон, лише Шкренти.

Такий вступ до теми потрібний, щоб читачі знали, в якій атмосфері ріс УНСоюз.

В добі росту УНСоюзу важливу роль відіграли два центри, Шамокін і Скрентон. Шамокін з околицею — це колиска УНСоюзу, а Скрентон — це вже „культурний центр”, коли лемки вийшли вже з колиски в люди.

В районі Шамокін лемки збиралися на горах і долах високої гори Мак-Чанк на пікніках і на вічах. Містечко названо Джім Тарп; цю назву замість Мак Чанк встановив стейт у пошані до негра, який відіграв важливу роль в еманципації негрів. В дорозі автобусом до Лігайтону я стрінув пасажирів, що боронили індіанське поселення і назву Мак Чанк, мовляв, це було не „фер” переіменувувати містечко на Джім Тарп.

Тому що йде до злуки Українського Народного Союзу й Українського Братського Союзу, бо вже обі конвенції минулого року вирішили перевести таку злуку, хоч з цієї нагоди згадати, що тема злуки вже має за собою 50 літ. Вже 50 літ переговорює УНС і УБС. Документи стверджують, що у лютому 1934 року Екзекутивний Комітет УНСоюзу одержав листа від Виконного Комітету Українського Робітничого Союзу з пропозицією відбутися спільну нараду урядів обидвох Союзів у справі виміни думок щодо злуки обох Союзів. Екзекутивний Комітет УНСоюзу радо на це згодився, і так наради обидвох урядів і редакторів „Свободи” та „Народної Волі” відбулися перший раз 10-го лютого 1934 року в Головній Канцелярії УНСоюзу. Виконний Комітет УРСоюзу був уповноважений конвенцією такі переговори вести, а Екзекутива УНСоюзу такого уповноваження не мала, тому рішено ті перші наради вважати дискусійними, а не урядового характеру. На тій першій нараді порушено в дискусії всі важливі питання, які можуть виринути у зв'язку з пропонованою злукою обох Союзів, — закінчує комунікат. Дальші дві наради відбулися аж у лютому 1937 року.

У зв'язку з цією нарадою головний предсідник УНС Микола Мурашко подав до відома, що 24-го листопада 1936 року приїхали

Радні „Руського Народного Союзу” в 1914 році. Того ж року Батько-Союз був перейменований на Український Народний Союз. (згори, з лівого кутка вниз, проти руху стрілки годинника): о. Мирон Данилович, Іван Глова, Андрій Гальчак, Володимир Каськів, Николай Ваверчак і Петро Мотало.

до УНСоюзу представники „Згоди Братств”, щоб переговорити з Екзекутивним Комітетом УНСоюзу можливість злуки. Вислідом тих нарад було те, що представники „Згоди Братств” висказали ще бажання обговорити злуку також з іншими запомоговими організаціями, поки вони зможуть остаточно рішитися на злуку.

Справу злуки мав рішити Головний Уряд на Річних зборах у червні 1938 року. Як головний котролер, вибраний 1937 року, я дістав повідомлення, щоб по дорозі до Джерзі Ситі на Річне засідання вступити до міста Олифант, де містилася канцелярія „Згоди Братств”. Всі контролери — Дмитро Капітула, Омар Малицький, Амброз Кібзей, Роман Смук і Степан Куропась — зібралися в Скрентоні в домі секретаря Відділу УНСоюзу Запоточного, де й переночували. Не було що оглядати. Каса Централі порожня, Народний Дім, власником якого була „Згода Братств”, западався, бо під ним були копальні вугілля, потребував ремонту, члени старші, резерви організація не мала. Не мала тому, що не хотіла перейти реформи і перейти зі старої табелі смертності на новий рід забезпечення зі всіма тими привілеями, які дають на свої поліси найбільші асекураційні компанії.

УНСоюз перейшов таку реформу, але в роках 1914-15 втратив 12 360 членів, які протестували і не погоджувалися на підвищення вкладок.

На Річному Засіданні Головного Уряду УНСоюзу в 1937 році прийнято організацію „Згода Братств” у члени УНСоюзу. Відбулася гаряча дискусія на тих зборах і поза ними. Комуністична преса „Українські щоденні вісті” писали, що УНСоюз „пожирає” менші союзи. Яке ж то було „пожирання”, якщо УНСоюз мав тоді 31 297 членів і 4½ мільйона майна? Щоб рятувати „українське ім’я”, рятувати членів, УНСоюз зі шкодою для себе перебрав тих кількасот членів організації, яким загрожувала ліквідація. УНСоюз дорого доплатив, щоб зрівняти членів „Згоди Братств”, які не мали резерви, з членами УНСоюзу з резервою, згідно з законами стейту. Було так, як казали мудріші, не здорово, але гонорово. УНСоюз поступив по-братському, брат допоміг братові в потребі.

За весь час 90-річного існування УНСоюзу можна навести багато прикладів „фратерналізму” УНСоюзу, але це вже інша тема, тема до Альманаху 100-річчя існування Батька-Союзу.

30-ий РІК ПОЯВИ „ВЕСЕЛКИ” НА НЕБОСХИЛІ ДИТЯЧОГО СВІТУ

Написав ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

*... Скажи нам, якщо знаєш,
Скільки ти роцків маси?..
(Жартівлива примовка)*

Поява райдуги журналу „Веселка” на небосхилі дитячого світу на поселеннях — явище не випадкове й не відірване. В процесі розвою українського культурно-національного життя в ділянці виховання, навчання й розваги молодого покоління шляхом періодичного друкованого слова для збереження свідомости його національного кореня, ця поява мала свою історію, традицію, підґрунтя й запілля. З одного боку, це пов’язаність із минулими дитячими періодиками в рідному краю, з другого боку, це віднова й продовження видаваного раніше журналу для дітей „Цвітка”. У першому етапі свого існування, тобто від заснування УНС аж до прибуття нової хвилі іміграції після Другої світової війни, ця братська установа була не тільки забезпеченово-допомоговою інституцією, але в ній зосереджувалися прояви й ділянки національного життя в усіх різновидах, які в рідному краю були зрізничковані й діяли в межах окремих товариств, установ, організацій. Попри фінансово-економічно-допомогову акцію, яка була основним завданням УНС, він вміщав у програмі своєї діяльності культурно-освітній, релігійно-прицерковний, товариський та політичний сектори у найширшому всеукраїнському, суто позитивному сенсі.

УНС зрозумів потребу й konieczність виховувати молоде покоління в українському національному дусі не тільки для придбання майбутніх членів, але й для збереження національної субстанції поза межами материка.

Маючи на увазі ці два аспекти, УНС дбав про рідне шкільництво, молодечі організації, самодіяльні гуртки, товариське життя молоді, врешті про достосоване до її потреб і зацікавлень друковане

слово в формі книжкових і періодичних видань. У „Свободі” появлялась рубрика „Для наших дітей”, а в 1914 році почав виходити заходами УНС журнал для дітей „Цвітка” (“Flowerette”) під редакцією педагога Дмитра Андрейка. Не з вини видавця, але через брак передплатників-читачів, відсутність співробітників, байдужість батьків, незацікавлення загалу громадянства та прискорений асиміляційно-денаціоналізаційний процес журнал проіснував тільки до 1917 року. Все таки сама поява „Цвітки” свідчила про добру волю й зрозуміння УНСоюзом проблеми виховання молодого покоління шляхом друкованого мистецького слова.

Після короткотривалої появи „Цвітки” УНС подбав про англomовне видання для молоді “Ukrainian Juvenile Magazine” („Український молодечий журнал”), що появлявся чвертьрічно від грудня 1927 року, поки не заступлено його в жовтні 1933 року теж англomовним “The Ukrainian Weekly” („Український Тижневик”), який виходить і досі, хоч вже не в чисто „юначому” дусі, але призначений для збереження національного „я” нових поколінь, які слабо або взагалі не володіють українською мовою, але почувають себе українцями і прагнуть зберегти родове коріння. Видаючи згадані публікації, УНС з’ясував їх ціль і завдання такими словами: „Зацікавити нашу дитину українським життям та підховати нових носіїв українства в Америці”.

Ці видання УНС з прицілом на дітей і молодь підготували ґрунт для нової цього роду публікації, яка появилася з прибуттям т. зв. „нової іміграції”, яка причалила до берегів Америки в наслідок мілітарно-політичного катаклізму, викликаного Другою світовою війною.

Працівники дитячої літератури — поети, письменники, вчителі, педагоги, видавці, редактори, ілюстратори, композитори з батьківщини й скитальщини, почали пресову дискусію й кампанію про необхідність друкованого слова для дітей у журнальній формі. УНС пильно слідкував за цією дискусією, а що новоприбулі, маючи людські ресурси, не розпоряджали фондами, вирішив своїми фінансовими засобами й видавничо-технічним апаратом зреалізувати ці намагання. Це дало почин заснувати журнал для дітей „Веселка”, перше число якого появилася 15-го вересня 1954 року, який виходить досі під незмінною редакцією (Володимир Барагура, Роман Завадович).

„Веселка” одним кінцем своєї райдуги стримить у животворних джерелах української самобутності, другим кінцем — переносить ці традиції й життєдайні первні до країн заморського поселення,

вливаючи їх у серця, душі й інтелект українських дітей у вільному світі.

Впродовж майже 30-літнього існування „Веселка” пережила різні етапи розвою щодо якості, різноманітності й багатства матеріалів, особового складу співробітників, мистецького оформлення і технічного вигляду, і щодо кількості й характеру передплатників-читачів, виховавши своїм впливом нові покоління свідомих українців, які ніколи не бачили країни походження своїх батьків.

Час найвищого розквіту „Веселки” минувся, „крива” її розвою спадає. Як у всіх ділянках нашого національного життя, так і в царині виховання дітей за допомогою мистецького друкованого слова, „крива” з одного боку є показником занепаду, а то й повного зникання його віджилих форм, з другого боку — вона є передвісником виклювання й наростання нових організаційних проявів, які, визрівши й викристалізувавшись, виповнять перехідну пустку.

Ця обставина проміжного застою зумовлена демографічним, соціо-економічним та асиміляційно-денаціоналізаційним процесом, як теж відсутністю нових україномовних творчих талантів і браком сил та наснаги в наявних працівників дитячої літератури, ряди яких через біологічний закон старіння проріджуються, ентузіазм потахає, джерела творчості пересихають. Проте „Веселка” далі грає своїми радісними кольорами на обрії дитячого світу поза межами батьківщини. У цьому левина заслуга УНС, що не шкодує заходів і фондів, щоб при зменшеній кількості передплатників все таки забезпечити журналові безперебійну появу. Літніх співробітників „Веселки”, зокрема в ділянці мистецького оформлення, заступають нові таланти, а й поміж співробітниками літераторами знаходяться ще люди в „силі віку”, які постачають журнал вартісними літературними, виховними, пізнавальними й розважальними матеріалами. Поміж ними подибуються й авторичужинці, які радо дають дозвіл перекладати їхні писання українською мовою. Не забувають свого журналу й діти-читачі, які присилають свої літературні й образотворчі спроби, пишуть листи, повідомляють про події з дитячого життя, а навіть влаштовують самотужки, дискретно підказані вчителями й виховниками, імпрези на пресовий фонд журналу. Матеріально допомагають йому теж люди доброї волі з-поміж громадянства, яким лежить на серці справа збереження українства.

Як усі істоти жіночої статі, так і „Веселка” ніяк не хоче признатися, скільки їй років. Коли рахувати роки публікації, то їй 30 років, коли рахувати календарні роки, їй тільки 29... Не зважаючи на те, „Веселка” почуває себе молодою, гожою, вродливою й життерадісною і має всі дані ще довго мерехтіти на обрії світу

української дитини, яка прагне залишитися свідомим членом української спільноти, як про це мріяв УНС, починаючи періодичні видання для дітей.

Ліна КОСТЕНКО

ЗАВОРОЖИ МЕНІ, ВОЛХВЕ...

Заворожи мені, волхве.

Судить по мапі, на зорях, на місяцях.

Респектабельні пілігрими в комфортабельних "Волгах"

ходять по Шевченківських місцях.

Збирають вѣрби у монографію,

вивчають біо-і географію,

полюють в полі на три тополі.

А цікаво — багато б із них потрафило

пройти шляхами його долі?

Давайте чесно, не кнопки ж ми й не педаль,

що писав би Шевченко в тридцять третьому, в тридцять сьомому роках?

Певно, побувавши в Кос-Аралі,

побував би ще й на Соловках...

Загартований, загратований,

прикиданий землею, снігами, кременем,

досі був би рега-

білі-

тований,

хоч посмертно, зате своєсвременно.

Звісило з трибуни блазеньський ковпак забрехує слово:

— Було так... Було так... Було так...

— А може, було інакше, чуши, батьку?

— Чую, синку. Пропадали ж люди ні за гріш.

Передсмертно лаявся Косинка,

божеволів у тюрмі Куліш,

Курбас ліг у ту промерзлу землю...

Мовчимо, залуєєм секрет...

Як мовчанням душу уяремлю,

То який же в біса я поет?

ПРИЯТЕЛЬ РОДИНИ

(ПАМ'ЯТІ РЕД. Л. МИШУГИ)

Написала ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ

У ті неспокійні, повні непевности про майбутнє перші роки після закінчення Другої світової війни, коли усім нам треба було рішати про переїзд у заморські країни, для нашої родини не було сумніву, куди спрямуємо наші вітрила. Ми рішили їхати до Північної Америки, а конкретно — до Нью Йорку чи його околиці, який нам був чимось ближчим від всього іншого незнаного, бо там жив вже від довгих років близький приятель родини Федаків д-р Лука Мишуга або, як ми всі в родині його називали — Луць.

Для мене від молодих років цей Луць, про якого чула стільки розповідей, був образом лицаря на білому коні зі всіма лицарськими прикметами — шляхетністю, джентлменством, елегантією і необмеженим багатством.

Таким видався він мені і під час нашої першої зустрічі над Балтійським морем у вільному місті Данціг (тепер Гданськ), куди він приїхав улітку 1938 року і, не маючи дозволу на в'їзд до Польщі, там назначив зустріч з моєю мамою Оленою, щоб передати їй зібрані в ЗСА гроші, призначені на дію Організації Українських Націоналістів, як теж довідатися про найновіші події у Львові. На ту конспіративну і політичну зустріч, що відбувалася у прегарному купелевому містечку Цоппот, що разом із сусіднім Данцігом належало до вільного міста, я поїхала завдяки своїй молодості і наївності. Рішено, що саме тому мені буде найлегше перевезти через польську границю долари, призначені на організацію (ОУН), не збуджуючи підозріння польської поліції.

Для мене ціла ця конспіративна зустріч була одним великим прегарним переживанням. Найкращим із них була, однак, зустріч із доктором Луцем, який знав кожний деталь подій у родині моєї матері, мою улюблену бабуню називав „мамусею”, а мою маму і мене, яку вперше в житті бачив, оточив такою особливою опікою, яку зустрічається тільки в найближчих людей.

Впродовж кожного дня, коли д-р Луць провадив з моєю

матір'ю поважні розмови або скликав до нашого готелю, де ми жили, представників українського студентства Високої Технічної Школи в Данцігу, з яких більшість була членами ОУН, я в товаристві визначених для того д-ром Лукою Мишугою студентів їздила на прогулянки, купалася в морі, оглядала місто і ходила до театрів. Але звичайно увечорі я мала дозвіл разом із доктором відвідувати велике казино гри і приглядатися грачам, між якими завжди був мій „лицар”. Мені, скромній дівчині, здавалося, що я, немов у якомусь романтичному фільмі, опинилася несподівано у товаристві американського мільйонера, що мав європейські манери і говорив по-українському. Дні минали, немов гарний сон, і немає дива, що я верталася до звичайного життя у Львові, повна захвату і мрій, забуваючи, що моя „місія” була куди важливіша, як ті безжурні дні в товаристві д-ра Мишуги та його молодих асистентів.

* * *

Але спомин цих гарних днів скоро після того оповився мрякою важких подій Другої світової війни, облоги Львова і зайняття його большевицькими військами. А все ж саме у тих днях небезпеки, непевности: що буде завтра, коли ми сиділи вдвійку з мамою в пивниці та прислухалися до перших звуків війни, — мама, немов наперекір дійсності, розказувала мені про найбільш безжурні дні її молодости в навечір'я Першої світової війни. У тих споминах постійно повторювалося ім'я Луки Мишуги, її нерозлучного приятеля, учасника всіх молодечих витівок, романтичних ескапад, забав і розваг.

Вони познайомилися під час гостини славнозвісного Олександра Мишуги у Львові, який був товаришем діда Стефана Федака ще із дяківської школи. Молодий студент права Луць вже тоді був під опікою стрийка і відразу пристав до родини Федаків, немов рідний, ставши невідступним приятелем і „адоратором” двох найстарших доньок, що саме дівували — Олени і Ольги. (Олена згодом вийшла за Лева Шепаровича, а Ольга — за Євгена Коновальця. Третя із сестер Софія стала дружиною Андрія Мельника).

Особливо в'язав його великий сантимент з моєю бабунею либонь тому, що Лука Мишуга сам втратив свою матір дуже рано, а крім материнсько-синівського відношення їх обох єднали глибокий патріотизм і захоплення Шевченком.

Слухаючи під обстріл гармат і скорострілів розповідей мами, вони видавалися мені немов не з цього світу. Скільки гумору, безжурности було у тих балах, зустрічах, прогулянках цієї молоді української „сметанки” Львова, немов би життя справді було однією великою забавою.

Луць Мишуга із своїми необмеженими фондами, що їх одержував від стрійка, був душею цього товариства. Це він запросив маму поїхати з нам повозкою однієї пам'ятної неділі на Високий Замок (що в тих невинних часах рівнялося скандалові), це він підкуплював служниць, щоб дізнатися, якої барви сукні готують на забаву його приятельки і замовити відповідні до того квіти, це він станув одного разу перед мамою з китицею синіх рож, що викликало справжню сенсацію.

Але все це безжурне життя перервала Перша світова війна, а тепер початок Другої пригадав той „танець на вулкані” — як його називала мама...

* * *

Після Другої світової війни у перші важкі роки в Німеччині д-р Луць шукав нашу родину і уповноважив ред. С.Шумейка, який вже в 1946 році приїхав до Європи, знайти нас. Через нього передав Луці Мишугі листа вуйко Андрій Мельник, у якому поінформував про всіх із „гнізда на Сикстуській” (Сикстуська ч. 48 у Львові — це був широковідомий дім Федаків), що в міжчасі віднайшлися, хоч були розкинені по цілій Європі.*)

Тому, як тільки ми приїхали до Нью Йорку, ми обидві з мамою вибралися до „Свободи”, щоб відвідати д-ра Мишугу.

Невелика і не достатньо освітлена кімната на Гренд Стріт у Джерзі Ситі, по береги виповнена паперами, газетами, і дуже змінена постать головного редактора за бюрком — були для мене ще одним психічним шоком із тих, що зустрічали нас на кожному кроці після приїзду до нової країни...

Де подівся мій незрівнянний „лицар” з Данцігу?

І хоч д-р Л.Мишуга привітав нас теплою, дуже характеристичною для нього усмішкою, і вона як і ціла його постать були втомлені і якісь непричасні до нашої зустрічі. Щоправда він розпитував нас, як ми влаштувалися, питав про бабуню, яку, як колись, називав „мамусею”, за тету Олю Коновалець та інших членів родини Федаків, що в міжчасі розпорошилися по світі. Але при нашій розмові постійно дзвонив телефон, приходили співробітники зі запитаними, і ми бачили, що він не має для нас часу ані спокою для себе, і що він думками не з нами, а на сторінках своєї улюбленої „Свободи”.

Однак як взірцевий джентлмен не забув нас запросити в близькому часі на вечерю і на відвідини Радіо-Ситі в Нью Йорку, на що ми, цікаві на Нью Йорк, радо погодилися.

Прийшов, як колись у Львові за „давніх добрих часів”, з китицями квітів, цим разом і для мами і для доньки, але з квітами не

забув нам дати найновіше число „Свободи”. Про неї саме, про щоденник, про УНСоюз і громадські справи розповідав широко в часі вечіри та з таким захопленням, що не було ніякого сумніву, що вони були його життям, що „Свобода” заступила йому родину, приятелів і всеціло заповнила життя, його зацікавлення, не лишаючи місця на давні сантименти і зв'язки. Довгі роки редакційної праці полонили д-ра Луця всеціло.

Після тих перших наших зустрічей на новій землі, ми ще декілька разів гостили д-ра Л. Мишугу у своєму домі в Бабілоні, ще раз зустрічали разом Новий 1952 рік у домі Р. і К. Олесницьких, але далі зв'язок між нами ставав щораз рідший. Ми, що формували своє життя в новій для нас країні, і він, повністю відданий „Свободі” і громадським справам, не мали вже багато спільних тем і зацікавлень.

Про недугу д-ра Луця мама, як і я, довідалися, коли вже було дуже погано. Однак вістка про смерть вірного приятеля молодости була для моєї матері дуже і дуже болючою, хоч того вона не показувала і про те не говорила. З признанням однак привітала його останню волю, в якій д-р Мишуга бажав повідомити про його смерть у „Свободі” щойно після похоронів, не відкривати ні для кого труни, а тіло убрати у „фрак”; як тоді сказала вона: „Так, як Луць умів жити, так умів і вмерти”.

Проте, якою глибокою була сила цієї приязні з св. п. Лукою Мишугою відчула я вповні щойно минулого року, коли в день смерті моєї мами відкрила її доручення для мене, написані вже декілька років раніше. Вони були слово в слово відбиткою тих, що їх залишив д-р Мишуга. „Убери мене в чорну сукню і білі скіряні рукавички, не дозволяй відкривати для нікого труни, до „Свободи” дай повідомлення про мою смерть щойно після похорону, на якому крім тебе хай нікого не буде!”...

Коли я стояла самотньо біля її свіжої могилки, думала я про те, що може цей лицар моєї молодечої уяви вже виїхав по маму там, на тому кращому світі, так як колись у Львові, повозкою у елегантному „фраку”. І так хотілося знати, чи в руках у нього була китиця синіх рож, чи примірник „Свободи”?

---

*) „Зрештою всі з гнізда на Сикстуській, за виїмком Смока, який пропав без вісті, оставши в Берліні, по нинішній день збереглися, хоч розсіяні по цілій Європі... Ми обоє з Мамусею в Західній Європі. Очевидно обі мої пані згадують Вас все незлим, тихим словом, зокрема Мамуся про Луця. При нагоді цього листа не відмовляють собі приємності долучити від себе щирий привіт. Тішилися би ми всі, коли б при нагоді Вашого побуту на європейським континенті могли Ви нас відвідати тут, доки Мамуся не виїде до Олі до Риму, але найрадше у Львові на Сикстуській; передусім

наша Мамуся, як все пробоева, обстоює Сикстуську. Тому, Докторе, мотайте на вус, якщо його ще носите, і приготуйте багаж на майбутню подорож над золотоленту Полтву. А покищо раділи б ми вісткою, коли б дістались Ви над Тамізу і там попрацювали над підготовою спільної поїздки над Дніпро...”

Слава Україні!
Андрій Мельник”.

Авторка спомину в товаристві д-ра Л.Мишуги в Цоппот у 1938 році.

ПРЕСЛАВНИЙ ЮВІЛЕЙ

Написав ІКЕР

З нагоди славного 90-річчя Батька-Союзу дозвольте привітати ці рядки не тільки Батькові-Ювілятові, але і його вірній супутниці на шляху союзовому, заледве кілька місяців старшій за нього — Ювілятці „Свободі”!

Алеж при тій нагоді не можу поминути мовчанкою знаменитої пари золотих ювілятів і чи не найстарших либонь сеньйорів УНСоюзу, моїх дорогих земляків з Бібрецького повіту панства Татухів.

Власне в цьому місці єсть моїм задушевним бажанням прозradити вам секрет, як у моїх дорогих земляків і сусідів відбувається церемоніял читання нашого найстаршого щоденника „Свобода”!

Ви й самі, мабуть, здогадустесь, що шановні земляки починають студіювання нашого щоденника з некрологів і посмертних згадок? Алеж ви собі не міркуйте, що їх, моїх земляків, цікавлять однаковою мірою всі надруковані в „Свободі” сумні, жалобні об’яви.

Отож, ні! Якщо вони, на той приклад, кинуть оком на фатальну третю сторінку, на клепсидри в широких чорних рамках, капітальними літерами і з довгою легендою тексту під бл. п. покійником, то вони, і не читаючи цього, знають, що це знову помер на серце якийсь скитальський професор, доктор чи навіть магістер!

Вони, мої дорогі земляки, зосереджують усю свою увагу на колонці, що носить назву „Посмертні згадки”, ці, надруковані на задній сторінці у вузенькій рубриці дрібним шрифтом, в котрій секретарі Відділів УНС сповіщають громаду про відхід у кращі світи того чи іншого члена старої гвардії...

В цьому сумовитому і нескінченному, здавалося б, реєстрі завжди надібаєте когось близького, знайомого, коли вже не односельчанина, то бодай ляндсмана з того самого повіту...

От з тим, наприклад, чоловіком, ви приїхали до Америки на тому самому кораблі, а з тією жінкою робили на одному „плейсі”, чи стояли разом „на борті”, разом ходили по христинах, весіллях, пікніках...

„А нині, — читає вголос пані Татушиха, — Братство святої Варвари, такий-го Відділ Українського Народного Союзу, з великим жалем сповіщає, що довголітня його членка блаженної пам'яті...

— Ти чуєш, старий? — перериває читання пані Татушиха. — Палажка Дзянова померла, царство їй небесне!

— Що ти не кажеш! Така молода жінка!

— Шур, що молода! Ще й сімдесятки не переступила! Тепер могла б собі спокійно колектувати старечу пенсію і жити, як у Бога за плечима... А тут тобі прийде смерть, та й ні круть — ані верть!

— Гей! Яка то красна дівчина колись була! — зідхає пан Татух. — Чи ти пригадуєш собі, як на Самільковому весіллю побились за неї рускі хлопці з нашими галичанами?.. Два троки фаєрманів приїхало, щоб їх водою розігнати!

— Ой, пригадую, пригадую! Та й ти тоді добре хапнув кріслом по голові...

І полинули словами-гадками в країну минулих днів, коли вони обоє були ще молоді, як заробляли всього-навсього чотири доляри в тиждень, а з того відкладали доляра на шифкарту додому, коли ще не мали повних „клязетів” з різним барахлом, а по дві сорочки на зміну. Але це їх тоді не турбувало, бо в їхніх жилах бушувала буйна молодість, світ і життя стояли перед ними отвором, тільки бери, хватай руками скільки хочеш, і пий — неначе джерельну воду з криниці!

Чудно та й дивно, як це воно діється, що декілька рядків друку з чиєїсь посмертної згадки мають силу воскресити в твоїй душі цілий світ, якого вже не буде... Все, що давно віджило, померкло, відгомонило, встає ще раз немов живе перед твоїми очима, саме в момент смерті близької чи рідної особи...

А чия це заслуга, як не нашої старушки „Свободи”, вірної Супутниці на шляху союзовому Батька-Ювілята, преславний Ювілей котрого в цьому році соборно відзначаємо. Сотвори ж йому, Господи, Многі і Благі Літа, чи то в братній злуці з Братським Союзом, чи то сепаратно!

Успіх — це правильна ідея, сполучена з невтомною працею.

У ПОЛОНІ ШЕВЧЕНКОВОМУ НАВІКИ

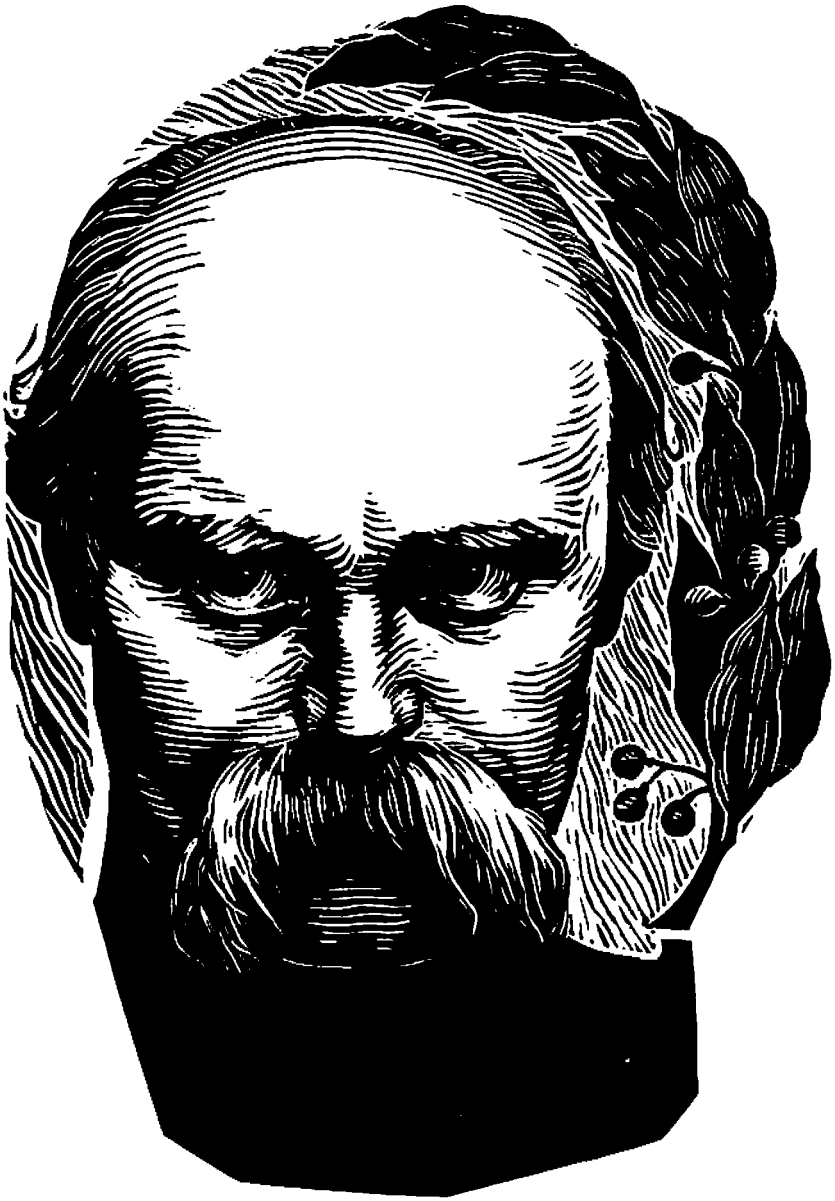
(ПАТРОНОВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В 170-ТУ РІЧНИЦЮ НАРОДЖЕННЯ І В 90-ТУ РІЧНИЦЮ ЗАСНОВАННЯ УНС)

Написала ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА

Для того, хто любить рідне слово, а понадто — рідну поезію, це незвичайно любе і вдячне завдання — вишукувати по різних збірках творів наших поетів вірші, присвячені великому Пророкові України. Такі ось пошуки є особливим досвідом, бо ще раз можна окунутися в цілюще джерело любови Шевченкової і до Шевченка; знайти щось нове, якусь досі невідкриту перлину рідної поезії, та поновити в пам'яті припорошені часом строфи і рядки. Все це приводить неминуче до глибокого переконання, що Велику Ласку виявило до нас Небо, даруючи нам Шевченка. Ось хоча б прочитати уважно ці десять-дванадцять віршів, надрукованих у цьому Календарі-Альманахові '84 Українського Народного Союзу, який вже 90 славних літ, від дня свого засновання, носить з гордістю ім'я Тараса Шевченка.

Здається без перебільшення можна твердити, що дійсно нема ані однісінького українського поета чи поетки, в яких не можна було б знайти надхненних рядків про Шевченка чи й більших творів про нього. І це діялося й діється так по всій Україні і поза нею, відколи „зачинилось на Вкраїні покутне віконце — заховалось під землею українське сонце”. Розмаїття поетичних творів про Великого Кобзаря таке безмірне, що їх усіх не ввібрати в один-два томи, а було б для цього потібно тисячі сторінок. Хочеться вірити, що таке видання колись буде здійснене, а тим часом спинимось на кількох поезіях-перлинах про Шевченка одного особливого поета, для якого Шевченко, поруч Христа і України, став епіцентром його дум і творчости. Поет цей — Олекса Стефанович (1900-1970).

Зацікавлення постаттю Пророка України постало в Стефановича вчасно. Перший вірш „Шевченко” появилася друком, коли йому було двадцять і кілька років, а останній — в році 1965-му, коли поет відклав, на превеликий жаль, назавжди своє талановите перо. У

м. Шевченко

Тарас Шевченко — бард України (1814—1861). Цей рідкісний лінорит є автопортретом Тараса Шевченка з 1859 року. Його скопіював Жебровський, а лінорит виконав І. Матюшин. Репродукцію подаємо за „Форумом”, публікацією УБСоюзу. „Форум” у свою чергу використав для цього оригінал із журналу „Русская старина”, Санкт Петербург, 1891 рік.

збірці творів Олекси Стефановича, яка посмертно появилася накладом Товариства Волинян в Торонто у 1975 році під назвою „Зібрані твори”, упорядкована Богданом Бойчуком і з вступною статтею проф. Івана Фізера, віршів, позначених пізнішими роками нема. І власне в цій 304-сторінковій книжці вірші, присвячені Шевченкові, є з років 1928, 1936, 1938, 1952, 1964 і в останній рік — 1965-ий.

Вже ця „хронологічна” підстава дозволяла одному дослідникові творчости Стефановича сказати таке: „У цій зростаючій закритій інтроспекції знаменне те, що Стефанович продовжує шукати духової наснаги в Шевченка... Він бачить українського барда як абсолютно ідеальну людину” (Фізер), а двом інших твердити, — що „особливо часто повертається Стефанович до теми Шевченка, відчуваючи близьку кривдність із цим поетом; його досить уже широка шевченкіяна — це дуже цінний вклад у вінок поем, присвячених Шевченкові, який українські поети постійно збагачують” (Б. Бойчук і Богдан Рубчак, „Координати” — антологія сучасної української поезії на Заході, В-во „Сучасність”, 1969).

Зацікавлення постаттю Кобзаря таке органічне й глибоке, а самі вірші пройняті такою великою любов’ю до Шевченка, збагнувши його до кінця, що саме Олекса Стефанович стає на чільне місце серед усіх інших українських поетичних звеличників українського Пророка, вже не кажучи про диво-майстерність поетичну цих творів цього ще й досі належно не оціненого нами поета, творчість якого аж тепер починає бути відома ширшому колу читачів. Про ці вірші вже згаданий критик (Фізер) каже: „лексика і звукозапис, алітераційна майстерність Олекси Стефановича та на диво ляконічні фрази... викреслюють ефекти аж біблійної маєстатичної простоти”:

*Заклекотало десь у гóрлі
Клубкóм із крóви і зо сліз —
І крїла, що були уніз,
Розкінулися, яко óрлі..*

*„Ніза́що пропаде́ш, леда́що” —
І, пóвні лю́тої хулі,
Слова́ камінням загу́лі,
Камінням, пу́щеним із пра́ці..*

*„Воскрéси, ма́мо непові́нна!” —
Й́ ду́ша мольбо́ю підпливá...
Як перед óбразом — слова́,
Слова́ упáли на колі́на...*

*І знов прокльони і погрози,
Щоби благати потім знов:
Скричитьь обуреная кров
І обертається у сльози...*

.....
*Заклекотало, зрокотало —
І стала тиша — і горить:
Так вибухає, так мовчить
Вогненноляве Кракатао.*

Прага, 1928

Тех у „Координатах” є оці слова: „...коли його уява злітає у метафізичні, надземні сфери — ... тут треба... найбільшого конкретизування абстрактного. І в цій царині образотворення Стефановича здобуває ефекти несподіваної краси та глибини: Душа мольбою підплива. Сполучення неймовірно далеких понять для конкретизування абстрактного або уособлювання загального належить до кола цих засобів, наприклад, геній Шевченка для Стефановича — ‘вогненноляве Кракатао’”.

Кілька років пізніше — постане перший сонет, присвячений Шевченкові, і під тим самим заголовком „Шевченко”, так наче в тій повторній назві (а буде згодом ще і третій і четвертий „Шевченко”), як в повторюванні щоденної молитви, лежить ота вірність Шевченкові, яка вестиме поета десятиліттями до кінця його життя.

„ШЕВЧЕНКО”

*Це — буремно віпнуте вітрило.
Що човна нестрімано женє.
Це — велике серце вогняне,
Що над степом сонцем засвітило.*

*Стомогутньо віпростані крила,
Що між ними рокіт не засне.
Чудо ясне — дивне і страшне:
Ожила земля й заговорила.*

*Клекотіння кроби і вогню.
Громове — розвіднитися дню!
Встати дню із чорної безбдні!*

*Спалах Крутів, Похід і Базар,
Гаряче розжєврене сьогбдні,
І майбутній праведний пожар.*

Париж, 1936

З появою Шевченка в Україні від його громового поклику, коли ожилá земля й заговорíла, вже не сумнiвався Стефанович, що прийде і боротьба за здійснення „Заповіту”, коли майбутній праведний пожар у 1918-1921 роках дасть нам Крути, Зимові Походи і Базар. Це ж завдяки Шевченкові у час Визвольних змагань „двиготíла гора Андрiєва, Клекотiв Михаiла град... Слава днiвi вступу до Києва. Слава граду і вiйську стократ! І вiквiчно перебу́дь прославлена — Божих вoїв тобi салбт! — Замордoвана, закривавлена, Перемoго Базáру і Крут”. Це ж тодi під прапором і Заповітом Шевченка і України „дорогами полум'яними йшли на Київ його полки...”. З тими полками йшов також кiльканадцятирiчний юнак, син православного священика з Волини отця Короната Стефановича, Олекса, що вже в той час закінчив Волинську духовну семiнарiю і готувався стати сам священиком. Це було в 1918 році.

Пiсля того, як у вирi, як на прiрвоу, закрутила життєва веремiя молодого й осиротiлого юнака, що був народжений бути поетом, а не вмiв, зовсiм не вмiв проштoвхуватися лiктями в чужому жорстокому свiтi, в якому через поразку України у вiйни опинився. Особливо ж був людиною, яка на свiт „дивилася душею”, як сказав сам Шевченко про таких людей.

Третiм твором, писаним для Шевченка і про Шевченка, у Стефановича є сонет „Два”, де в ляконiчнiй формi, що не знає лишнього слова, подана суть появи в українськiй дiйсностi генiяльних двох — Шевченка і Гоголя. Тут теж є ота сконцентрована правда, з „синтаксичними скорочуваннями, якi поет уживає передусiм для того, щоб передати згущену, зосереджену думку зробити своерiдне ‘коротке замикання’ думки”. — ефект, що його Стефанович „здобуває не тiльки синтаксичними, але також значеневими згустками” (Б. Бойчук і Б. Рубчак).

„ДВА”

*Вони встають живими у словах:
„Смiєшся ти, а я ридáю, друже”.
Як ти у них, нiхтo, вкраїнська дuше,
Так не смiявсь, не плакав у вiкáх!*

*З того плачу котився нeбoм жах,
Того смiху і пeкло не заглyше...
Їх два було, чис ширiння — дyже
Чис крило — напруга і розмáх.*

*Та рiд й земля, що праведно — сувoрi,
Лиш одного взяли у вартoвi;
Нехай згучить в чужинному собoрi —*

*„Не мёртві будьте, душі, а живі“, —
Нам із-над круч рокоче, „Заповіте“,
Твоє „вставайте, кайдані порвіте!“*

Прага, 1938

„Ти смієшся, а я плачу, — Великий мій друже”, — сказав Шевченко Гоголеві і цим увів Гоголя назавжди у храм української культури, хоч до українського Пантеону Гоголеві буде замкнена брама... Ніхто... так не сміявся, не плакав у віках! І хоч кóтиться й досі з Шевченкового плачу небом жах, а зі сміху Гоголевого стрясáється пéкло, то Україна лиш одного взяла собі „у вартові”, поставила на сторожі своїх ідеалів слово Шевченкове. Шевченко став її пророком, а Гоголь? Про Гоголя нам доповість Стефанович у іншому сонеті, бо доглибинно розуміє також його. Поглядив Гоголя поет ніколи не поділяв, а ось „красу жаску́ із те́мен” знав і Шевченко і Стефанович, як знали обидва гáряч спокúс, укúсів множину, коли телескопійний зір наскрізь бачив мішуру́ лицемірства, і відкритою була для них „самота́ й нелю́дська вишина́”. Про Гоголя, йдучи далі вірно за Шевченковою, сказати б, формулою” прийняти Гоголя в українство, писав Стефанович 26 років пізніше, розгрішуючи м'яте́жну душу геніяльного полтавця:

*Там — арс і секс. Там — Бог і сатана́.
Ниде́ душі тако́ї не знайдемо́.
З розп'яттям крил устав над нею дéмон,
Але фіна́л — з Розп'ятієм вона́.
Пекла́ спокúс, укúсів множинá,
Той сик — „секс-секс”... і змій той, що недрéмен!..
З мистцём булі — краса́ жаска́ із те́мен
Та самота́ й нелю́дська вишина́.
Наскрізно зір прорізував убрáнство —
І — сўмно є на світі цьóму, пáнство!..
І пекельні́в, обрúшувався сміх
На збір машка́р, на ри́ла, на звірі́нець.
...Був наш і їх. Обóм — і для усіх.
То Гоголь був, і був то украї́нець.*

Баффало, 1965.

Вчитуючись, сприймаєш цей сонет майже як подив готичною будівлею, подив храмом Божим, з його „архаїзованою святочністю” (недрéмен, краса́ жаска́ із те́мен), підкресленою вже згадуваними Бойчуком і Рубчаком. Потрясаюче своєю силою „розгрішення”, дане Гоголеві: „з розп'яттям крил устав над нею дéмон, Але фіна́л — з Розп'ятієм вона́...”

У цьому часі дає нам Стефанович продовження-уточнення

першого „Шевченка”. Це майже через сорок років. Як і в першому вірші про Шевченка, порівнює і тут Стефанович свого Володаря дум з потугою вогненнолявого Кракатао, оповитого легендами й могутністю діючого вулкану, підземного стихійного джерела вогню, але це не земний „Кракатао”, а вічне і вже космічне явище. Підтекстом для такого схоплення постагті Шевченка послужив Кобзарів „Осії, Глава ХІУ” „Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане знаку на землі. А ти пишалася колись В добрі і рózкоші”. І в „Осії” і в Стефановичевого „Шевченка” чергуються тут „грóзьба і грóзá” з молитвою і моліннями: „Воскресни, Мамо! І верніся В світлицю-хату, опочий, Бо ти аж надто вже втомилась, Гріхі синóві несучі...”

*Гримлять прокльонами погрóзи,
А прóсьби — рóзкрил молитóв...
„Погибнеш! — ви́крикнула кров —
І оберну́лася у слóзи.*

*І — „Ма́мо!”... Вся у клик єдиний
Жагуча згрудилась роса...
І знову — грóзьба і грóзá
Поета, сина і людини.*

*У простори зарокотало, —
Громóві рóкоти — щоміть:
Крізь буревіщення гриміть
Космічне, вічне Кракатао.*

Баффало, 1964.

У формулі Стефановича „Поет, син і людина” найцікавіше це третє поняття — Людина. Йому були добре відомі праці Дмитра Чижевського „Нариси з історії філософії на Україні” (1931), як і есей „Шевченко і релігія” цього ж автора, славного історика літератури і філософії, який писав: Шевченко з надзвичайним притиском завжди і всюди ставить людину в центрі світу природи та історії”; цей шевченкознавець уважав антропоцентризм — „одним із основних мотивів Шевченкового світогляду”. „Правдива релігія, вічний зміст християнства, суть проповіді Христової — суто-людські”. Подібне можна знайти теж у „Т. Шевченко — інтерпретації” академіка Степана Смаль-Стоцького (1934). (Чижевського цитую з „Тарас Шевченко,” повне видання Творів за редакцією Павла Зайцева, друге доповнене видання, В-во Миколи Денисюка, Чікаго, 1960).

Великою складовою Стефановичевої шевченкіяни є його переклад поеми Шевченка, писаної російською мовою, „Безталанний”, відомої теж під заголовком „Тризна”. 515-рядкова ця поема — один з тих рідкісних перекладів, що дорівнюють своєму оригіналові, ні в чому не уступаючи йому. І велика шкода, що в

„Зібрані твори” Стефановича упорядник не включив цілості, обмежившись натомість двома невеличкими уривками з „Безталанного”; цілу поему українською мовою можна, на щастя, знайти або у двотомнику творів Шевченка під редакцією Леоніда Білецького (1952) або в 14-томному виданні „Тарас Шевченко — твори” за редакцією Павла Зайцева. Людині, знайомій з біографіями обох і Шевченка і Стефановича зовсім ясно, чого цей переклад якраз легко „дався” перекладачеві. Доля „Безталанного” була долею у великій мірі і Шевченка і Стефановича:

*„Чогось нам жаль в минулім нашім,
І рідний край — нам дорогий...
Та, сіромаха, він не свій
Ні тут, ні там: пляне́та наша,
Чудовий світ наш, край земний
У всіх краях йому чужий.
Упав на шлях він і, невбо́гий,
Мов матір, зе́млю цілував.
Молитву Богу на доро́гу,
Утериши сльози, прочитав...
І кроком во́льним і тверди́м
Пішов і слід пропав за ним.
З поро́га рідної землі
Пішов блукати сирото́ю.
Які виплакував жалі!
Якою пла́тою страшно́ю
Знання для ро́зуму придба́в
І чисте серце заховав!
Пройти́, не ска́ржучись на долю,
Митарства трудо́ї юдо́лі,
Пронести пе́кло почу́ття,
Збагнути в дійсності життя,
Всі чорні спіски прочитати,
Всі беззако́нні діла́ —
І заховати лет орла́
І серце го́рлиці не втра́тить!
Людина се...*

Доля людства і доля людини, доля світу і доля України в ньому, бож всьому загрожує Апокаліпса, найбільше турбувала обох — і Стефановича і Стефановичевого Шевченка, і тут тільки молитва до Бога може бути спасінням.

Це якраз у „Безталанному” є оця Молитва молитов Шевченкова до України і до Бога:

*О, Свята́я!
Свята́ батьківщино моя!
Як поможу́ тобі в одча́ї? —
І ти зако́вана, і я...*

*Скажу тиранам Божу волю, —
Не зрозуміють, не приймуть!
І на твоїм широкім полі
Камінням вісника поб'ють!
Знесуть високі могили
І понесуть їх словом зла!
Тебе убили, розчавіли
І возхвалить заборонили
Твої великі діла!
О, Боже сильний і правдивий,
В Твоїй руці — життя і смерть —
Вдягни у славу Твою твердь
І створи святес диво —
Воскреснуть мертвим повелі!
Благослові возтатъ собором
На подвиг новий і суворий —
На чин іскуплення землі
Землі, повітої в неславу,
Стократ політої криваво,
Колись преслѣвної землі!...*

Автор Шевченко і перекладач — Стефанович перехрестили тут свої стежки у двох найбільших і найважливіших їхніх почуттях — любові до Христа-Бога і в любові до батьківщини-України.

Зближався кінець Орфеевого шляху для Стефановича-поета, в самотності й дуже бідуючи (біографія його — це суцільне оскарження нас, власне, як людей і ... амбасадорів України та її культури, і тут варт було б „вдаритися в груди” не одному землякові, які придивлялися з байдужістю до драми Стефановичевого життя, яка мовчазно розгравалася), зазнаючи прикростей від „збору машкар, рил і звіринців”, як колись Гоголь, поет в останній рік його творчості, в рік 1965-ий, дає ще одного, вже останнього свого „Шевченка”, де знову складає пеани Шевченкові-людині, сягаючи до „предтечі” Шевченкового, його батька Григорія Шевченка, того, про якого син писав: „Там батько, плачучи з дітьми... Не витерпів лихої долі, умер на панщині...” Шевченко, син Григорія, що проніс чистим серце голубіне і зберіг лет Орла протягом усього свого життя, бо завжди „просто йшов, не мав зерна неправди за собою” і горів любов'ю до рідної землі.

Батько Шевченків — Григорій у цьому сонеті логічно у множинному числі, бо охоплено цим поняттям найбільшу частину народу українського, що каралася в добі Шевченковій у неволі-панщині в той час. Оцим усім Григоріям і Оксанам дав своє голубіне серце Великий Тарас. Але лет Орла, Хорів — неопалиму купину, палаючий куц старозавітний, коли Пророк народу говорить з Творцем, зберіг Шевченко для Калини, Червоної Калини — України.

*Перелічу́ і дні і літа.
Когб́ я де, коли любі́в?
Кому́ яке добро зробив? —
Нікого в світі,
Нікому в світі.
Неначе по́ лісу ходив!*

Т. Шевченко

*Позёрства — ні на зёрня, на сліди́ну
Ти ба́тька і бага́то Григорі́в
Тулів у свому́ се́рці — та узрі́в
І всім е́ством любив еси — Люди́ну!*

*Любив калі́ни. Відав янголі́ну —
Несте́рпне-я́сну й темну. І горі́в:
Ті ви́хори, той прі́страсти Хорі́в
До ко́реня стре́сли твою́ Кали́ну!*

*О, не кому́сь, а всім робив добро́,
Коли гримі́в — „порві́те!” на Дні́про
І — „Будьте люди!” су́рмив на усю́ди!*

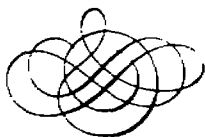
*І той пожа́р, те по́лум'я і жар —
Ого́нь мистецтва, кле́коти і руди́,
Багрове́ обре́ за́рево „Кобза́р”.*

Баффало, 1965

Це рік 1965-ий. Після цього мало б наступити мовчання про Шевченка тут, у світі, в якому „лунає новітній благовіст... в абстракції, в модерні, в істерії...”, як про це висловилася Ліна Костенко в її преглибокому вірші — „Кобзареві”... Але ні, так не сталося. Якраз в тому самому часі, в 1960-их роках „у хороший Шевченків шлях ступаючи”, пішли за Шевченком шестидесятники „підіймати Калину” і складати свій пеан Шевченкові. Серед цих „споборників святої волі” нев'яучі вінки любови і відданости Шевченкові створили віршем, у прозі чи публіцистиці: Сверстюк, Чорновіл, навіть Драч, Микола Руденко і Вадим Скуратовський та багато-багато інших, а ponadто, якщо мова йде про шевченкіяну поетичним словом — відзначалася Ліна Костенко. Це їй „там” належить пальма першости, як „тут” першенство належить Стефановичеві. Він міг би бути її „батьком” і сказати їй слова, подібні до Шевченкового звертання до Марії Вілінської-Маркович у свій час: „Моя ти доню”. Тільки вже не „Калина” і не „Катерина” стала в цієї поетки Україною. Вона, Україна, в неї поглибилася,

сягаючи століття глибше у минуле, і виросла, торкаючи сучасне. Зветься Лінина „Катерина” — Марусею Чурай. Нова доба дала нову символіку нашій Україні — нові шати. „Маруся Чурай” — Україна, іде тернистим шляхом, справжньою Хресною Дорогою, але з великою вірою, що ще ж „я не вмерла”, „я ж іще жива”. І знають найвірніші сини і доньки України, що, завдяки Шевченкові, „Ще не вмерла Україна, і слава і воля...”

Марта ТАРНАВСЬКА

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА

*Не до мистців, не в пантеон поетів
прийшов, щоб слави лавр прийняти на чоло:
— ще не настав той час, щоб бути лиш естетом,
закривши очі на добро і зло.*

*Прийшов він у столицю дипломатів
— країни невідомої поет —
щоб про забутих світові сказати
беззвучним докором, що коле, мов стилет.*

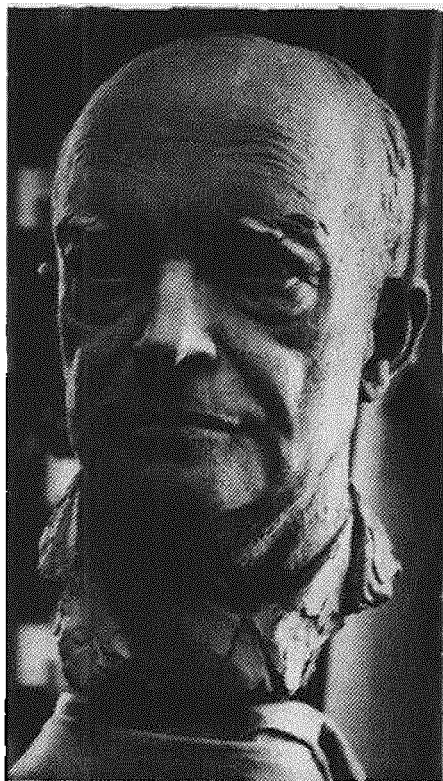
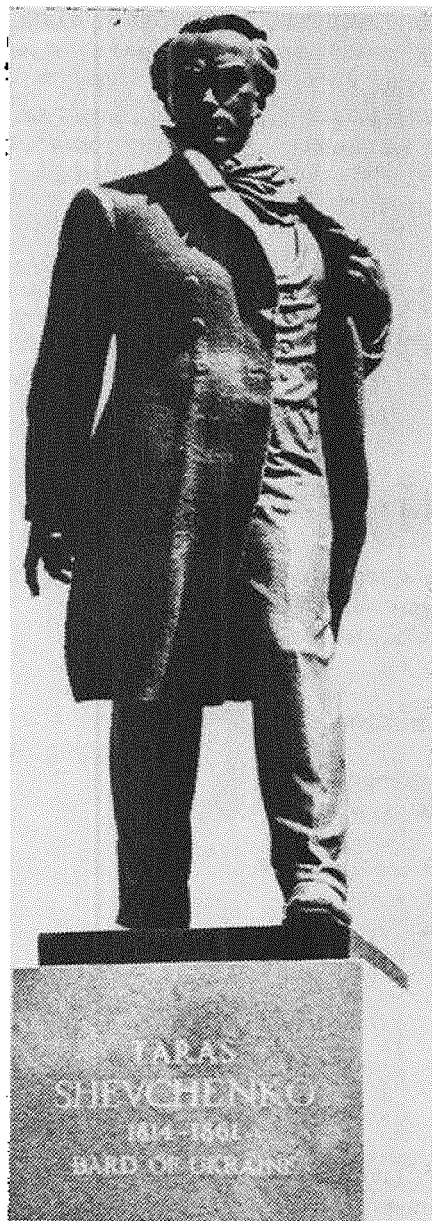
*Прийшов підважити байдужности фасаду,
прийшов, мов визов до усіх сумлінь,
— мовчазного народу амбасадор,
посол від незчислених поколінь.*

1964

На різних сторінках цього Альманаху-1984 читач знайде вірші багатьох українських поетів, присвячені Тарасові Шевченкові, найбільшому українцеві всіх часів. Це для того, щоб відзначити 20-річчя з дня поставлення пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні та для відзначення 170-річчя з дня народження Пророка України і Патрона Українського Народного Союзу. — Ред.

*Президент ЗСА генерал Двайт Айзен-
.гавер відспонив Пам'ятник Тарасові
Шевченкові у столиці Америки Ва-
шінгтоні 20 років тому. (Скульптура
у бронзі Лева Молодожанина).*

*Пам'ятник Кобзареві — бардові Украї-
ни, який вже два десятиліття височіє
у Вашингтоні, це шедевр скульптора
Лева Молодожанина.*

ЩОДЕННИК „СВОБОДА” В ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ В РІМІНІ 90-РІЧНИЙ „СВОБОДІ” В АЛЬБОМ

Написав ОРЕСТ КОРЧАК-ГОРОДИСЬКИЙ

Чи не забагато у нас всяких ювілеїв, кожнорічних відзначувань річниць і інших святкувань? Вони переходять у буденщину, а багато наших громадян проходять мимо цих ювілеїв, не раз навіть не звертаючи на них уваги. Є однак деякі річниці, які не відмічуємо величавими бенкетами й академіями, а вони в історії американських українців мають своє значення. До таких річниць-ювілеїв належать „уродини” Українського Народного Союзу й його пресового органу „Свободи”.

Теперішні читачі „Свободи”, які прибули до ЗСА вже після Другої світової війни, ставши членами УНС і „автоматично” одержуючи „Свободу”, не дуже то вглиблюються в суть і значення того поважного віку тепер найстаршого українського щоденника. Сьогодні „Свобода” для нас буденна справа, хоч очікуємо її приходу у наші доми кожного дня. Кожне число можна взяти під критичну люпу, але і найбільш вибагливі читачі знаходять у ній щось цікавого.

Не так було 39 років тому, коли „Свобода”, як заблукана ластівка, час до часу потрапляла до табору полонених вояків Дивізії „Галичина” в Ріміні, Італія. В тому часі — ті перші числа, що потрапили до табору, були у святочній пошані.

* * *

Табір полонених, драти, рефлектори, зовнішня варта, щоденні перерахування, жарке сонце Італії, недостатні харчі, туга за рідними, брак вісток з дому, советська репатріаційна комісія, непевність завтра — оце були наші будні.

Ми скоро знайшли великого опікуна над усіма нами в особі Владики єпископа д-ра Івана Бучка та його вірних помічників — о. д-ра І. Біланича, о. д-ра М. Ваврика, ЧСВВ; о. д-ра І. Прашка (тепер єпископ в Австралії), а згодом покійного вже о. д-ра Дзьобу, о. д-ра

М. Любачівського (тепер архієпископ-коад'ютор в Римі), які поборювали великі перешкоди повоєнного часу, щоб прийти нам з моральною допомогою. Хто зазнав тієї опіки й помочі — напевно ніколи про неї не забуде.

Владика д-р Іван Бучко, без ніякої просьби якихнебудь українських громадських чинників, людина з великим почуттям громадської відповідальності, поінформував про існування частини Дивізії „Галичина” за дротами не тільки Апостольську Столицю, але й українські громадські чинники в ЗСА і Канаді. Особиста канцелярія Владики Скитальців у Римі перетворилася на секретаріат Допомогового Комітету, головування над яким перебрав сам Владика.

Можна було б написати окрему статтю на тему: „Що принесли вояки Дивізії зі собою за дроти?” Багато наших вояків, ідучи до Дивізії, взяли з собою адреси своїх рідних і знайомих за океаном, з якими, при допомозі римського Допомогового Комітету, а також українців-вояків II Польського Корпусу, нав'язали контакт, а інші при допомозі оголошень в американській і канадській пресі віднайшли своїх рідних.

* * *

З датою 1-го вересня 1945 року появився в таборі полонених у Беллярії, з ініціативи референта зв'язків і преси Студентської Громади бунчужного Ореста Городиського, спочатку двотижневик, а згодом, уже в Риміні, щоденник „Життя в таборі”. Наклад перших чисел був дуже малий — всього 50 примірників на 10 000 вояків. Не було паперу, не було восковиків, але навіть таким малим накладом „Життя в таборі” сповняло велику інформаційну службу. Від самого початку існування „Життя в таборі” висилано до Преосвященного Владика епископа д-ра І. Бучка, до Римського Комітету, Жіночого табору в Річіоне, Міжнародного табору, шпиталю в Цезенатіко, українцям у Польському Корпусі по два примірники, і один до проф. Євгена Онацького.

Завдяки контактові з українцями з 2-го Корпусу, а головню енергійному мґ-ові Теодорові Данилову й одному нашому колишньому воякові Дивізії інж. Юрієві Шульмінському, який в пригодницький спосів вже після капітуляції Німеччини потрапив до Польського Корпусу (таких було ще декілька), наша редакція почала регулярно одержувати польську пресу — головню „Орел Білий”. Цю газету дуже докладно перечитував член редакційної колегії Володимир Гоцький (зараз в Англії) і найцікавіші вістки подавав до нашого двотижневика чи згодом щоденника.

Українці — вояки 2-го Польського Корпусу, були помічними

для багатьох з нас в наладнанні зв'язків з рідними, а також з організованою громадою в ЗСА і в Канаді.

Не появилася ще ніяка згадка в американській чи канадській пресі, як zareагували наші земляки на їхніх рідних — хоч членів ворожої армії, які опинилися в англійському полоні. Варто було б ще й сьогодні, з перспективи минулого, про це написати. Дотепер не появилися також спогади українців, колишніх вояків Американських чи Канадських збройних сил, які відразу, в післявоєнний час, зустрічалися з нашими вояками та приходили з моральною і матеріальною поміччю віднаходити своїх братів чи рідних.

Українці, які знайшлися в Польському Корпусі, а перед тим перейшли через большевицькі тюрми, заслання, Сибір, найкраще орієнтувалися, чого потребує людина за дротами. Хоч з самого початку з харчами не було надто добре, то згодом ситуація поправилася. Натомість із вістками зі „світу” було гірше. Туга за домом і думки — як з рідними, як іде боротьба в краю, що буде з нами — видадуть чи ні, чи буде „завтра війна”, чи для нас привезли вже зброю тощо — турбували нас. Всі ці „паролі” — нормальне явище в таких умовах.

Не дивниця, що всі ми тішилися пресою, що нам її привозили українці з 2-го Корпусу. В одній такій посилці мгр Т. Данилів передав нам також, між іншим, „Свободу” з 30-го червня 1945 року. Це було перше число „Свободи” в таборі полонених у Беллярії. Треба було мати таки „протекцію”, щоб у нашому редакційному шатрі її бодай коротко почитати.

В числі третьому часопису „Життя в таборі”, з 30-го вересня 1945 року, на сторінці 13-ій подано за „Свободою” вістку: „За повідомленням українського щоденника „Свобода” з дня 30-го червня 1945 р. до Львова прибуло 4 000 українських родин, які рішилися переселитись з Польщі до Радянського Союзу”. Ця вістка викликала велике зацікавлення серед вояків, що походили з Лемківщини чи Посяння.

Моєю сталою рубрикою в „Житті в таборі” була „Хроніка”. Переглядаючи сьогодні пожовклі листки, натрапляю дуже багато цікавих записів, які інакше пішли б у забуття. Вів я також і щоденник, який зберігся до сьогодні, однак в обох випадках забув я відмітити прізвище того таборовика, який ще в Беллярії одержав був пакунок від рідних з ЗСА, а в ньому — кілька чисел дорогоцінної для нас „Свободи”.

„Свобода” переходила в полку з сотні до сотні, де культурно-виховні референти провадили голосне читання. Зрозуміло, серед таборовиків почало зростати зацікавлення Америкою. Ще ніколи одне число „Свободи” не мало такого великого числа слухачів змісту її статей, бо майже 10 000. Робити оцінку української

американської преси з перспективи минулого важко, бо бракує того психологічного побутового середовища вояка за дротами. Після кожного голосного читання чи оглядання газети слідували запити. Найбільше запитів було, хто є ті погребники, що їх оголошення були часті в газеті. Пригадую собі, що одного разу запитав мене один із стрільців, після чергової моєї доповіді з рамени культурно-освітнього відділу, чи ті погребники — це те саме, що гробокопалі. Не знаю, що я відповів, бо й сам не мав ясного образу про їхнє зайняття.

Наші земляки в ЗСА і Канаді, які нав'язали контакт зі своїми рідними в полоні, крім практичних посилок, як цивільне убрання (щоб могли скоріше втекти з табору) і харчів, — все долучували по декілька чисел української преси, а найчастіше „Свободу”.

Наша редакція за посередництвом УДК в Римі нав'язала безпосередній контакт зі „Свободою” та іншими заморськими редакціями, висилаючи їм наші видання в заміну за їхні.

Втікаючи 1-го жовтня 1946 року з табору в Ріміні, взяв я всі дотогочасні числа „Життя в таборі”, оправлені „Цюхою” Ференцевичем, а член редакції Володимир Гоцький „Панцьо” дослав мені дальші числа, як і інші видання до Мюнхену.

Щоб читачі бачили, що нас у таборі цікавило із сторінок „Свободи” і що ми передруковували в нашому щоденнику, подаю короткий перегляд:

Число 4 з 14-го жовтня 1945 року, на сторінці 13-ій, у рубриці „Вісті з Краю”, подані такі вістки: „Свобода” з 23-го червня 1945 за „Нью Йорк Таймсом”. „Совіти дораджують урядам молодих держав східньої та середньої Європи винищити якнайскоріше ‚неспокійні елементи’. Найсильніші неспокої є в балтійських державах і в Україні. Це явище зрозуміле, бо населення ‚визволених’ країв почуває себе розчарованим...” „На терен західньо-українських земель вислано 38 000 спеціально вишколених агентів з доповідями по селах і містах. Крім того вислано 13 000 учителів для комуністичного виховання в школах.” До цього ми додали коментар, що, на нашу думку, числа дещо переборщені.

В тому самому числі „Свободи” є згадка про виступ депутата львівської області І.С. Грушевського, який заатакував українсько-німецьких націоналістів за намагання розсварити галицького робітника й селянина з таким же братом з-над Дніпра, а також з росіянами. Вони, мовляв, вбивали в голови галицьким українцям, що їх найбільший ворог — росіяни.

В цьому ж числі „Життя в таборі” подано також короткі інформації про українців у Канаді: посол А. Глинка, професор інж. Андрій Михайленко, д-р Кость Андрусишин - українська мова,

д-р Т. Павличенко - професор рослинності, й інші. Такими інформаціями наші таборовики спеціально цікавились.

„Життя в таборі” ч. 5, з 21-го жовтня 1945 року, подає за „Свободою”, що 26-го травня відбулася конференція Українського Допомогового Комітету в Нью Йорку в справі допомоги українцям, що потерпіли від воєнних дій. Предсідником був д-р В. Галан, а секретарем д-р С. Демидчук. Постановлено вислати делегацію до Вашингтону, щоб узгіднити акцію допомоги українським біженцям в окупованій альянтами Європі.

„Життя в таборі” ч. 9, з 25-го листопада 1945 року, в рубриці „З українського життя” передрукувало за „Свободою” з 4-го вересня 1945 року, що українці вислали листа до президента Трумана і міністра Бирнса, в якому говориться про жахливі відносини, які запанували на українських землях під комуністичною окупацією; протестують проти насильної репатріяції українських збігців. У „Житті в таборі” ч. 10, з 2-го грудня 1945 р., є згадка, що з листів, які приходять із ЗСА до наших таборовиків, довідуємось, що кореспонденція з „Старим краєм” (Україною) дуже нерегулярна, хоч до Болгарії і Румунії листи доходять нормально.

„Життя в таборі” ч. 11 з 9-го грудня подає вістку, що посол А. Глинка виступає в обороні українських скитальців.

„Життя в таборі” ч. 8 (21), з 24-го лютого 1946 р., подає за „Свободою” з 2-го січня 1946 року, що в Швейцарії відбулися збори українських студентів Бернського університету. Засновано Студетське Т-во „Сокіл”, голова — М. Вус; секретар — Н. Микитюк; скарбник — Г. Зуб.

Американські українці склали на допомогу скитальцям 100,000 долярів.

В Дітроїті відбулась публічна дебата між двома американськими і двома канадійськими українцями на тему: Чи українці поза Україною повинні позитивно ставитись до сучасного уряду в Україні, чи ні? Перемогла думка, що ні!

За „Свободою” ч. 255 подано деякі вістки з Східньої України, про продукцію вина в Одесі, про знайдення великих покладів манганової руди в Путивльському районі, про доповнення Української Академії Наук новими членами „українцями”, як О. Лебедеєв, К. К. Хренов, О. І. Душечкін... І що Третій Конгрес Американських Українців відбудеться у Вашингтоні в днях 31-го травня і 1-го червня. „Життя в таборі” ч. 14 (27) з 27-го березня 1946 року поместило репортаж про приїзд о. д-ра В. Кушніра з Канади до табору (автор О. Го.), а в ч. 15, з 31-го березня, подано за „Свободою”, що Правління Спілки Радянських Письменників України має намір видати книжку „Дружба двох культур” (російської і української). „Свобода”, покликаючись на опінію

американської преси, подала, що є надії, що в СРСР може наступити часткова свобода преси, тобто декілька прихильних до советів журналістів дістане дозвіл побувати в Україні.

За „Свободою” поінформовано таборовиків про випуск нових фільмів в Україні: „Ярослав Мудрий”, „Ватутін”, „Чорна Рада”...

„Свобода” ч. 38/1946 р. повідомляла про появу книжки А. Д. Марголіна в англійській мові „Україна”. В першій частині автор багато місця присвячує українському визвольному рухові, в другій частині обговорює американську закордонну політику і її відношення до Східної Європи за останніх 25 років. А. Д. Марголін був головою місії УНР у роках 1918-1920 до Англії; був делегатом на Міжнародну мирову конференцію, переговорював з Вільсоном, Клемансо й іншими державними мужами світу.

З англомовної „Свободи” передрукували ми вістку, що серед американських спортсменів подибується відносно багато українських прізвищ. Ця вістка була спеціально цікавою для наших спортсменів.

У Великодньому числі „Життя в таборі”, ч. 20-21, передрукували ми за „Свободою” з 16-го березня, що 22-го лютого відбулися в Пітсбурзі наради представників головних допомогових організацій Америки в справі спільних метод боротьби з комуністичною агітацією. Нарадами проводив С. Ткач (Закарпаття). Рішено створити організацію Злучені Американські Організації проти комунізму. До цієї організації увійшли представники усіх національних груп в Америці, рідні країни яких опинились під советською диктатурою. Ціль організації — боротьба з комунізмом в Америці та з большевицьким імперіялізмом в Європі. Вислано протест до Конгресу проти віддання України, Словаччини, Польщі, Угорщини, Балтійських держав, Югославії та Болгарії під панування комунізму.

Ми спеціально передрукували відносно багато, щоб поінформувати таборовиків, що представники повеволенних народів організуються до спільних акцій проти комуністичної агентури в ЗСА.

Зі „Свободи” з 22-го березня подали ми, що в нарадах УНРРА в Атлантик Ситі брав участь як повноправний член нарівні з іншими допомоговими організаціями ЗСА, З'єднаний УДК Америки (ЗУАДК). Його делегат д-р В. Галан вручив президії Конференції меморандум у справі українських втікачів у Європі. В загальній дискусії в справі біженців всі американські організації, що брали участь в конференції, виступили проти насильної висилки скитальців до країв їх походження. Рішено подбати про переміщення цих втікачів. Вістка спеціально врадувала наших таборовиків. Тож, коли за кілька місяців відвідав наш табір д-р В. Галан, мусів він

додатково пояснювати таборовикам про можливості еміграції. Для полонених проблема еміграції наразі не була актуальною.

„Життя в таборі” ч. 25 подало відносно багато вісток зі „Свободи” ч. 43. Поширене злочинство в американській зоні Німеччини німецька преса приписує скитальцям, а не німцям. В. Павлович у київській „Літературній газеті” писав, що письменники Західної України мають перед собою важке завдання — „викрити і знищити фашистську пропаганду”; газета теж передрукувала з советофільської „Карпатської Руси” листа лемка з села Крамна Андрія Дичка про поступ советської репатріаційної комісії на Лемківщині. Подається статистика. Редакція „Життя в таборі” спеціально вишукувала в різних доступних нам джерелах вістки з Лемківщини, бо в таборі було відносно багато таборовиків з тих теренів.

З „Свободи” ч. 45 подали ми вістку про появу чергового числа „Українського Квартальника”. В цьому випуску були, між іншим, такі статті: „Україна і ООН”; „Свідчення совітських втікачів”; Р. Олесницький — „Український кооперативний рух”; М. Чубатий — „Московська церковна політика в Україні”; С. Шумейко — „Огляд голосів американської преси про українську справу в час і після останньої світової війни”.

Ці вістки спеціально цікавили тих таборовиків, які хотіли бачити українську заокеанську еміграцію в авангарді інформування англо-саксонського світу про комуністичну дійсність в окупованій Україні.

„Свобода” в ч. 66-му повідомила, що до ЗСА прибула перша українка з Центральних українських земель, яка вийшла заміж за американського вояка. На жаль, не подано прізвища.

„Свобода” ч. 63 інформувала про вибори до Верховної Ради СРСР. Вибрано Максима Рильського з Житомирської округи, С. Тарасова з Ізмаїльської округи, Філіпова з Миколаївської округи (дійсно українські прізвища) й інші. „Життя в таборі” подало свій коментар, що, згідно з виборчим законом СРСР, депутати не мусять походити з своїх виборчих округ, можуть бути накинені прямо з Москви...

За „Свободою” поінформувало „Життя в таборі” таборовиків про зорганізування в Парижі хору „Пісня Рідного Краю”, про появу у Львові суспільно-політичного журналу „Радянський Львів”. Відповідальний редактор — Микола Бажан, а в склад редакції ввійшли: П. Козланюк, М. Возняк, І. Вільде та інші. В. Беляєв розписувався про приїзд письменників Харкова, Москви, Ленінграду до Львова, про зустріч з Алексеем Толстим та ще з кимсь. Старий член КПЗУ Б. Дудикевич (побував у ЗСА як член т.

зв. „бригади” Колосової) написав статтю „Українські націоналісти на службі загарбників”. Сьогоднішні читачі не відчувають вагомості цих вісток-інформацій, але мусимо собі усвідомити, що в полоні — за дротами — багато освічених колишніх вояків були цікаві довідатися про культурне життя Львова.

Передруковано за „Свободою” ч. 29, з 22-го травня 1946 року, в нашій часописі теж інформацію про конференцію у Вашингтоні представників поневолених Москвою націй. З українців брали участь Рогач, Мурашко, Катамай.

Хоч таборовики не здавали собі справи, яку силу й значення має ця організація в американському політичному житті, то сам факт, що наради відбулися у Вашингтоні, давав підстави робити позитивні здогади і висновки. Не знали в тому часі таборовики, що українські впливи на американську політику майже ніякі.

Хочу зазначити, що „Життя в таборі”, нав’язавши контакт з іншими пресовими органами у вільному світі, передруковувало також матеріали і з іншої преси, все ж таки найбільше користувалися ми вістками зі „Свободи”.

За „Свободою” ч. 76 „Життя в таборі” ч. 31, з 29-го травня 1946 року, повідомило про появу на американському книжковому ринку книжки Вілліяма Генрі Чемберліна (англійською мовою) “The Ukraine: A Submerged Nation”. В книжці були подані правдиві дані про Україну, а здобуття незалежності зв’язується з перемогою і тріумфом демократії.

„Життя в таборі” ч. 34 в рубриці „3 українського життя” подало, що „Свобода” помістила 1000 оголошень у рубриці — розшуків рідних.

За „Свободою” ч. 103 поінформовано читачів, що в Києві помер на 57-му році життя відомий український історик літератури, критик Олександр Дорошкевич, не відомо було, чи своєю смертю...

„Життя в таборі” ч. 56 з 9-го липня — подало репортаж О. Городиського про відвідини д-ра Володимира Галана із ЗСА у нашому таборі.

Хоч цей мій репортаж не має безпосереднього відношення до 90-річчя „Свободи”, то посередньо таки має, бо це була перша наша зустріч з представником американської України, а з тим і з „Свободою”.

До табору д-р В. Галан завітав 8-го липня в товаристві отців д-ра В. Ваврика, ЧСВВ, і д-ра І. Прашка. Після вступних розмов у команді скликано нараду всіх командантів полків, поодиноких частин, референтів та представників преси. Д-р Галан відвідує українські еміграційні осередки в цілій Західній Європі і є не тільки

представником Комітету, але і представником Американського Уряду.

Після того, як комендант табору представив гостеві всіх представників та привітав його в імені цілого табору, д-р Галан короткими словами переповів свої спостереження та зауваги відносно теперішнього положення української еміграції на американському й європейському континентах. Прелегент заявив, що досі, за виїмком Парагваю, ніодна країна не відкрила своїх кордонів для масової еміграції. Багато держав погоджуються прийняти тільки поодиноких емігрантів. Про нас, як про колишніх вояків І Української Дивізії, знає Американська Україна, вона про все добре поінформована і робить всі старання, щоб прийти нам з допомогою. Ворожі чинники усіма силами намагаються шкодити, однак перші льоди проломані. Стремлінням українських Комітетів Америки було тоді не приймати нову еміграцію на американський континент, а розмістити, в міру можливости, в Європі. Америка — говорив д-р Галан — є останньою дошкою рятунку.

Дуже гарно висловився про наш табір і про нас, українців, колишній англійський комендант полковник Філіпс в особистому листі до д-ра Галана, як рівнож і теперішній англійський генерал. У розмові з д-ром Галаном цей генерал підкреслив, що наш табір найкращий з-поміж усіх інших, що молодь не тратить часу, а використовує його на доповнення свого знання. Ми, як полонені, здобули вже собі багато приятелів як серед американців, так і серед англійців, і українці Америки й Канади горді з нас, коли ми приносимо славу й честь українській нації.

Ми могли мати оправданий жаль до української еміграції ЗСА і Канади (тепер ми їх називаємо поселенцями, не емігрантами) за недостатню опіку, але в цьому еміграція не винна, бо ще рік тому український емігрант не міг одержати дозвіл на виїзд до Європи. Щойно о. д-рові Кушніреві і д-рові Галанові, як представникам своїх урядів, вдалося відбути офіційну подорож по Європі. Всі дані кажуть вірити, що відносини поправляться і зв'язки українських еміграційних центрів Америки і Канади ще краще налагодяться.

Д-р Галан заявив, що комітет, що його він репрезентує, задумує відкрити в найближчому часі свої філії в Парижі та Римі, і приобіцяв поробити нам окремі полегші в наладнанні поштового зв'язку. Втеча з табору, — говорив достойний гість, — рівняється дезерції. Наша доля у великій мірі залежить від нас самих, не сміємо вірити різним поголоскам, підшептам, бо всі вони позбавлені будь-яких підстав. Тут треба додати малий коментар: про втечу з табору — дезерція — (право кожного полоненого) просив згадати д-ра Галана тодішній комендант табору майор С. Яськевич. До сьогодні

не можна зрозуміти логіки того твердження, бо для багатьох, що втекли таки пізніше, забракло часу на закінчення студій, а в деяких випадках дійшло і до родинних трагедій. В зв'язку з перебуванням д-ра Галана в таборі гумористичний тижневик „Оса” помістив відповідну карикатуру на першій сторінці.

Редакція „Життя в таборі” одержала листа від однієї жінки А. К. з Пітсбургу з подякою за прислані таборові газети, з яких вона багато цікавого довідалась.

За „Свободою” ч. 101 ми подали вістку, що при американському військовому командуванню у Франкфурті працює проф. Володимир Тимошенко із Стенфордського університету в Каліфорнії як офіційний дорадник для справ господарських і прохарчування.

„Свобода” ч. 113 інформувала про атаку газети „Ізвестія” на українське католицьке духовенство.

„Життя в таборі” писало за „Свободою” про відбутий Конгрес УККА у Вашингтоні в днях 31-го травня і 1-го червня.

„Життя в таборі” ч. 66, з 21-го липня, подало за „Свободою” 15-го червня (Юнайтед Пресс з Праги) про наступ частин советської армії на українські націоналістичні з'єднання — „бандерівців, які носять різні мундури й є різно озброєні, навіть американською зброєю ,яку купують на чорному ринку, та які перешкоджують советському постачанню на Балкани”. Далі була вістка, що понад 100 000 жидів втекло з Карпатської України.

За „Свободою” з 10-го серпня повідомлено, що комуністичні елементи мають доступ до установ УНРРА в Німеччині і роблять перешкоди українським студентам в одержанні стипендій. У висліді 500 студентів втратили стипендії УНРРА.

Такі вістки про інфільтрацію комуністичних агентів у західно-альпентські установи турбували таборовиків, головно тих, що приготувалися до втечі з табору. Правда, спорадичні вістки від тих, які щасливо дібрались до Німеччини, не були аж надто песимістичними.

В другій половині 1946 року „Життя в таборі” й інші таборові органи передруковували цікаві вістки також з інших часописів, що їх редакція одержувала в заміну.

Найбільше цікавились таборовики подіями вдома, в Україні.

„Життя в таборі” ч. 142, з 3-го листопада 1946 року, подало за „Свободою” вістку про творення Дивізії „Галичина” таке:

„Організація цієї військової частини відбувалась під проводом тих українських кругів, що в політичній боротьбі послуговувалися не революційними, але легальними засобами. Упадок німців було можна вже тоді передбачити, тому інтерес українського народу

вимагав, щоб українська патріотична молодь дістала в руки зброю. Оце правдиві обставини, серед яких організовано цю Дивізію, яка, не маючи змоги боротись на Рідних Землях, зложила зброю в руки альянтів і сьогодні перебуває в Ріміні — Італія — в полоні; хто зустрівся з тою патріотичною молоддю, набрав переконання, що її ідеалом є боротись за визволення України”.

Хоч ця вістка в „Свободі” не була підписана, можна припускати, що її писано на підставі слів д-ра В. Галана, який під час відвідин табору мав змогу розмовляти не тільки з командою табору, але з представниками преси, організацій і з поодинокими таборовиками і мав змогу пізнати настрої таборовиків.

В 1947 році „Життя в таборі” в будні дні мало дві-чотири сторінки, крім передовиці найчастіше авторства недавно померлого в Чикаго Любомира Рихтицького (ЛР), містило часом „підвал”, а в більшості — радіовісті, що їх з радіопересилань відготовував Орест Марків. Військовий радіоприймач одержала редакція з німецької Головної Кватири таборів полонених в окрузі Ріміні.

Коли одне число газети мало більше ніж дві чи чотири сторінки, а головне — в недільному виданні, у рубриці „З українського життя” завжди відготовувано цікаві для таборовиків вістки із „Свободи”. У числі 8-му (190) з 14-го січня 1947 року передруковано, що З’єднані Українські Комітети ЗСА і Канади вислали своїх представників на пленум Об’єднаних Націй у Нью Йорку з відповідними меморандумами в справі захисту людських і правних інтересів українських скитальців у Європі. Делегації розмовляли з представниками окремих держав, давали їм пояснення та переконували у справі необхідності переселення українських скитальців. Особливу допомогу делегації подавала Перша Пані ЗСА Елеонора Рузвельт, яка рішуче виступала проти заяви заступника міністра закордонних справ СРСР Вишинського, який сказав, що всіх скитальців треба повернути до їх „рідних” країв. Елеонора Рузвельт підкреслила, що така заява є фальшуванням основних декларацій прав людини і громадянина, проголошених Об’єднаними Націями. Всупереч різним намаганням окремих прихильників СРСР, переселенням зараз не загрожує небезпека бути насильно вивезеними до батьківщин .

Такі вістки для таборовиків були дуже цінними і цікавими, бо багато повіднаходило рідних у Німеччині чи Австрії, а вістки про насильну репатріацію всіх дуже турбували. Одне число з лютого подало такі вістки: В польському таборі Валіваде в Індії живе приблизно 20 українців. Від довшого часу заокеанська преса висилає до них часописи на адресу директора табору — польського священника. Жодної посилки українці не одержали, а часописи

побачили вперше в гіндуській крамниці, як у них купець завивав товар. Продавець заявив, що якийсь польський „пан” продає йому на вагу такі часописи.

У французькому чужинецькому Легіоні в Індо-Китаї є також горстка українців. Відчувають брак української преси та літератури.

Для інформації хочу згадати, що в тому часі в Чужинецькому Легіоні в Індо-Китаї (теперішній В'єтнам) перебувало кілька колишніх вояків Дивізії. Два із них проживає сьогодні в Чикаго.

За „Свободою” подало до відома „Життя в таборі”, що при Каліфорнійському університеті постала заходами професора університету В. Тимошенка, Скегара й інших українських заокеанських діячів українська науково-історична бібліотека. Це єдина, мовляв, українська бібліотека на американському континенті, яка збирає історичні матеріали, зокрема про визвольні змагання.

* * *

Не маємо змоги відмітити якихось спеціальних передруків із „Свободи” в 1947 році, бо колонка „З українського життя” майже в нашому часописі не появлялася, а вістки про боротьбу в краю подавано за Українською Пресовою Службою, яка мала найсвіжіші вістки.

Уважний читач-таборовик багато дечого довідався про життя українців у ЗСА та у світі з передруків із „Свободи”.

На цьому можна закінчити звітування про „Свободу” в таборі полонених в Італії. Хочу зазначити, що й інші таборіві пресові видання поміщували на своїх сторінках часті передруки зі „Свободи”, бо вона була завжди цікавим і надійним джерелом відомостей і новин.

Богдан КРАВЦІВ

ШЕВЧЕНКО

*Про що тут книги й досліди писати,
Все сказано в строфі одній:
З своєю волею козак вусатий
На чорнім вóроні-коні.*

1971

У 70-ЛІТТЯ УСС

СПОГАДИ ОЧЕВИДЦЯ І СВІДКА СТРІЛЕЦЬКОЇ СЛАВИ

Написав ІВАН ДУРБАК

Стрілецький Боян сл. п. Роман Купчинський, який у своїх настроєвих піснях оспівав стрілецьку славу, зобов'язав мене як свідка стрілецького переможного походу УСС над Стрипу літом 1915 року, популяризувати добру славу про УСС, як його не стане між нами.

Тому й пишу для тих, що не мали щастя на свої очі бачити перше наше військо від часу зруйнування Запорізької Січі 1775 року, щоб розказати їм про стрілецьку славу, про те, з якою небувалою радістю й надією вітав їх український нарід на Карпатській, Галицькій і Наддніпрянській Україні в роках 1914-1920.

Минає вже довгих і важких подіями 70 років, як залунала у Львові нечувана доти пісня „Гей, у лузі червона калина”, що започаткувала преславну воєнну епопею УСС — українських січових стрільців, що тривала повних шість років, від серпня 1914-го до травня 1920 року.

Вже не багато в живих залишилося усусусів, але ще живе багато сучасників, очевидців, свідків стрілецьких походів, боїв, квартирувань, відпочинків і розваги.

Предтечами усусусів були наші молодечі товариства „Сокіл” і „Січ”. Коли вибухла балканська війна в 1911 році, балканські народи: болгары, серби, греки й інші, скинули турецьке ярмо. Запахло порохом в Європі, бо царська Росія підтримувала слов'ян, а Німеччина — турків. Поневолені Росією народи почали думати про визволення з-під царського ярма. Польський патріот Юзеф Пілсудський почав у Галичині творити „дружини стшелецке” як зав'язок польської збройної сили. Голова „Січі” д-р Кирило Трильовський допоміг заложити товариство „Українські Січові Стрільці”. Голова УСС д-р Роман Дашкевич запросив Пілсудського до Львова на доповідь, як він організує свої „дружини стшелецке”? Пілсудський почав доповідь приблизно такими словами: Щоб постала вільна Польща — мусить бути польське військо. Тому я „бавлюся в військо”.

Як не дивно, але понад 80 років тому панував серед нашого студентства пацифістичний чистокультурницький настрій, проти „забави у військо” під впливом соціалістичних ідей. На студентському вічу у Львові в 1912 році більшість була проти творення січового стрілецтва; тільки мала горстка: Роман Дашкевич, Олена Степанівна, Петро Франко, Іван Чмола, Юно Навроцький і нечисленні інші обстоювали потребу творити українську збройну силу супроти грядучої війни між Росією і Австрією. Під час січово-сокільського здвигу 28-го червня 1914 року український Львів вітав ентузіастично маршуючі сотні усусусів, а вже вершком того історичного дня були бойові вправи усусусів на площі Сокола-Батька включно з наступом на багнети.

Члени „Сокола”, „Січі” і Пласту захоплювалися поезіями Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Богдана Лепкого, Володимира Пачовського, виступами Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, перших наших патріотів, що пропагували самостійну українську державу, вони вкінці заволоділи душами української молоді в Галицькій Україні.

З вибухом Першої світової війни у Стрию зголосилося понад 20 000 нашої молоді до УСС. Одначе деякі пропагували думку, щоб не присягати австрійському цісареві, а тільки Україні. Це підхопили поляки й переконували австрійську владу, що „українцям не можна вірити”. По довгих переговорах влада згодилася прийняти до Українського Легіону тільки 2 500 студентів і середньошкільників з вищих клас. Поляки весь час використовували свої впливи на те, щоб ставити різні перешкоди усусусам аж до листопада 1918 року. В дійсності стрільців було багато більше, як дозволено у фронтвих і вишкільних сотнях; на різних відрядженнях, курсах було значно більше число, як подавано у звітах. Разом впродовж шести років понад 20 000 осіб вступили до УСС. Велике число загинуло, пропало без вістей або потрапило в полон, з якого не повернулося. Першим комендантом УСС був отаман Теодор Рожанковський, потім поручник Михайло Галушинський, полк. Григорій Коссак, отаман А. Варивода, от. Мирон Тарнавський, от. Франц Кікаль, сот. Осип Микитка, сот. О. Букшований, що став командиром бригади УСС в Українській Галицькій Армії.

Перші бої УСС з наступаючими царськими військами почалися в Карпатах 27-го вересня 1914. В жовтні 1914 року усусуси відзначилися в боях під час австрійського наступу на Сколе-Стрий-Турку-Дрогобич. Від 29-го квітня до 2-го травня 1915 року усусуси вкрилися безсмертною славою у важких боях на горі Маківці, де були 42 вбиті і 76 ранених стрільців. Загальна Українська Рада, що об'єднала всі українські партії в Галичині, у привіті для УСС писала:

„Наша суспільність глядить на УСС з найбільшим подивом, щирою вдячністю, з правдивою гордістю”, Українська Бойова Управа написала: „Ідеї державної самостійности України Ви дали тіло й кості; Ви вляли в неї живу, гарячу кров. Тому діла Ваші як дороговкази вказують шлях українському народові. Ваші побіди наповняють його душу вірою, що власними силами добуде собі волю”. Генерал Фляйшман, комендант 55-ої дивізії, що до неї належали УСС, видав наказ. У ньому написано: „Українці! З великою гордістю можете глядіти на Ваші геройські подвиги... Українські стрільці вирішили бій (на Маківці) в нашу користь. Вони можуть гордо глядіти на свої подвиги, бо повсякчасно залишиться в історії слава їхніх хоробрих діл та золотий лавровий листок в історії їхнього народу”.

Гора Маківка стала символом боротьби за українську державу. Від 1922 року до 1939-го в роковини бою на Маківці збиралися там тисячі молоді, ветеранів і громадянства, щоб вшанувати Героїв. Польська поліція розганяла, арештувала учасників тих маніфестацій, та це тільки скріпляло культ Героїв-усусусів.

Коли у травні 1915 року почався великий наступ на фронтах австрійських і німецьких військ, то УСС йшли в авангарді, завзято боролися на шляху з Карпат аж до Стрипи. В боях під Соколовом УСС втратили 170 стрільців вбитими, раненими й полоненими. Під Семиківцями згинуло 40 стрільців, було 108 ранених і 157 потрапило в російський полон. В боях над Золотою Липою, на горі Лисоні та біля Диких Ланів УСС мали великі втрати, вкінці потрапив у полон майже цілий полк УСС.

Револуція в Росії застала усусусів на фронті під Куропатниками. Вони мали добрі зв'язки з українцями з російської революційної армії, діставали від них українські газети з Києва, довідувалися про відродження української державности в Україні. Під час офензиви Керенського велика частина УСС потрапила в полон. В серпні 1917 року УСС дійшли аж до Збруча. Прийшли нові доповнення. На сходах старшин підхорунжий Дмитро Паліїв домагався, щоб УСС перейшли за Збруч, під владу уряду Української Народньої Республіки в Києві. Одначе речник УСС сотник Дмитро Вітовський, як і більшість старшин, був проти цього, бо УСС мали почесний обов'язок проголосити українську владу в Галицькій Україні та об'єднати її з усіма українськими землями в одну соборну самостійну Українську Державу.

Ця мрія здійснилася 27-го лютого 1918 року, коли УСС перейшли Збруч, і через Кам'янець Подільський, Одесу, Херсон, Олександрівське аж до Єлисаветграду, де вони перебули аж до жовтня 1918 року, коли переїхали на Буковину.

Усусуси побачили українське Чорне море і Лиман, широкі

степи, Дніпро, Хортицю, пороги, де була Запорізька Січ, Великий Луг, — такі дорогі серцю кожного українця.

Перший Листопад 1918 року — це духове і збройне діло УСС. Одначе поляки переважали кілька разів наших оборонців Львова, що вкінці, 21-го листопада, примушені були залишити Львів і почати облогу. УСС стали Бригадою УСС, воювали славно під Вовчухами, пізніше відзначилися під час „Чортківської офензиви” в червні 1919 року. Але під тиском армії генерала Галлера перейшли Збруч 16-го липня 1919 року і взяли участь у славетному поході на Київ. Дійшли аж до Умані і Христинівки, де розбили большевицькі частини; на зміну прийшли денікінці. Осінню 1919 року долучився ще один ворог — хвороба поворотний тиф, що спричинила смерть майже половини вояків Української Галицької Армії і Бригади УСС, бо в Україні тоді не було ліків, а Антанта відмовилася від допомоги ліками... Бригада УСС разом з цілою УГА примушена була погодитися на перехід до армії Денікіна, потім і большевиків, щоб зберегти недужих на тиф. Весною 1920 року почалася (24-го квітня) польська офензива. УСС боролися проти польських загарбників на лінії Козятин-Винниця, і це була остання перемога усусусів, що мусли йти з одним ворогом України проти другого. Але коли ціла УГА зложила зброю, оточена поляками, то і УСС примушені були закінчити свою военну епопею, що тривала шість років, встелюючи українську землю своїми кістками...

ЖИВА ТРАДИЦІЯ УСС

Одначе УСС не відійшли, не залишивши за собою нічого. Вони були духові діти заповітів Шевченка і Франка і тому більшість з них були об'єднані у Пластовій організації. В 1914 році старші віком пластуни масово вступили в УСС, а після закінчення Визвольних Змагань якраз усусуси оживили Пласт і мали великий вплив на всі наші молодечі товариства.

УСС були членами організації ветеранів у Львові „Молода Громада”, що мала рішальний вплив на українське зорганізоване життя, бо члени „Молодої Громади” очолювали майже всі наші товариства, установи й організації. Усусуси завжди старалися передати живу традицію молодим поколінням і це вони вступили до Української Військової Організації, згодом до Організації Українських Націоналістів, до Карпатської Січі, — навіть до УПА і до Української Дивізії, кому дозволив на те вік. На традиціях УСС виростили молоді покоління, що продовжували боротьбу за визволення України.

На першому з'їзді колишніх усусусів 31-го січня і 1-го лютого 1948 року в таборі Ганггоферзідлунг під Регенсбургом у Німеччині

відбулася зворушлива зустріч „старої в'ойни” (УСС із 1914 року) зі старшинами УПА: сот. Байдою, Громенком, Футалою й іншими. На другому з'їзді УСС в тому ж таборі 19-го і 20-го червня 1948 року голова Братства УСС отаман д-р Никифор Гірняк передав прапор УСС П'ятому юнацькому куреневі Пласту ім. Федора Черника, що мав символічно перебрати традиції УСС для всієї української молоді. Пізніше цей прапор перебрав Курінь пластунів „Червона Калина”, що продовжує традиції усусусів. Братство УСС співпрацювало з усіма комбатантськими організаціями, причинилося до об'єднання всіх наших політичних груп довкола екзильного Державного Центру УНР.

Варт ствердити, що ідейні основи УСС в роках 1914-1920 клали: д-р В. Старосольський, проф. М. Галушинський, Дмитро Вітовський, І. Балюк, Микола Голубець, д-р Осип Назарук, М. Угрин-Безгрішний, В. Кучабський, О. Думін, Б. Гнатевич, Р. Сушко, д-р Н. Гірняк, Л. Лепкий, Юно Навроцький, Т. Мелень, Д. Паліїв і Я. Чиж. Ці мислителі мали найбільший вплив на стрілецтво, проповідували самостійність, соборність, демократичний устрій української держави, боротьбу проти всіх окупантів України.

УСС І КИЇВСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ

Українські січові стрільці, що були в російському полоні, з вибухом революції прибули до Києва і відіграли вирішну роль у зформуванні Галицько-Буковинського Куреня Січових Стрільців у Києві, що став гвардією Уряду Української Центральної Ради та охороняв її осідок у Педагогічному Музеї. Першим командантом був сотник О. Лисенко; від січня 1918 року — ним став Євген Коновалець. До Стрільцької Ради належали: Андрій Мельник, Іван Чмола, Федір Черник, Василь Кучабський, д-р Кость Воевідка, д-р О. Назарук, Роман Сушко, Михайло Матчак, І. Андрух, І. Рогульський, Ярослав Чиж, Василь Чорній. При цій нагоді варт ствердити, що ані полк. Євген Коновалець, ані сотник Роман Дашкевич не належали до УСС, бо були асентеровані до австрійської армії, попали в російський полон і в Києві вступили до Січових Стрільців. Одначе деякі автори зачисляють їх до УСС.

Київські Січові Стрільці відіграли велику роль в обороні Києва аж до підписання Берестейського миру. Після гетьманського перевороту Стрільцька Рада вирішила розформувати полк Січових Стрільців з тим, що на заклик вони мають знову зійтися. У вересні 1918 року гетьман дав дозвіл створити Окремий загін Січових Стрільців у Білій Церкві. В листопаді 1919 року Січові Стрільці почали повстання проти гетьманського уряду начебто за те, що він проголосив федерацію з Росією.

В бою під Мотовилівкою січовики розбили 18-го листопада ворожі сили, складені переважно з російських офіцерів, та зайняли Київ. Директорія передала Січовим Стрільцям владу в Києві. Осадний Корпус Січових Стрільців мав тоді біля 10,000 стрільців, 10 легких і три важкі батареї артилерії. Це була найсильніша частина Армії УНР. Проте українська армія була змушена відступити з Києва 5-го лютого 1919 року, і в Проскуріві переорганізовано Січове Стрільцтво на Корпус Січових Стрільців, що мав понад 15.000 вояків різних родів зброї, в тому 76 гармат. В поході на Київ Січові Стрільці були на лівому крилі. Здається, що якби січовики здобули Київ 30-го серпня 1919 року, то вони мабуть затримали б його в українських руках. Після великих втрат у боях з денікінцями та після катастрофальної пошести тифу, Корпус СС став небоєздатним. Тому Стрільецька Рада вирішила 6-го грудня 1919 року розв'язати його, здемобілізувати, залишаючи вільну руку вступати до повстанської армії ген. Омеляновича-Павленка, що вибиралася в похід у запілля денікінців, або вертатися домів.

Так закінчилася воєнна епопея Київських Січових Стрільців, найбільш соборницької всеукраїнської частини Армії УНР, бо до неї належали стрільці з різних земель України; частини, що підтримували дух соборности й військової дисципліни. Це була чи не найбільш надійна частина Армії УНР, що витривала до кінця у вірності Україні.

ВПЛИВ УСС НА УКРАЇНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ, ГАЛИЦЬКОЇ І НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Коли усусуси прибули на Карпатську Україну при кінці серпня 1914 року, то українське населення прийняло їх з відкритими обіймами. Стрільецька пісня зробила справжнє чудо, наші ранені брати немов віджили і почали признаватися до свого роду, до єдності з братами на північ від Карпат. Бої УСС у Карпатах, їхній переможний похід аж до Збруча викликували небувале захоплення між галицькими ще тоді „русинами”, що під впливом УСС „перейшли на Україну” і стали зватися від зустрічів з усусусами — українцями! Годі описати всенародне захоплення, передусім молоді. Хлопці мріяли стати стрільцями, а кожна дівчина мріяла про свого „стрільчика коханого”. В лютому 1916 року до Станиславова приїхали стрілецький хор під проводом Гринішака й оркестра під керівництвом Михайла Гайворонського. В неділю вони співали на хорах у катедрі, де ціла церква дивилася на них. А увечорі відбувся концерт стрілецьких пісень у найбільшій залі міста, що була переповнена. Таких гучних оплесків і такого загального захоплення я не пам'ятаю. А потім відбувся комерс, то стрільці

мали нечуваний успіх. Ця „стрілецька неділя” надовго залишилася в пам’яті станіславівців.

Софія Тобілевич, дружина театрального діяча і драматурга Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), у своїй книжечці „Рідні гості” так описує перебування УСС на Херсонщині весною й літом 1918 року.

....„Йдуть широким шляхом степовим, в село завертають... Що це за пісня розлягається дужим, могутнім хором? — „Гей видно село, широке село під горою”... Та це ж наша пісня... наше військо... наші прапори українські!

...Були три речі, якими стрільці з’єднали собі народ: учили, лікували, розважали... Під проводом учителів, артистів, співців і музик позаводили виклади для дітей і дорослих, концерти, театральні вистави, гулянки... Ожили степи від забутих стародавніх пісень, воскресла, ожила слава козака... За чотири місяці перебування січовиків ми всі бачили не буденних людей, а якихось казкових лицарів, що задля високої ідеї життя кладуть в жертву... Школи, бесіди, театральні вистави — все було енергійно й уміло проведене в житті забутого нашого селянства... Це ж вони, наші рідні гості — діти одної колись країни, що змагає до духової єдності, щоб знову злитися в одну нероздільну цілість. Я вірю, що ваші задуми і мрії таки здійсняться, що прийде той час, коли на поклик бойової сурми все українське військо знову злетиться, як орли, щоб останній раз поборотися та закріпити волю. Цього моменту жде ціла Україна!”

СТРІЛЕЦЬКА ПІСНЯ

Колись на Запорізькій Січі кобзарі складали думи про козацьку славу, що їх співали по всій Україні, як ще давніше були співці-бояни по княжих дворах. Усусуси теж мали своїх боянів і кобзарів, співців-поетів і композиторів, які створили стрілецьку епопею в піснях, що їх співала вся Україна. До стрілецьких боянів, поетів і композиторів треба зачислити Михайла Гайворонського, Романа Купчинського, Льва Лепкого, Миколу Голубця, Андрія Баландюка й інших. Їхні пісні стали такі популярні, що їх уважають уже „народними” піснями, часто друкують без авторів. Київське й навіть советське московське радіо в теперішніх часах надавало стрілецькі пісні як народні, з деякими змінами, наприклад, замість „стрільці січові” — співали „стрільці червоні”! Минулася наша козаччина, але залишилися козацькі думи й пісні. Минулася стрілецька епопея, але залишилася стрілецька пісня, що вічно ширитиме славу про січове стрілецтво.

ВКЛАД УСС В УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ

Усусуси зробили великий вклад в українське життя на всіх ділянках. Багато січовиків стало священниками, науковцями, культурними діячами, письменниками, поетами, журналістами,

політиками, мистцями, кооператорами, лікарями, інженерами, адвокатами, професорами, вчителями, виховниками. Проф. Северин Левицький (Сірий Лев) був довгі роки Начальним Пластуном, д-р Степан Витвицький був президентом в екзилі Української Народньої Республіки.

Усусуси заснували видавництво „Червона Калина”, що видавало багато цінних видань, видавало місячник „Літопис Червоної Калини”. Іван Тиктор заклав видавництво „Українська Преса” у Львові, що видавало багато часописів і цінних видань.

Між двома війнами усусуси мали провідну роль в українському житті Галицької України та причинилися у великій мірі до великого поступу на всіх ділянках. Також в Америці й Канаді.

А як не стало усусусів, — то почався занепад нашого організованого життя.

То ж згадаймо не злим, тихим словом славетне січове стрілецтво у 70-ті роковини їхнього виступу до бою за українську державу, бо вони заслужили на це жертвою свого молодого життя і невсипущою працею для добра українського народу, підіймаючи вгору Чевону Калину. Піднесім і ми високо червону калину — такий дорогий нам символ України.

Микола ХОЛОДНИЙ

ШЕВЧЕНКО

*Він був і є, коли б і не було. Бо він — народ у безконечнім злеті!
Залитий геть розпеченим свинцем і криком, і багряною трав'юю,
я падав з Ним під танк перед Москвою, щоби в багн'ю не падати лицем...
І обертається в закон це — коли біда людська — моя біда,
коли вогонь його я бачу в сонці, що з майбуття до мене прогляда...
І як собі я каторжним сумлінням знайдуся в Ним, а не в словес мані, —
тоді і він горітиме стремлінням — на мить себе побачити в мені.
Тоді між ним і “завтра” я — місток, а він мій хліб від грама і до грама...
А він — життя мого крута програма, утвєрджена мільйонами кісток.
Він був і є, коли б і не було. Бо він — народ у безконечнім злеті!*

ЗИМОВИЙ ПОХІД АРМІЇ УНР (6-го ГРУДНЯ 1919 — 6-го ТРАВНЯ 1920)

Написав ЛЕОНІД РОМАНЮК

Так уже прийнято в нас, що ми святкуємо переважно дні нездійснених декларацій або наших поразок і втрат. Мабуть оце сталося тому, що в остаточному історичному підсумку наші спроби визволитись і відновити Українську Державність у роках 1917-1921 та здійснити задекларовану Соборність скінчились тим, що світ нас не визнав, тифи та інші пошесті здесяткували наші сили і, залишені напризволяще, ми були витиснені з наших рідних теренів вальцем багатократно переважаючої сили московської комуністичної навали. Проголошення Самостійности і Соборности, 1-ий Листопад, Київ, Базар — це сумні, хоч і славні дні.

Але в цей же час були в нас і дні перемог, дні, що їх можемо згадати із серцем, сповненим радощів і гордості, з нагоди подій не втрат, але здобутків. А між ними є Дні Зимового Походу частини Армії УНР, дні від виходу з Трикутника Смерти — з Чорторії на Волині, в запілля ворожих армій червоних і білих росіян 6-го грудня 1919 року, 65 років тому, а в день Св. Юрія Переможця — 6-го травня 1920 року після 153 днів походів і боїв у запіллі ворогів України — повороту до з'єднання з частинами Армії УНР в районі Ямполь — Могилева на Поділлі.

Для повного розуміння тодішніх великих рішень, чинів і жертв ми мусимо згадати, в яких обставинах прийшло до Зимового Походу, за яких умов він відбувся і скінчився, щоб стати невмирущим пам'ятником чину і мужности генералів, старшин і козаків, вірности населення (за незначним винятком) та відданости всіх їх ідеї незалежної України і безкомпромісової боротьби проти Москви.

Рік 1919 був чи не найскладнішим у новітній історії боротьби за нововідзискану Державність України. Півтора року після проголошення самостійности УНР у Києві, майже рік після проголошення незалежности Західньої УНР і півроку після проголошення Соборности всіх українських земель ми були в завзятій боротьбі на життя чи смерть на багатьох фронтах. Міжнародне становище України було

*Головний Отаман і Голова Української Держави Симон Петлюра
(1879 — 1926)*

важке. Відсутність повного визнання з боку тодішніх світових можновладців — Антанти — в'язало руки й не давало опертя в боротьбі з навалами ворогів, зокрема різнокольорової Москви. Ми не мали ані натяку на т.зв. стратегічне запілля. Тодішній Захід (Антанта) хотів за всяку ціну замирення та спокою і цілковито не дооцінював боротьби України в сучасному, її ролі в минулому й сучасному та її післанництва в майбутньому. Ставлячи карту на розбиття Австро-Угорщини, що допомогло державному відродженню Польщі, ЧСР, Югославії тощо як протинімецьких сил, Антанта не хотіла бачити української проблеми в Австро-Угорщині і була глуха щодо української проблеми в колишній Російській імперії, не розуміючи потреби розподілу Росії і відбудови сильної України, як основи замирення на довший час Центральної і Східньої, а зрештою і цілої Європи. Польська окупація Західньо-українських земель відбулася з благословення західніх потуг у повній суперечності з Вілсоновим проголошенням. Українська Галицька Армія опинилась на Східній Україні і, обернувши багнети на Схід, спільно з Армією УНР ішла переможна на Київ улітку 1919 року.

Між тим на Сході Європи кристалізувались такі сили:

1) нації, що, шукаючи відродження своїх незалежних держав докладали всіх зусиль сконсолідувати свої сили — цивільні апарати влади і свої армії. За відповідних обставин вони могли б бути міцним заборолом проти червоної Москви і не допустили б її до організаційного зміцнення, як світової потуги. Ми маємо на увазі Україну, Білорусь, Кавказькі держави, Польщу, Литву, Естонію, Латвію і Фінляндію;

2) червона Москва з усіма питоменностями червоного продовжувача імперіяльних та імперіялістичних традицій царської Росії, але з виразним протизахіднім наставленням;

3) російські білі реставраторські правительства і армії, що носили характер виразної соціальної реакції провідних колись верств колишньої Російської імперії проти большевицької революції, однак не проти імперіялістичних завдань Росії

Як це не дивно, але саме ці останні сили мали певну підтримку ніби демократичної Антанти.

За цих обставин економічна ситуація України — колись шпихліра Європи — була невідрадана. Зруйнована світовою і льокальною війнами, з розхитаним транспортом, однобічною в наслідок московської економічної політики індустрією, без збройної й амуніційної промисловости, без хемікалій і ліків, Україна завмирала. Наша амуніція була або здобута від ворога, або виміняна у місцевого населення на три тодішні золота" — цукор, сіль або спирт. А Захід замкнув усі канали, що могли б принести життєдайні вироби і

продукти в Україну. Навіть малу виміну на кордонах, зокрема з Румунією, припинено, а з важким трудом закуплені на Заході медикаменти лежали й марнувались у складах західноєвропейських столиць.

Із цього всього в значній мірі впливала й мілітарна наша ситуація. Українська Армія пережила багато криз і потрясень, змін і режимів. Це приводило до змін в самій Армії й до змін відношення влади до проблем Армії. Та все те пережилося. Саме в 1919 році „з журбою радість обнялась” — відступ однієї з Українських Армій на Захід, а другої на Схід привів до об'єднання їхніх зусиль та походу на Київ. Але саме тоді ж „білі” москалі, затискаючи залізною рукою визвольні інституції Кубані й Дону, переможно посувались на Північ. Українці ще тоді не знали, що на прапорах „білих визволителів” було написано відоме ще з царських часів гасло! України „нет, не было і быть не может”; провідні наші кола оптимістично вірили в можливість знайти працівне порозуміння з ними в обличчі обом однаково загрозливої червоної навали. Трагічна зустріч з денікінцями в Києві виявила марність таких надій, що вповні potwierдилос'я пізніше під час спроб прямих переговорів. В одному випадку денікінці намагались заарештувати наших делегатів, в іншому заявили, що вони не переговорюватимуть „с большевиками второго сорта”. Почались збройні сутички з денікінцями, отже до поляків із Заходу і червоних з Півночі та Сходу, приєдналась ще одна сила — „біла російська”. Щоб довершити цей сумний образ, треба додати, що весь час постачання обох наших Армій було невис-тачальне і то як харчове, так і збройно-амуніційне та медично-санітарне. Отже, коли за цих обставин по українському війську вдарив ще один, четвертий, ворог — найстрашніший і найбільше невмолимий — пошесть тифу — здавалось, що труна нашої збройної боротьби за нашу державність припечатана.

Відступ Армії УНР під натиском большевиків і денікінців часами нагадував похоронну валку — розчалапаними ґрунтовими шляхами під дощем навпереміш зо снігом (це ж листопад), мов привиди, сунулись наші вояки напівроздягнені, роззуті і голодні, а за ними сотки возів з людьми-примарами, що манячили в тифозній пропасниці. Їх не було де лишати, їх не було чим лікувати, їх не було як — ще живими — поховати. Саме тоді, згадую, — відступаючи на Захід, наша колона зустрілась десь між Баром і Заміховим із валкою частини Українською Галицької Армії, що прямувала сумна і пригноблена на Схід, бож 6-го листопада 1919 року Начальна Команда УГА підписала договір з денікінцями, намагаючись фізично зберегти рештки Армії, що ще не згинули в боях чи не змерли від пошестей. Ми з соромом дивились спідлоба одні

Перший Генеральний Секретаріат (Уряд) Української Центральної Ради в 1917 році. Сидять (справа): Симон Петлюра, С. Єфремов, В. Винниченко, Х. Барановський, І. Стешенко. Стоять: Б. Мартос, М. Стасюк, П. Христюк.

Осідок Української Центральної Ради в Києві, столиці України, в час українських визвольних змагань. Перед тим це був Педагогічний Музей, після окупації України, тут є Музей комуністичного вождя Леніна.

на одних, а студені сльози осіннього дощу текли за коміри подертих шинелин, студили тіло і серце, гасили надію... Це ж на цьому шляху впали нові безмежно дорогі жертви — в Солобківцях спочиває сотник Зуб, що застрелився з жалю — мертві мовляв, не мають чого соромитись ... Не витримав і хорунжий Миколаєнко, що в Проскурові вкоротив своє юнацьке життя... А десь перед Любарем мені пощастило в останній хвилині витягти пістолю з рук сотника Миколи Чижевського... А це ж тільки мною бачена мала деталь великої розпуки, болю і журби...

За таких умов пройшла нарада в Старокостянтиніві 26-го листопада 1919 року, де зійшлися старші начальники Армії УНР. Тут і впали вікопомні слова Головного Отамана Симона Петлюри:

„Дивлячись на Вас усіх тут, пригадую і пізнаю не одно обличчя та ім'я тих, з ким мені пощастило почати працю і боротьбу за волю України. В тому тяжкому стані, в якому перебуває Українська Армія в цю хвилину, може декому в серце закрадається думка, чи не пора нам, мовляв, сказати: Не тратьте, куме, сили, спускайтеся на дно. Немає більшої помилки, коли б хтось з нас так думав. Чи ми своєю боротьбою здобули що небудь для України? Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми вступили на арену історії, коли весь світ не знав, що таке Україна, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдино боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу і державну незалежність”.

Ці слова впали на родючий ґрунт, у більшості присутніх зникли вагання, щезав страх, родились бойові гасла. Щоправда, була і тоді інша думка, що її заступав отаман Волох — надхнена духом капітуляції, приєднання до т.зв. боротьбістів — імпотентного українського видання московського комунізму, але вплив цієї думки був незначний,

Запало рішення: Українська Армія УНР не складає зброї, але в обличчі і наперекір усім труднощам продовжуватиме боротьбу з ворогом Української Незалежності і Державності. Армія пристосує свою форму й методи боротьби до нової її фази.

Треба згадати, що в цей час було вже відомо про посередню співпрацю Української Галицької Армії з нами, бо з ними було відбуто 24-го листопада 1919 року таємну нараду в Зятківцях.

Однак рішення командирів Армії УНР могло б залишитись порожньою паперовою декларацією, якщо б старшинська і козацька маса Армії не підтримала наказу про вихід до Зимого Походу і не виконала б його. Почалась швидка реорганізація і приготування.

Психологічно навіть і найважче рішення краще від вагання, отже настрої переломився на краще.

Командиром Зимового Походу призначено генерала М. Омелянвича-Павленка ст. (Діда), його заступником генерала хорунжого Ю. Тютюнника; інші командири: Загородський, Г. Чижевський, Гнат Стефанів (колишній начальний командант УГА), Трутенко, Крат, Вишнівський, Ольшевський та інші. Частини — рештки Запорозької дивізії, 2-ої Волинської, 3-ої Залізної, 4-ої Київської та Спільної Юнацької Школи — загально по приблизному обрахунку до 10,000 старшин і козаків, з того 2,000 шабель (кіннотчиків) та 12 гармат. З того боєздатних однак заледве біля 2,500 людей, решта хворі, ранені й немущтрові.

Перед вирушенням у похід ген. Омелянвич-Павленко відбув нараду зі старшинами 5-го грудня 1919 року в Мирополі на Волині. Ось короткий зміст сказаного:

„Ми йдемо в Україну, як кадри Армії УНР, котрі мусять розгорнутися там, в Україні, і розпочати наново наступ, але на деякий час мусимо скористатися способом війни партизанської. Тепер, панове, ідіть до своїх частин, вдихніть у слабих дух бадьорости і надії та з твердою вірою в світле будуче вирушимо в Україну”.

Дня 6-го грудня 1919 року в 7-ій годині ранку армія вирушила в Зимовий Похід. Погода була похмура, злегка сніжило... Було свято Миколи Чудотворця... Анархічні вибрики отамана Волоха, що перед переходом до большевиків пограбував у Любарі Державну Скарбницю, не вплинули негативно на решту частин Армії — морально вона виграла, бо останній боляк і вогнище розкладу зникли. Реорганізація перед виходом до походу була переведена в напрямку збільшення рухомости Армії: піхота по можливості на возах і якнайбільше кінноти. Годі було скоротити обози, бо ранені і хворі рухались за Армією. Посувались форсованим маршем — до 40 кілометрів у добу. Отже 8-го грудня зфорсовано залізницю між Козятином і Голендрами.

Саме на другий день Різдва 3-тя Залізна дивізія зазнала нищівного удару (через спізнення на п'ять годин з вини її нового командира полковника Трутенка) виходу з Животова; вона була оточена переважаючими силами денікінської „Збірної Кавказької кінної дивізії” і майже знищена. Врятувались лише ті, що мали коні або перебували хворі по хатах. Після цієї негоди з решток зформовано 3-ій Кінний полк у складі 110 шабель та чотирьох кулеметів.

Годі докладно перераховувати місцевості і бої з ворогами України на протязі 153-ох довгих засніжених днів Зимового Походу — часами без сну і відпочинку, часами, не знаючи де фронт і де запілля, — на протязі здавалось безконечних 2 500 кілометрів

походу. На кінець грудня Армія перебувала біля Умані, де навіть було видруковано кілька чисел часопису „Україна” та становище було загрозливе — саме в цьому районі червоні і білі москалі міряли свої сили. Ген. Омелянович-Павленко вирішив відтягнути сили в район Черкаси-Чигирин - Канів. Зима ставала суворіша, шляхи погані, забезпечення харчами і амуніцією нерегулярне, оперативні завдання надзвичайно важкі. Була лише одна розрада — відношення населення до армії: наші селяни давали провідників, доставляли розвідчі відомості, харчі, навіть набої, яких було обмаль. Деколи траплялась допомога повстанців бойовими діями. На початок лютого наша Армія скупчилась у зазначеному вище районі. В міжчасі як червоні, так і білі пробували нав'язати розмови про співпрацю, бо становище обох було зле. Пропозиції відкинено. В половині лютого 1919 року відбувся успішний рейд на Лівобережжя, де тимчасово захоплено Золотоношу і околиці.

Треба підкреслити, що в той час відбувались спроби зустрічі тодішнього прем'єр-міністра УНР І. Мазепи з Командуванням Армії. Мазепа, переодягнений за селянина, прибув 16-го грудня 1919 року до району розташування Армії і зустрівся з ген. хор. Тютюнником. Після рейду Армії на Лівобережжя від Уряду наспіли відомості, що збройний конфлікт між Польщею і червоною Москвою неминучий і Армії УНР треба посуватись на захід до району можливих бойових дій ширшого масштабу. На 2-го березня наша Армія зосередилась у районі Ольвіополлю і перебувала в місцях значного скупчення червоних. Операції і марші ставали щоразу важчими. На 26-го березня 1920 року наші частини знову зосередились в районі Торговиця — Тальне, де Армія УНР була фактично оточена ворогом — червоними. Вириваючись з оточення військо відійшло до району Бобринця, де й святкувало Великдень. Але жорстокі бої не припинялися майже до половини квітня. Розвідчі відомості населення казали, що у Вознесенську скупчено значні сили ворога і боєприпасів. У зв'язку з відсутністю набоїв командарм взяв на себе ризиковне рішення — здобути місто, розбити червоних і поповнити боєприпаси. 16-го квітня відбувся запеклий бій і наша Армія здобула Вознесенськ. На полі бою лежало біля 300 трупів ворога та до 400 ранених. Було захоплено 2 мільйони рушничних набоїв і 32 000 - гарматних, 28 гармат, 48 кулеметів і 5 000 рушниць, чотири потяги військового майна і 4 000 фір ворожого обозу. Козаки одяглися і взулися, бо в ревкомі захоплено багатющий склад. День перемоги у Вознесенську командарм назвав днем — „нагороди нашому козацтву за довгий, важкий і слашний похід”.

Із цього району розпочався рух у напрямку Ананьєво-Балта,

при чому відбувались завзяті бої. У Балті до нас прилучилась технічна сотня УГА до 170 стрільців з великим майном. 25-го квітня до Армії УНР приєдналась теж кінна бригада УГА, 400 шабель, отамана Шепаровича і відразу почала виконувати бойові завдання. Треба зазначити, що за час Зимового Походу командування Армії УНР кількакратно нав'язувало переговори з окремими частинами УГА для спільної дії, але без реальних наслідків.

Дня 30-го квітня Армія УНР знаходилася біля Тростянця. 1-2-го травня 1920 року розпочато операцію прориву ворожого фронту в районі Вапнярка-М'ясківка-Ямпіль. Йшли жорстокі бої, під час яких запорожці з допомогою повстанців отамана Волинця захопили штаби 41-ої, 45-ої і 46-ої дивізій червоних. Київська група після важких боїв — ворог тут мав три бронепотяги — зайняла Вапнярку. Волинці з боєм прорвалися до Крижополя. На 4-го травня всі групи зосередились в районі М'ясківка-Томашпіль і розпочалась властива операція прориву фронту, на якому большевики під тиском українських військ групи полковника О.Удовиченка та польських дивізій з боями відступали на південний схід. У суміші - тисячі возів большевицьких обозів, наших піших і кінних частин, ворожої піхоти і кінноти — втрачено зв'язок між поодинокими частинами Армії УНР, що верталась із Зимового Походу, та командармом. Кожна наша група окремо почала прибиватись посеред жорстоких боїв на північний захід. Нарешті 6-го травня 1920 року передові роз'їзди Армії УНР, які верталися із Зимового Походу, зустрілися з роз'їздами 2-ої Української Стрілецької дивізії (пізніше відновленої 3-ої Залізної дивізії), що в районі Ямполь гнала перед собою червоне московське військо. Наша Армія вивела з походу всі свої обози, а крім того при операції прориву захопила — до 2 500 возів ворожого майна і біля 1 000 полонених.

Із Зимового Походу повернулись 397 старшин, 5 950 козаків, 14 гармат і 144 кулемети. За 153 дні походу в запіллі ворогів України Армія УНР зробила з боями 2 500 кілометрів.

* * * * *

Пам'ятати про славні діла своїх попередників, розуміти і належно їх оцінити, нарешті з них навчитися — це одна з передумов осягнення великих визвольних цілей, які ще й сьогодні перед нами — неосягнені. Саме тому ми хотіли пригадати те, що за сірим порохом американських буднів призабувається. Бо, поправді кажучи, доба, що в роках 1919-1920 переживала українська нація, бої, що їх тоді зводила Армія УНР, не знайшли ще належного змалювання й навітлення. Вони ще чекають на поетів, малярів, письменників та музик, що струсять з них передчасний порох забуття та покажуть нам вогонь правдивої любови до Батьківщини,

любоби , що вміла жертвувати всім для ідеї вільної України. Чекають ще й сьогодні у 65-ту річницю великого вояцького чину — Зимового Походу Армії УНР.

Хтось може сказати — пощо? Світ і так нас не чує й не почує.

Та нашою повинністю є самим не забути і не замовчати великої епохи і великих чинів малих й — насправді великих людей, розповісти — і своїм і чужим — про наші бої і жертви, бо це хіба лише малий прообраз того, що чужих може ще чекати. Ми тоді боролись проти червоного московського імперіялізму за своє право і свободу, але одночасно навіть самі того не знавши, й за Захід, прикриваючи їхні демократії, розкоші і комфортні своїми грудьми. Не зважаючи на всі солодкі співи червоних миротворців з атомовими бомбами за пазухою — світ чекає ще жорстока і безкомпромісова боротьба.

А ми, українці, в цю 65-ту річницю Зимового Походу мусимо згадати і усвідомити собі:

що він був великим збройним чином в ім'я високих визвольних ідеалів України, рівних якому є небагато в історії інших народів;

що він не був лише скороминучим воєнним епізодом, але величезного значення національно-політичною подією;

що за Зимового Походу відбувся в Україні масовий кривавий плебісцит, бо і найбільші герої-воїни не змогли б відбути такого походу, коли б не було повної підтримки з боку населення України.

Отже, Зимовий Похід Армії УНР у роках 1919-1920 був величезним торжеством повного зв'язку і єдності влади і війська зі своєю землею - Україною і українським народом.

Українська нація, влада і Українська Армія невідклично проголосували тоді за вільну і незалежну Україну. Саме це треба пам'ятати, зрозуміти і оцінити.

Коли сумніваєшся, послухай голосу своєї совісті і стосуй засаду золотого правила.

ЛИСТОПАД

Написала А. НАТАЛІЯ ЗАВАДСЬКА-СТЕФАНІВ

В пам'ять тих, що відійшли,
Борців за правду й волю.

У кого з нас не заб'ється живіше серце на згадку Великого Зриву, пам'ятних Листопадових Днів 1918 року? Короткий цей спомин передає вражіння моєї дитячої уяви та моїх однолітків з-перед 50-ти років, які жили в тому часі у Львові. Тих, що бачили дні слави та підйому, але й уміли поділяти юними серцями смуток, що крив у собі непохитну віру, відвагу та негмамоване завзяття.

Кінець жовтня 1918 року був часом великого напруження серед нашого громадянства міста Львова. Конспірація велася уже довший час, хоч ясна річ, ми нічого про це не знали, власне, не могли докладно знати.

Під кінець місяця почали з'їжджатися наші військовики, але переважно у цивільних одягах. Приїхали також обидва мої швагри, д-р Михайло Новаківський й Антін Дівнич, та найстарший брат д-р Євген Завадський. Наймолодший мій брат Василь, учень 7-ої кл. гімназії, мав надто серйозний настрій і часто до пізнього вечора не було його вдома. Все було покрите якоюсь таємницею, а в хаті говорилося тихо. Мені й моєму сестрінкові Романові Новаківському було тоді заледве 14 років, проте від нашої уваги не сховалося нічого. Затривожилась юна уява, чекаючи чогось надзвичайного.

Напередодні Великого Зриву сталась була у нас подія, яка ще більше нас насторожила. Найстарша моя сестра Стефанія, мати Романа, була поранена на власному балконі таємничою і підступною рукою члена польської тайної боївки. Її постать, як жінки-бойовика слід згадати поміж іншими жінками-героїнями, які не жаліли свого життя для святої ідеї боротьби за волю України.

Вона була тричі поранена тією самою рукою за конспіративну та явну працю. Була Січовим Стрільцем - санітаркою, поруч О. Степанівни та С. Галечко й інших жінок-воїнів. Перебула австрійську, чеську й мадярську тюрми як політ'язень.

Свято-Софійська площа у Києві, де проголошено волю і державність України, а через рік — соборність усіх українських земель 65 років тому: 22-го Січня 1919 року.

Великий Зрив застав її важко поранену у Львові у дільниці, яку поляки захопили найшвидше в той час, коли її чоловік і син - наймолодший бойовик були на стійці. З відкритою ще раною вона перейшла через польські стійки до своїх. Опустивши з бойовими частинами Львів, пройшла тернистий шлях з відступаючим військом аж до Івана Пустого, піклуючись тифозними стрільцями. Своім прикладом благословила вона сина-дітвака у ряди борців за волю України. Та не довелось йому доконати більших діл: невмолима смерть забрала його на шіснадцятій весні життя у „Чотирикутника смерті” у Вінниці...

Але повернемося до 31-го жовтня 1918 року у Львові. В хаті тихо, як у церкві. Пізня ніч; матуся й старша сестра Оля Дівнич моляться довго, опісля, не балакаючи нічого, ждуть. Мовчки і я вдивляюся в них з жалем, чому то вони мені нічого не говорять, і засинаю.

Та ранок прокинувся з веселим гамором й утіхою. До кімнати вбіг Роман і вигукнув захоплено: „Бабцю, чи знаєте що сталося? Наше військо зайняло Львів! Я радився цілу ніч з товаришами і ми йдемо зараз просити, щоби нас прийняли до стрільців. Тато і дядьки є в Народному Домі, а Василь стояв цілу ніч з крісом! Ви цього не знали, правда?” — Він гордо і дзвінко засміявся і поки ще Матуся-бабця успіла сказати, що йому ще не пора до війська, його вже в хаті не було.

Сестра вдягнулася поспішно до виходу, і хоч як я її просила взяти й мене зі собою, не дозволено мені виходити з хати. Мені горіли щоки з радості, та рівночасно я ледве не заплакала з жалю, чому я не хлопець і чому я не така велика на зріст як Роман. Він насправді може бути вже вояком і стати до боротьби з ворогом.

Невдовзі вернулася сестра: в місті страшно... На вулицях тихо, як повимітало; поляки заглядають таємничо з вікон, часто з-поза рогів домів. Наші стійки ходять скрізь по дільницях, захоплених нашими військами, якого одначе було так мало... Тут і там — чути перестрілку.

Поляки зайняли північнозахідню частину Львова з головним дворцем. Дільницю Городецьку до вулиці Казимирівської, Льва Сапіги до Єзуїтського городу, Політехніку, яка була їхньою головною опірною точкою; вулиці Потоцького, Садівницьку, Листопада, аж до Пошти і багато інших вулиць також. Почалися вуличні бої, наступ на Сойм і палату Голуховських; сильні перестрілки на вул. Карла Людвика і Академічній.

Центр - Личаківська, Жовківська, Підзамче, Стрийський шлях аж до Снопківської-все те було в наших руках. Польські конспіративні кола працювали не менше і вони мали більші вигляди на успіх у

— та сестра потягла мене до брами будинку. Хвилина вичікування, після чого метнулися ми далі, виминаючи головні вулиці, на яких клекотів бій.

Чути вибухи гранат і сальви скорострілів з напрямку Єзуїтського городу. Це поляки наступають на будинок Союму. Йде боротьба за головну пошту, якої ніхто не міг вдержати. Входимо на вулицю Руську ч. 3. Починає живіше битися серце. Бачиш наших бойовиків тут і там, деякі з них з перев'язаними ранами, але чинні, бо часу на лікування не було. Стрічаємо молодшого брата Василя в шоломі, який радіє нашим приходом, а це додає мені відваги. З поспіхом передає він сестрі новини.

Беремося до чищення бульби й городини на юшку для Стрільців-бойовиків. Багато пань та дівчат виконують різну роботу в кухні. Ловимо вухом кожне слово про події дня, подвиги та жертви, яких було чимало. Тішуся, зустрічаючи Романа з крісом, і жаль давить в горлі, що моя участь мусить обмежитися на помаганні тільки в кухні. Та я і цим задоволена наразі.

Чи ж наше жіноцтво лишень для бойовиків варило? Ні. Воно сповняло й важчі, більш відповідальні функції у наших Визвольних Змаганнях. Було багато розвідниць, які переходили через польські стійки до їхніх дільниць, виконуючи важливі завдання відважно й очайдушно. Були санітарки, які проходили вулицями міста серед найбільших боїв, не жахаючись смерті. Були й у рядах бойовиків.

Наше жіноцтво було повне посвяти й героїства, а наша молодь не щадила життя, розуміючи аж надто добре велику хвилю! Не раз пізніше здавалося, мовляв, треба було щадити нашу молодь, яка колись могла би більше Батьківщині зі себе дати... Та тоді вагань не було! Де немає жертв — не може бути перемоги, а ми вірили у ту святу перемогу і наші матері й бабуні виряджали дорослих і малолітніх, залишаючись вдома з найменшими безборонно, як оце наша незабутня мати, страдна, але невгнута й бадьора завжди Ольга Завадська.

Думка, ідея була у всіх суцільна, порив завяття, єдність. Не було часу тоді на роздори та „партійні” чи які інші суперечки, не було зради. Всі йшли до однієї великої мети; це був Великий Листопадовий Зрив!

Четвертого листопада пожвавився рух. Прийшла наша батарея зі Золочева, яка почала обстрілювати головні польські об'єкти й дільниці, і Коломийська частина, яка намагалася здобути з Перзонківки головний двірець. Прийшов отаман Долуд з його завятим відділом. Проте змагання з переважаючою силою ворога були майже скрізь безуспішні.

Бої загострювалися. Впродовж десяти днів ми зі сестрою

ходили з вулиці св. Софії кожного дня до Народного Дому, повертаючись пізно додому. Не раз заглядали смерті в вічі, але вона тоді нікому з нас не була страшна. Ми бачили її кругом: свіжу кров на вулицях і часто вбитих або поранених. Вражіння дня ми передавали нетерпляче очікуючій матері, яка молилася за перемогу й за всіх нас при колісці з малятками сестри Ольги.

Однаке, несподівано ми мусіли перенестися всі до нашого центру, бо ворог наступав зі Стрийського цвинтаря та парку Кілінського. Ми не бажали бути відтягнутими від своїх або залишити матусю з діточками на пімсту ворогів. Ми поселилися тимчасово в гостинному домі проф. Федіва, Руська вулиця ч. 3.

Дні збігали швидко, бо події ставали дедалі гарячіші. Очікувана допомога по розісланні кур'єрів не приходила. Січові Стрільці були в дорозі з Буковини. Кругом польські села підсилювали допомогу полякам без перерви. До нас дійшли вістки про зближення великих польських військових частин. Ставало невідрадно. Наші бойовики рухалися жвавіше, але все частіше чулися притишені балачки, що нашим не вдержатися вже довго у Львові. Ставало страшно на цю думку. Мені ввижалася страшна січа, здавалося й поночі, що чую брязкіт польського війська, що наближалось.

Ми бачили наших старшин та провідників, які діловито й грізно пробігали подвір'ям Народного Дому, часом — лишень харчівнею. Начального вождя (третього оборонця міста Львова) полковника Гната Стефаніва бачила я здається тільки один раз — він був у товаристві сотника Горука.

Вулицями частіше снувались авта і все кругом наводило таємничий настрій в очікуванні чогось страшного, неминучого.

І ось остаточно надійшов сумний день, день 20-го листопада. Таких днів як першого й двадцятого листопада ніхто з нас не може ніколи забути: день радості та день смутку злучені в один дорогий спогад великих чинів.

Дня 20-го листопада по полудні наш уряд опустив місто в напрямі Підзамча вулицею Жовківською на Винники й Тернопіль. Лишилося ще військо й обоз зі старшинами й провідниками.

Вечором того пам'ятного дня зійшлися наші рідні на прощання. Вони були бадьорі й не помітно було по них жадного заломання. Ось просто мусять на короткий час опустити Львів, поки прийде підмога. Але вони вірять, що в короткому часі здобудуть Львів новими великими силами, які вже ось-ось тут.

Ми не плакали, підбадьорені їхніми запевненнями, хоч серце краялося з жалю. Мати поблагословила синів, найстаршу дочку, зятів та неповнолітнього внука-вояка знаком святого хреста. Сестра з немовлятками молодого батька... Тихо, без слів ми

самому Львові, де становили рішучу перевагу й більшість; мали більше резервових старшин, зброю і амуніцію, яку доставляли безперервно з австрійських ще твердинь Перемишля та Кракова, чого, власне, нам бракувало. Вони билися завзято й очайдушно, від старців починаючи аж до дітей, бо вважали Львів своїм, польським. Бились уперто за кожний завулок, напіраючи на головні об'єкти та намагаючись їх зайняти ціною великих жертв. Скрізь чути було вибухи ручних гранат, вулицями свистіли кулі, за кожним рогом та вікном чаїлась небезпека, із-за кожного закруту летіли смертоносні удари.

Почуття радості й жаху мішалось з питанням : що буде даліше; чи наші поборять всі ті ворожі напори й підступи, чи переможуть? Адже вони боролись як льви, за кожну п'ядь. Вороги продиралися навіть хідниками підземних каналів.

Третього аж дня забігли додому швагри і брати — всі військовики. Похапцем говорили вони про прихід нашої бойової частини, яка зближається до Перзонківки і треба її перепровадити безпечною дорогою, бо Перзонківка уже в польських руках зі сторони Сихова. (Ми жили при вулиці св. Софії, майже проти вул. Стрийської).

Уриваній розмові насторожено прислухався Роман; за кілька хвилин непомітно зник з хати. І коли уповноважений до цього діла вийшов шукати відділу, щоб виконати наказ, Роман впровадив військо до міста. За це Роман був відзначений полковником Вітовським, дістав військовий одяг і кріс. Стріляти вчили його з малку. Роман став Стрільцем і ходив на стійку у тяжкому шоломі на голові.

Цей факт привів мене до остаточного рішення вийти з дому. Невже ж я буду сидіти у теплій кімнаті, прислухатися тільки до всього й не мати змоги нічим прислужитися. Я просила матусю, щоби пустила мене зі сестрою Ольгою на Руську вулицю, де була харчівня для наших бойовиків. Вона ходила туди щоранку, вертаючися пізнім вечором додому. Її чоловік був в рядах УСС. Її двоє немовляток доглядала бабуня з посвятою та журбою за всіх. Сестра піддержала моє прохання і мати врешті дозволила. Вона навіть усміхнулася, це був для мене неабиякий тріумф. Сестра поцілувала немовляток у колісці, мати зробила над нами знак хреста і ми подалися у клекотячий вир.

Ми прокрадалися попід мури вулиці Зиблікевича. З вулиці Пелчинських свистіли кулі, і ми тоді з затамованим віддихом притулювалися до муру або присідали, потім знову підбігали. Як ми зближались до церкви С.С. Василіянок, над нами загуло. Сильна граната вперла над входовими дверми церкви. Момент остовпіння,

проводжали наших рідних за поріг несвоєї хати, а відтак з вікна наш зір проводив їх усіх, що спокійно й упорядковано вимашерували й опускали вулиці нашого дорогого міста Львова.

В одинадцятій годині почали порожніти вулиці нашого центру. Тихенько як тіні подалися ряди наших борців, без пісні на устах й шуму, в напрямі Чортківської Скали на Винники. Лишали мурі міста Львова, щоби вже ніколи туди не повернутись. Лишали за собою смуток і жаль старих друзів, рідних і дружин та діточок. Але понесли вони зі собою також завзяття і віру у перемогу в змагу з ворогом.

Наш жаль ішов за ними, перериваний мольбами, а радше тихим докором до Архистратига Михаїла... Але вранці 21-го листопада ми прочунали й отверезіли силою нових подій. Поляки вдерлися з криком й галасом на вулиці центру і на вулицю Руську; з лайкою та з бешкетами почались труси, ламання виставових вікон, грабіжництво тощо. Перші обшуки були на Руській ч. 3, шукали за нашими військовими.

Під вечір ми вирішили повернутися додому. На малому риночку біля вул. Софії стрінули нас сусіди - поляки з грубою лайкою й почакували з усіх сторін камінням. Ми не звертали на це уваги. Наша відважна і рішуча мати була з нами. Вона підбадьорювала нас, кажучи, щоби ми йшли сміло, щоби не боялись, щоби були гідні наших Стрільців, які переносили й переноситимуть ще не одні небезпеки, але сміло завжди йшли вперед!

Сестра притулила до грудей дитятко, матуся — друге, і так з клунками зайшли ми в хату. А там ворог вже не бачив наших сліз, і хоч душа у нас боліла, та проте зродилося нове завзяття, з яким опускали й наші бойовики Львів, завзяття протиставитися ворогові!

Довго ще вчувався нам їхній тихий відворот. І мимо дальшого цькування ворогів та безперервних трусів, ми не переставали вірити у поворот і перемогу наших лицарів пам'ятного Листопадового Зриву.

Дарма що не вернулись вони, сподівані, не вернулась воля... Вони майже всі полягли, а рештки їх пішли довголітньою скитальщиною по світі. Але їхні матері, жінки й діти лишилися, щоби ростити нові покоління борців. Вони тривають у постійній боротьбі й змаганнях з ворогом, прямуючи різними дорогами до остаточної перемоги.

ГЕОРГІЙ (ЮРІЙ) АНДРУЗЬКИЙ, КИРИЛО-МЕТОДІЄВЕЦЬ

Написав МИХАЙЛО КУЧЕР

Недовгий час у страшній Соловецькій тюрмі відсидів і Георгій (Юрій) Андрузький. Ця монастирська тюрма на Соловецькому острові страшна для нас передусім згадкою про перебування там останнього кошового Січі Запорозької Петра Калнишевського, але і в ХІХ столітті у цій тюрмі каралися учасники національно-визвольних рухів поневолених Москвою народів, в тому й українського. Юрій Андрузький тут відбував кару за приналежність до Кирило-Методієвського Братства. Братство у слідчих матеріалах царської жандармерії називано україно-слов'янським. Товариство проіснувало трохи понад один рік (від грудня 1845 — січня 1846 до березня 1847, коли братчиків виарештовано), але потрапило проявити себе прогресивним у тодішньому розумінні слова. Воно об'єднувало українську інтелігенцію з антидержавними поглядами, приблизно кілька десятків осіб.

З конфіскованих жандармерією документів видно, що члени Братства мали намір створити єдину всеслов'янську федеративну демократичну республіку, в якій наріжним каменем поставлено Україну.

Юрій Андрузький народився 26-го травня 1827 року в селі Вечірках Полтавської губернії. Батько — військовик, майор, поміщик з невеликим маєтком.

У квітні 1847 року, після доносу провокатора, Андрузького, як і інших братчиків, разом з Шевченком, арештовано і відвезено до Петербургу, до ІІІ Відділу жандармерії. Під час арешту в Андрузького забрано зошит з віршами і проєкт перетворення Росії його ж авторства. Ці матеріали збереглися в архіві ІІІ Відділу жандармерії. Слідчих найбільше зацікавив „Проект досягнення можливого ступеня рівності і свободи” та „Ідеал держави”. Перший документ більш цікавий і в ньому говориться таке: „Сьогодні кожен порив до реформи без користи. На перешкоді тому є: 1) Поділ народу на суспільні верстви, чужі собі взаємно та часто ворожі, 2) Сваюля монархії і 3) Фальшивий характер освіти.

Для успішності реформи треба: а) Об'єднати всі суспільні верстви, б) Освіта має звернутися більше до серця і родинного життя. Крім того, проєкт передбачав знищення упривілейованих суспільних верств і гарантування особистої свободи громадян.

Народний сойм мав видавати закони, але хто до нього мав входити — невідомо. Свобода преси передбачалася у створенні „Народної опозиційної газети”. Проєкт засуджував кріпаччину, але конкретно не говорив про її ліквідацію. Було зазначено, що кожний селянин має право на приватну власність. Проєкт пропонував спочатку знищити привілеї шляхти (дворянства), а залишити тільки „продуктивні” верстви: купецтво, хліборобів, ремісників. Писав Андрузький і вірші. Все це під впливом Шевченка. „Він познайомився з Шевчеком у 1846 році, коли вчився в Київському університеті. Під впливом революційної лірики Кобзаря й сам почав писати вірші — гарячі, бунтарські. Досить прочитати вірша, написаного ще перед арештом і зверненого до Шевченка, щоб зрозуміти: любов до свого великого знайомого, глибока пошана до нього назавжди вселилася в серце цієї людини”, — пише про Андрузького Леонід Большаков у книзі „Літа Невольничі” (В-во „Дніпро”, 1971).

Вірші Юрія Андрузького здебільшого були писані українською мовою, деякі — російською. У вірші „Україна” він писав про злу долю Малоросії, а в іншому вірші, під назвою „Горілка”, оповідав про зраду українців росіянами. Росіяни запросили українців як братів, а потім закували. Андрузький погрожував у вірші росіянам народним повстанням.

Жандармські слідчі схарактеризували політичні погляди Андрузького як плутані та незрілі. Під час арешту Андрузький мав 19 років. Він мучився думкою, як поліпшити становище України. Виразним було те, що Андрузький схилився до республіканського устрою.

Вперше допитувано Андрузького 14-го квітня 1847 року. Він говорив дуже одверто навіть про те, чого його не питали. Виглядало, що він хотів справити враження на суддів своїм знанням справи.

Головною метою Товариства, казав Андрузький, було „об'єднати всіх слов'ян, приймаючи за зразок ЗСА, або конституційну Францію. І тут Андрузький вигадував, бо в статуті Товариства не згадувалася конституційна монархія. Кирило-методіївці хотіли демократичну республіку. На наступному допиті 17-го травня 1847 року Андрузький відмовився від попередніх зізнань, каявся і просив вибачення, що оскаржив своїх товаришів. Наговорив він тоді чимало і на Шевченка. Про це докладно писав ще Павло Зайцев у своїй монументальній книзі „Життя Тараса Шевченка” (В-во

НТШ, Нью Йорк-Париж-Мюнхен, 1955): „Цей 19-літній хлопець наймолодший з усіх арештованих, найбільше з усіх інших говорив на допитах. Побачивши його переляк і переконавшись у його моральній нестійкості, ще після арешту в Києві його почали використовувати при допитах в університеті, і до рук петербурзьких жандармів попав він уже зовсім ‘готовий’ (...) У свідченнях Андрузького (...) між іншим, Андрузький твердив, що Шевченко був у Братстві ‘непоміркованим представником української партії, яка мала на меті відбудувати Гетьманщину, якщо можна окремо, якщо ні, то в Слов’янщині’, що всіх монархістів називав ‘подлецами’, що побуджував Товариство до діяльнішої праці, що певні пляни братчиків оживлялися, коли Шевченко з’являвся в Києві, що з усіх українських гетьманів Шевченко ‘підносив Мазепу’, що на вечорах у Костомарова він читав свої ‘пашквільні вірші’ тощо. Під час зводин, що тривали, як потім казав сам Андрузький, дві хвилини, жандарми прочитали Шевченкові ці свідчення Андрузького, і Шевченко встиг тільки змусити Андрузького признатися, що ‘висновок про приналежність Шевченка до Слов’янського Товариства він зробив тільки з того, що Шевченко був знайомий з усіма слов’яністами’”. (Як знаємо, Шевченко заперечував на суді свою участь у Кирило-Методієвському Братстві, хоч членом товариства він був, це вже доведене пізнішими дослідженнями).

Царський уряд потрактував Андрузького непогано. Йому було дозволено закінчити освіту в Казанському університеті. Після закінчення йому мали запропонувати працю в одній російській губернії, шоправда без права поїхати в Україну. 7-го червня 1847 року Андрузький приїхав у Казань.

Там він не заспокоївся і почав писати листи, в яких описував допити у III Відділі жандармерії. Влада хотіла уникнути розголосу справи Кирило-Методієвського Братства і наказала Андрузькому припинити листування. Андрузький наказу не послухав і словесно образив університетську владу. Тоді почалися його клопоти з очима. Тим скористала поліція і його вислано до Петрозаводська під нагляд. Один рік пізніше, в липні 1848 року, Андрузького під вартою привезли до Петрозаводська. Кожних шість місяців місцева влада писала звіти до III Відділу про поведження Андрузького. Його зір все погіршувався. На одно око він вже не бачив.

В Петрозаводську Андрузький зблизився з кирило-методієвцем Василем Білозерським, який там жив на засланні. У березні 1850 року на помешканні Андрузького зроблено трус і знайдено 14 великих зошитів. Із змісту тих зошитів було видно, що погляди Андрузького ніяк не змінилися. Він залишався кирило-методієвцем і гарячим прихильником Шевченкової музи. Одночасно поліція сконфіскувала зошити українця Віктора Ліппомана, шляхтича

київської губернії. Його заслано на шість років за писання „бурхливих віршів”.

Ю. Андрузький і В. Ліппоман ніби провадили пропаганду за національне і соціальне визволення України за зразком Кирило-Методієвського Братства. Серед сконфіскованих паперів Андрузького знайдено конституцію України — республіки, у склад якої входили Україна, Чорномор'я, Галичина з Краковом, частина Польщі з Познанню, Литва, Бесарабія, Молдавія, Сербія і Донеччина.

Андрузький висміював перекиньчицтво своїх предків, які втратили почуття патріотизму і національну гордість та покійрно терпіли великоросійську наругу. Ось деякі записи Андрузького. Вони не зовсім зрозумілі (бо не розставлені розділові знаки в прямій мові). Наприклад, такий запис: „Шереметьєв без сорому виганяє гетьмана Юрія. Що ж робить Україна? А мені що до того? Брюховецький падлючиться перед Москвою, віддає козаків на смерть. Що ж Україна? А мені яке діло?” — і ще кілька подібних записів: „Петро як цар володіє в Києві, нищить Батурина, викликає Полуботка до столиці, вирізує Ромен. Що ж Україна? А мені яке діло? („Былое”, 1907, ч. 9, стор. 132-133).

Але все стає зрозуміліше, якщо короткі речення „А мені яке діло?” і „А мені що до того?” віднести не до автора Андрузького, а до „України”, тобто насправді до того „ледачого” покоління описаних часів, яке не реагувало на трагічні події в Україні, що розгорталися, а це врешті-решт довело до повного її поневолення.

Про цензуру Андрузький висловився так: „Цензура дивиться, щоб тільки не лаяли царя і проти Бога не писали, а на решту не звертає уваги”.

Після прочитання рукописів жандармерія дала таку характеристику: „В його рукописах злочинний спосіб думання, любов до України”.

У квітні 1850 року граф Орлов, згідно з відомостями губернатора, подав рапорт цареві: „Цей молодий чоловік небезпечний для суспільства”, і запропонував Андрузького як людину нездібну до перевиховання замкнути у Шлісельбурзьку фортецю.

Цар вирішив інакше — послати Андрузького „на перевиховання до Соловецького монастиря”. І вже день пізніше Орлов писав синодальному оберпрокуророві про те, що Юрія Андрузького „за шкідливий спосіб думання послати до Соловецького монастиря під суворий нагляд”.

30-го квітня 1850 року Синод, за згодою оберпрокурора, наказав соловецькому архимандритові Дімітрію замкнути „державного злочинця Андрузького в окрему келію із суворим

наглядом та поручити досвідченому в духовному вихованні старцю (ченцеві) переконувати його та виправляти шкідливий спосіб думання і повідомляти про те (перевиховання) кожного півроку”.

19-го квітня 1850 року Юрія Андрузького з Петрозаводська вивезено до Архангельська. Вартовими його були капітан Горохов і рядовий жандарм. Рівно через місяць в'язня перевезли на Соловки і архимандрит Дімітрій дав посвідку про прибуття Андрузького. Про це повідомив архангельський воєнний губернатор Бойль міністрові внутрішніх справ Росії.

Під кінець грудня того ж року повідомлено Петербург, що „злочинець зрозумів свою вину”. Андрузький писав покаянного листа: „Я ніколи не повставав проти монархії, ані проти основ царської влади, а тільки вважав, що у всеросійській державі повинно бути всеросійське панування, я повставав проти виключно панування великоросів, ставав на захист минулої малоросійської народности”. Він признав, що перебування в Соловецькому монастирі дало йому велику душевну користь. Відвідування церкви, читання книг дуже змінили його переконання. Він навчився думати про послух, про християнські обов'язки. (Винятки з листа, що зберігаються в Центральному Государственному Историческому Архиве, Ленинград).

Мети своєї Андрузький цими покаяними листами не добився.

Помогла звільненню Андрузького Кримська війна. Соловецький монастир заатакувала англо-французька ескадра 6-7 липня 1854 року. Юрій Андрузький взяв участь в обороні монастиря і визначився хоробрістю. Як наслідок, Андрузький був звільнений з монастирської в'язниці. Його вивезено до Архангельська під нагляд поліції „до повного виправлення”. Через півроку, 3-го грудня 1854 року, йому дали працю в Архангельському губернському правлінні. 1858 року, завдяки проханню сестри, Юрієві Андрузькому дозволено повернутися в Полтавську губернію. Він залишився там вже постійно під наглядом поліції.

А з листування Шевченкового стало аж тепер відомо, що Великий Кобзар пам'ятав про свого молоденького приятеля (хоч і нестійкого) і в листуванні з Броніславом Залеським згадав і про Андрузького, хоч і не назвав його. Це було в 1854 році. Шевченко писав про Антонія Сову (псевдо Едварда Желіговського, визначного польського поета) і при нагоді назвав трьох людей з Петрозаводська, „які знали мене особисто і не забули мене”. Пам'ятав він Андрузького і тоді, коли писав про свого „Вашінгтона, з новим і праведним законом” в 1857 році в Нижньому Новгороді. Це ж Андрузький сказав на допиті ще й те, що метою братчиків було “Об'єднати всіх слов'ян, приймаючи за зразок ЗСА...”

РОЗСТРІЛЯНА МУЗА

(ДО 50-РІЧЧЯ РОЗСТРІЛУ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ)

Написав ЯР СЛАВУТИЧ

Року 1984-го українці, що живуть поза межами України, вшановують пам'ять поетів, письменників і мистців, розстріляних чи інакше знищених російською комуністичною владою. Цього не можуть робити наші брати й сестри в Україні, поневоленій Москвою.

Російські комуністи, як і царський уряд російської імперії протягом віків, по-хижацькому винищували й винищують українську націю та її багату культуру. Між першою і другою світовими війнами вони розстріляли або безповоротно заслали в концентраційні табори щонайменше 250 українських поетів, письменників, літературознавців, мовознавців і мистців. Протягом останніх двадцяти років серед багатьох правозахисників чи правооборонців караються десятки поетів і письменників лише за те, що сміливо виступають проти російщення українського народу, що домагаються рівних прав для української мови чи нашої культури взагалі, як також і державної самостійності для України.

З якою метою відбувається постійне і пляноване нищення української нації? Відповідь ясна: Москва хоче обезголовити Україну, позбавити її своєї еліти, своїх провідників, а тоді весь нарід, здештований голодомором 1932-33 років, розпорошений і заляканий — без національного керівництва — зросійщити. Щоб досягнути цю диявольську мету, Кремль використовує кожну нагоду, інспіруючи вбивства, судові процеси, провокації та інші нищівні заходи. Згадаю лише один дуже вимовний випадок. Першого грудня 1934 року з наказу Сталіна забито його енергійного конкурента Сергія Кірова, секретаря Ленінградського обласного комітету комуністичної партії, що — як здавалося — перевищував своєю популярністю самого Сталіна. Таким чином усунуто суперника, а цю подію, як і інші перед тим, використано для нищення української еліти. Наступного дня опинилися у в'язниці сотні українських провідників, а за два тижні був опублікований у

пресі смертний вирок Г. Косинці, О. Влизькові, К. Буревієві, Д. Фальківському, І. Крушельницькому та іншим письменникам. Протягом тридцяти років зникли з лиця землі сотні українських працівників пера, сцени, пензля, музики тощо.

Хто ж були ці невинні люди, що трудилися для розвитку своєї нації та її культури? Список цих жертв я вперше вмістив у першому томі книги „The Black Deeds of the Kremlin: A White Book” (Торонто, 1953), що її видало СУЖЕРО. У той самий час я надрукував мої нариси, або силуети, про цих осіб у журналі „Овид” у Буенос-Айресі, а потім вийшли у світ моя книжка „Розстріляна муза” (Дітройт, 1955) заходами видавництва „Прометей” та її англomовний різновид „The Muse in Prison” (1956) у видавництві „Свобода”. У цій статті я згадаю лише найвизначніших чи найбільш відомих (імена подаю за абеткою):

АНТІОХ, Марко (1904-193?), син Миколи Вороного, поет неоромантичного напрямку. У час посиленої антирелігійної пропаганди писав на релігійні теми. Друкувався з 1925 року в „Літературно-Науковому Вістнику у Львові. У 30-их роках був засланий на Соловки і зник без сліду.

БОБІНСЬКИЙ, Василь (1898-1938), поет, автор твору „Смерть Франка”, редагував журнал „Вікна” у Львові (1927-1930), після цього переїхав до УССР, де був заарештований і засланий, зник без сліду.

БУРЕВІЙ, Кость (1888-1934), письменник, автор п’єси „Павло Полуботок”, монографії з історії театру. Писав сатиру під псевдонімом Едвард Стріха. Розстріляний 15-го грудня 1934 року.

ВЛИЗЬКО, Олекса (1908-1934), поет неоромантичного напрямку. „Серце вимивши вогнем”, відчував „за великим невимовну тугу” Збагатив українську поезію морською тематикою у збірці „П’яний корабель” (1933). Не зважаючи на втрачений ще в дитинстві слух, писав бадьорі поезії, повні сонця і нестримного палання (наприклад, „Дев’ята симфонія”), прагнув виховувати „нових Шевченків” і „нових Франків”. Розстріляний 15-го грудня 1934 року.

ВОРОНИЙ, Микола (1871-193?), поет, один із перших модерністів. Коротко жив на еміграції, повернувся до УССР в 1926 році і був у тридцятих роках засланий на північ, де й помер.

ДРАЙ-ХМАРА, Михайло (1889-1939), поет і літературознавець. Один із неоклясиків, автор збірки „Проростень” (1926), дослідник творчості Лесі Українки, перекладач. Любив „повнодзвонні” слова, вишукані образи. Засланий на каторжну працю на Далекому Сході, помер від голоду й виснаження, про що можна

судити з його листів до дружини. Підсумкове видання: „Поезії” (Нью Йорк, 1964).

ЄФРЕМОВ, Сергій (1876-193?), літературознавець, автор монументальної „Історії українського письменства” (кілька видань) та багатьох есеїв і статей. Засуджений на процесі СВУ 1930 року, зник без сліду в ув’язненні.

ЗАГУЛ, Дмитро (1890-1938), поет і літературний критик, український символіст, який шукав щастя в „країні мрій”, де нема ні сліз, ні горя”. Оспівував рідну Буковину. Переклав „Фавста” Гете. Засланий, зник без сліду.

ЗЕРОВ, Микола (1890-1941), поет і літературознавець, перекладач із латинської та французької мов. Засновник неокласичної школи в українській поезії. Його кредо: „Прекрасна пластика і контур строгий, добірний стиль”. Автор сонетів та олександрин — „Камена” (Київ, 1924), „Сонетаріум” (Мюнхен, 1948), „Каталептон” (Філядельфія, 1951). У час, коли літературна молодь була дезорієнтована „пролетарською” поезією, київські неокласики закликали йти в науку до класиків. Автор книги „До джерел” (1926), що була перевидана кілька разів. Загинув на засланні.

ЙОГАНСЕН, Майк (1895-193?), поет і прозаїк, теоретик літератури. Близький до неокласиків. Автор прозового твору „Подорож д-ра Леонарда по Слобожанській Швейцарії” (1928). Засланий на каторгу, від виснаження збожеволів і був застрілений як нездатний до фізичної праці.

КОСИНКА, Григорій (1899-1934), письменник імпресіоністичного напрямку. Дав яскраві малюнки розгойданої революційної стихії. Українські селяни, що захищають своє добро від московських загарбників, — головні герої його творів. Розстріляний 15-го грудня 1934 року.

КОЦЮБА, Гордій (1892-193?), письменник, автор повістей і романів, прагнув стати „соцреалістом”. Засланий, зник без сліду.

КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ, Антін (1878-1935), письменник і виховник, редактор журналу „Нові шляхи” (Львів, 1929-33), автор повістей, оповідань і п’єс. Переїхав до УССР 1934 року, де був заарештований і зник без сліду.

КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ, Іван (1905-1934), поет і перекладач, мистець. Антонів син. У 1932 році переїхав до УССР, був розстріляний 15-го грудня 1934 року. Тоді ж розстріляли і його брата Тараса, що пробував писати оповідання.

КУЛІШ, Микола (1892-193?), драматург. Його п’єси „Народний Малахій” і „Мина Мазайло” показують колоніальну залежність України від Росії. У „Патетичній сонаті” віддзеркалено

визвольну боротьбу. Заарештований, зник без сліду. Були чутки, що його розстріляли в концентраційному таборі.

КУРБАС, Лесь (1885-194?), режисер модерністичного прямування, автор статей на театральні теми. Керував театром „Березіль” (1922-33), де ставив п'єси М. Куліша, інсценізував „Гайдамаків” Т. Шевченка. Заарештований і засланий на північ, зник без сліду.

КУРИЛО, Олена (1890-193?), мовознавець. Її „Уваги до сучасної української літературної мови” користувалися популярністю (кілька видань). Заарештована в 1937 році, зникла без сліду.

МИКИТЕНКО, Іван (1897-1937), письменник і драматург. Прагнув іти в ногу з советським ладом, проте був розстріляний. За іншими відомостями, вчинив самогубство, сподіваючись арешту.

МОГИЛЯНСЬКА, Ладя (1902-193?), поетка. Донька письменника і журналіста Михайла Могилянського. Почала писати 1923 року і дебютувала поезією „Купальські трави” в журналі „Червоний Шлях”. В 1930 році разом з братом Дмитром (літературний псевдонім Дмитро Тась) заслана в концентраційний табір для тих, що будували канал Волга-Москва. Її поезії були друковані по різних журналах у підсоветській Україні у 20-ті роки та в львівському „Літературно-Науковому Вістнику” Дмитира Донцова. Особливо відома поемою „В день Святого Юрія”.

ПИЛИПЕНКО, Сергій (1891-194?), письменник, організатор літературного життя. Автор збірки „Байки” (1927). Був директором Інституту Літератури ім. Т. Шевченка при Академії Наук (1926-33). Загинув на засланні.

ПІДМОГИЛЬНИЙ, Валер'ян (1901-193?), письменник. Автор роману „Місто” (1920), в якому зобразив нову інтелігенцію. В оповіданнях реалістично віддзеркалив трагедію українського селянства. Заарештований, зник без сліду.

ПЛУЖНИК, Євген (1898-1936), поет імпресіоністичного напрямку. Від зворушливих віршів у перших книжках („Дні” — 1926; „Рання осінь” — 1927) виріс у непересічного мислителя в „Рівноазі” (1948). Підсумкове видання: „Три збірки” (Мюнхен, 1979). Отримавши у спадщину сухоти, поет більшу частину свого життя провів у ліжку. Засланий на Соловки, де й помер.

ПЛЕВАКО, Микола (1890-1941), літературознавець і бібліограф. Засланий до Казахстану, де був підступно забитий. Підсумкове видання: „Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали” (Мюнхен, 1961).

ПОЛІЩУК, Валер'ян (1897-1942), поет. Дуже діяльний, авангардист. Засланий, зник без сліду.

САВЧЕНКО, Яків (1890-1937), поет, символіст у ранній

творчості. Авангардист. Виступав також як літературний критик. Засланий, зник без сліду.

СВІДЗІНСЬКИЙ, Володимир (1885-1941), поет імпресіоністичного напрямку з елементами символізму. Близький до неокласиків. Збірки: „Вересень” (1927), „Поезії” (1940), „Вибрані поезії” (Едмонтон, 1961), „Медобір” (Нью Йорк, 1975). Заарештований і спалений із великою групою інших людей у дерев'яному бараці в 1941 році — перед наближенням німецького фронту.

СЕМЕНКО, Михайль (1892-1937), поет футуристичного напрямку. Його „Твори” в трьох томах вийшли у світ 1930-31 роках. Намагався максимально пристосуватися до комуністичної ідеології в останні роки, але засланий, зник без сліду.

СИНЯВСЬКИЙ, Олекса (1887-1937), мовознавець. Серед багатьох його праць дуже популярна книга „Норми української літературної мови” (кілька видань). Засланий, зник без сліду.

СЛІСАРЕНКО, Олекса (1891-1937), поет і прозаїк. Символіст у ранній творчості. Удавався до експресіонізму й футуризму. Засланий, зник без сліду.

СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА, Людмила (1868-1941), поетка, драматург, літературний критик. Серед її п'єс: „Гетьман Петро Дорошенко” (1908), „Іван Мазепа” (1927). Забита агентами НКВД у Києві після приходу німців.

ФАЛЬКІВСЬКИЙ, Дмитро (1898-1934), поет неоромантичного напрямку. Сумовитий лірик, оспівував рідне Полісся та громадянську війну, в якій брав участь по комуністичному боці. Помітне шире каяття за вчинені помилки. „Мурин своє зробив і може відійти” — цей афоризм застосували й до поета — його розстріляли 15 грудня 1934 року.

ФИЛИПОВИЧ, Павло (1891-1937), поет і літературознавець. Елементи символізму в ранній творчості, один із діяльних неокласиків. Збірки поезій: „Земля й вітер” (1922), „Простір” (1925). Дослідження „З новітнього українського письменства” (1929) та інші. Підсумкове видання: „Література: Статті, розвідки, огляди” (Мельборн в Австралії, 1971).

ФІЛЯНСЬКИЙ, Микола (1873-1938), поет, мистець, архітект. Попередник київських неокласиків. Лірик, любив роздуми. Напередодні арешту працював у музеї в Січеславі. Засланий, зник без сліду.

ХВИЛЬОВИЙ, Микола (1893-1933), поет, прозаїк, есеїст, організатор літературного життя. Почасти неоромантик, почасти імпресіоніст. У своїх памфлетах кинув гасло „Геть від Москви!”. Орієнтувався на осяги Західної Європи, домагався самостійности

для України. Вчинив самогубство влітку 1933 року. В Америці його твори перевидано у п'ятьох томах.

ЧУПРИНКА, Григорій (1879-1921), поет модерністичного напрямку. Улетів метеором в українську літературу. За підпільну діяльність був розстріляний комуністами. Збірки поезій: „Метеор”, „Огнецвіт”, „Ураган”, „Білий гарт”, „Сон-трава”, „Контрасти” і поема „Лицар-сам”.

ШКУРУПІЙ, Гео (1903-193?), поет і прозаїк. Стилiстично строкатий. Поруч Семенка один з найвидатніших представників футуризму в українській поезії. Засланий в 1935 році; зник без сліду.

ЯРОШЕНКО, Володимир (1898-1937), поет, символіст у ранній творчості. Займався також лексикографічною працею. Автор збірки байок „Через решето” (1924). Засланий, зник без сліду.

Як згадано вже, у цій статті наведені лише найбільш відомі, серед яких — визначні майстри слова. Роки смерти в деяких випадках, мабуть, не точні (подано їх за „Українською Радянською Енциклопедією” та іншими джерелами). Наведені назви передрукованих творів — за еміграційними виданнями, вже після Другої світової війни (М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Плевако, Є. Плужник, Едвард Стріха, П. Филипович та інші).

Московське нищення не обминуло й тих, що вірно служили комуністичній ідеї. Єдиною провиною таких знищених письменників було те, що вони писали українською мовою. Постраждали також ті жиди, що українською мовою поширювали комуністичну ідеологію (наприклад, Іван Кулик). Власне кажучи, під кінець двадцятих і протягом тридцятих років, та й пізніше, тривала поголовна ліквідація української літератури й мистецтва та їх творців.

Фізичне нищення авторів україномовних творів не задовольняло Кремль. Негайно після арешту автора його твори вилучали з ужитку — з бібліотек і книгарень, навіть із приватних книгозбірень. Ім'я арештованого письменника викреслювали з хрестоматій, підручників, енциклопедій і тому подібне. Читання творів знищених авторів суворо забороняли. Я сам відсидів у в'язниці в Запоріжжі три тижні за читання поезій Олександра Олеся та оповідань і повістей Володимира Винниченка. Якщо ж виринала потреба в тому, щоб полаяти „буржуазних націоналістів”, тоді ліквідованих українських письменників писали з малої літери і в множині: зерови, хвильові... Ясна річ, у таких обставинах нові покоління читачів під московським комуністичним ладом не знали або дуже мало знали (щось десь чули!) про творців правдивої української літератури.

Можна сказати, що від Шевченка до нашого часу не було також українського поета, письменника, мовознавця чи літературознав-

ця, що не знав би, як смерділа московська в'язниця. За царського ладу заарештували чи допитували кожного, хто писав українською мовою; за сталінського часу їх за це часто-густо розстрілювали. З-поміж переслухуваних чи заарештованих ув'язнених і засланих лише одиниці вижили й повернулися додому: Борис Антоненко-Давидович, Іван Багряний, Олександр Дорошкевич, Анатоль Гак, Докія Гуменна, Григорій Костюк, Юрій Лавріненко, Зінаїда Тулуб, Остап Вишня, Василь Мисик, Тодось Осьмачка, Михайло Орест (молодший брат М. Зерова)... Деяких знищених письменників „реабілітовано”, але видано лише „вибране” (О. Влизько, М. Зеров, М. Драй-Хмара, Д. Загул, В. Поліщук, Остап Вишня та деякі інші); багато творів із національною ідеологією вилучено.

Так звана відлига в шістдесятих-сімдесятих роках причинилася до появи літератури правозахисників (у самвидаві), але нищення творців не припинялося. Були забиті скульптор Алла Горська, композитор Володимир Івасюк, історик Михайло Мельник...

Серед правооборонців десятки поетів, письменників, мовознавців, літературознавців, істориків, мистців усіх галузей караються тепер по в'язницях та на засланні в Сибіру. Згадати хоч би кількох із них: Олеся Бердника, Євгена Сверстюка, Василя Стуса, Миколу Руденка, Вячеслава Чорновола. Над Україною висить страшна цензура, розпаношується посилене урядом російщення і зведення української мови й літератури чи нашої культури взагалі до етнографічного рівня.

Великих втрат завдав Україні царський лад російської імперії, але ще більших завдає московський комунізм, що — до речі — винищив навіть усіх українських комуністів, залишаючи і вихову-чи відданих і вивічених вислужників. Але, на щастя, українська нація дуже велика — її не можна знищити. Її культура має великі осяги. На місце ліквідованих творців цієї культури приходять нові кадри, а це стає запорукою того, що прийде перемога у нерівній боротьбі українського народу з московським Молохом.

ОЛЕКСАНДЕР КОШИЦЬ

(12-го вересня 1875 р., Ромашки, — 24-го вересня 1944 р., Вінніпег)

Написала ОКСАНА БРИЗГУН-СОКОЛИК

Олександр Кошиць — це виняткова постать в історії музики. Олександр Кошиць — композитор і геніяльний диригент, на якого українська пісня і Західний світ чекали століттями...

Вже минуло 109 років з дня його народження. Син священника о. Антонія, Олександр народився в селі Ромашках, Канівського повіту, на Київщині, 12-го вересня 1875 року. Два роки пізніше о. Антоній переїхав на нову парафію в село Тарасівку, що межує зі Шевченковою Кирилівкою. З родиною Шевченків Кошиці приятелювали, і в такій атмосфері виростав малий Олександр.

Дев'ятирічним хлопчиком він пішов до бурси в Богуславі, 15-річним — у Київську духовну семінарію, яку скінчив 21-річним юнаком. Рік пізніше він студював вже в Київській духовній академії, де на другий рік став диригентом академічного хору. Це був церковний хор, яким управляли студенти, і цей хор був мрією Кошиця вже від давніх літ. Тут, як згадує Кошиць, почалася його праця з улюбленим композитором Артемом Веделем, музику якого він відновив після довгих років заборони Синодом.

У 1901 році 26-річний Олександр закінчив академію. Слідували для нього різні праці, різні міста: учителювання, диригування, Ставропіль, Тифліс... І найцікавіша праця: на запрошення Кубанського уряду і за рекомендацією Лисенка, записував кілька років впродовж літа кубанські пісні. Впорядкував їх понад 500!

А тоді знову Київ, де крім праці студював композицію у Музичній школі Лисенка. В Києві диригував студентським хором, з яким об'їздив цілу Україну, і давав концерти аж у Москві.

Найкращі спогади має Кошиць з диригування церковним університетським хором. З 1912 року Кошиць був капельмайстром у театрі Садовського, де ставив багато різних опер: Лисенкову

Олександр Кошиць в 1941 році в Канаді.

„Утоплену” і „Різдвяну ніч”, Масканыї „Сільську Честь”, Монюшка „Гальку” і багато інших; написав він музику до п'єси Черкасенка „Казка старого млина” та інші; навчав також співу в Імператорському музичному училищі й у консерваторії.

В 1916 році О. Кошиць був запрошений на капельмайстра Київської опери. І нарешті — створення і диригування Українською Республіканською Капелею, з якою в 1919 році виїхав закордон, щоб познайомити світ з українською піснею, нашою старовинною, глибокою культурою.

І тут почалася головокружна слава невідомого досі диригента і слава української пісні. Держави Європи, Південної і Північної Америки схилили свої голови перед новою мистецькою одиницею, яка завоювала найсуворіших критиків світу.

Українська пісня була сенсацією в 20-их роках цього сторіччя.

Кошиць полонив усіх не тільки своєю музикальністю, але і особистістю. Була це високоосвічена людина, історик і етнограф. Дуже начитана людина, що мала колосальну пам'ять. Він був знаменитим промовцем, веселим, дотепним, темпераментним і дуже чутливим. На пробах він нервувався, на концертах — ні, мав тільки піднесений настрій. Виходив на сцену бадьоро, елегантно, з усмішкою. Пісня, чи на пробі, чи на концерті, була не повторенням, а кожний раз новою художньою творчістю. Зміст пісні хористи мусіли розуміти. Виконання пісень Кошиць доводив до досконалости.

Ось кілька рецензій з часу, коли ім'я Кошиця не сходило з перших сторінок світової преси.

Париж, 16-го січня 1921 року, газета „Ла Патрі”: „...Цей хор єдиний і чудовий. Тяжко уявити, що людські голоси можуть дати таку звучність оркестри і органів...” Славна танцюристка Ізадора Дункан, після першого концерту не пропустила вже жадного. Ходила на них зі всіма своїми студентами. Пропонувала Кошицеві з'єднати ці два мистецтва в одне, танцювати до пісень.

Композитор Ігор Стравінський в інтерв'ю в „Журнал де Женев” сказав, що є тільки дві музикальні нації в світі: італійці і слов'яни. Що торкається слов'ян, то треба послухати в Опері концерт Української Капелі, щоб переконатися...

У Кельні, Німеччина, світової слави оперовий співак Модест Менцінський, що виступав постійно в Кельнській опері, сидів на концерті і плакав. А критик написав: „Мушу тут публічно признатися, що я досі ще не чув такого, просто надзвичайного звучання...”

У Нью Йорку один часопис писав 6-го жовтня 1922 року: Вчора ввечері пан Кошиць представив свій хор Америці, і це пред-

ставлення було ТРИУМФОМ". Останнє слово написано великими літерами.

„Таймс Гералд” у Даллас, 5-го грудня 1922 року, писав: „З п’ятнадцяти точок програми — половина була повторена на домагання публіки. Людина була подавлена багатством української національної пісні.”

Запляноване на три тижні турне по Мехіко протяглося на вісім тижнів! Проспівали там 53 концерти, з того 23 в самому місті Мехіко Ситі. Різдвяний концерт у Пляза де Торрос слухало понад 23 тисячі людей. Хористів оголосили гостями Республіки, запросили на Кориду. Коли хор з’явився на це свято, десятки тисяч присутніх, стоячи, оваційно вітали Кошиця і Капелю.

В Буенос Айресі співали в театрі Колізео. Дали 32 концерти підряд. Публіки приходило щораз більше. Критик писав 4-го червня 1923 року в „Ултіма Ора”: „Український хор — правдивий феномен мистецтва. Кошиць дійсно геніяльний інтерпретатор”.

У Бразилії, в Ріо де Жанейро, на концерт прийшов Президент республіки і всі міністри. Вони весь час оплескували і домагалися „біс”, так що половину програми прийшлося повторювати. З’явилися не тільки чудові рецензії, але і статті про Україну. Особлива була стаття академіка Квелю Нетто, члена Бразилійської Академії Безсмертних, що кінчалася словами: „Співай же, Україно, співай, щebetушко. Розсипай по світі пісні синів твоїх — прийде колись і до тебе весна, якої ти чекаєш!”

Це був він — геніяльний Кошиць, перед яким слід схилити в пошані голови в пам’ять за те, що він заніс нашу пісню в найдальші закутки західнього світу і нею тоді завоював світ для нас! Згадуємо його з радістю і гордістю. Бо не багатьом народам судилося мати такого Музіку!

Ліна КОСТЕНКО

КОБЗАРЕВІ

(уривок)

...Возрадуйтеся прадіди печерні —
ось пролунав новітній благовіст!

В абстракції,

в модérні,

в істérії,

конає в кóрчах витончений зміст,

і сам на себе поглядає збоку —

чи є в його агонії краса...

Кобзàрю мій!

Поéте, мій високий!

А як же Ти поезії писав?

Я не писав.

Я плакав і сміявся,

благословляв, співав і проклинав.

Сказати правду —

мало турбувався,

як я при тому збоку виглядав.

СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА

*Березнявий при́смерк понад Петербургом,
серце неспокійне, віддиху нема,
ще сніги біліють, вие біла хуга,
— а на Україні, мабуть, вже весна.*

*Він ступа в задумі на скрипучі сходи
та, підпершись, важко пристає на мить,
і йому здається, що кудись відходить,
тільки серце — болем навіснім щемить.*

*І йому здається, що його́ найближчі
— всі довкола нього — тихо гомонять,
і свою він долю знову тужно кличе,
викликає долю свою навмання.*

*

*Він бачить знов, у млі якійсь повіті
— зелений степ і блискавки шабелі,
і чорну зємлю, копита́ми зриту...
Оксану і криницю, й журавель.*

*Усе сплелось в химерні звуки пісні.
Він чує зда́леку, як вітер шелестить
і кóтит бур'яні, мов на чумацькій трізні,
на по́критки й причинної — калинові мості.*

*За обрієм, на тополіному роздбллі,
де сад вишневий — солов'їна ніч,
— отам, отам — його кріпацька доля,
і вічні Прометейські вогні.*

*Та ось іде він босий поміж лю́дом,
і не чернець, і не кобзар він, ні!
Козачий степ заклекотів у грудях,
розкрилив біль і гнів розпломенів! ...*

*А потім — Кос-Арал, степі руді і чорні,
солдатчина й Черкаси, й Петербург...
— і в'ажчає рука, снуються думи хворі,
Шевченко знову порина в журбу...*

*І мариться йому далекий Київ...
Глікерія це, чи княжна — іде? ...
А він — кохав так і простів її,
бо все минає , все пройде...*

*І знову чує — силу й невмиру́ність,
і віщим дзвоном — знов луна душа,
і лине піснею понад Дніпрові кручі,
де заблудилась мудрість Куліша.*

*І гайдамацький гнів гримить у пісні
і блискають ножі, лопочуть корогви,
— і скорбна тінь Марії на святій діди́зні
схилилась у сльозах, поні́кла у крові.*

*

*Березневий при́мерк понад Петербургом.
Все пливе в тумані. Вже немає сил,
— і рука опала.*

*Темрява похмура
застилає очі, білий світ відплив.*

*І упав на сходи — в'елетнем підтя́тим,
в'елетнем самотнім — на усі часі́, —
лиш припа́в до нього мандрівні́к крилатий —
вітер з України, та й заголосив.*

*І лиш чув крізь тихнучі шу́ми далечні́
— матері свої́ коліскóвий спі́в,
і, примкнувши очі, тихий і спокійний,
колисанці вслід — він хма́ркою поплив.*

XII, 1960

МИСТЕЦЬ В СВОЄМУ ЧАСІ

Написала *ОКСАНА ЛУКАШЕВИЧ-ПОЛОН*

Ціллю цієї статті викликати в читача бажання пізнати мистецтво в нашому спільному бутті. Мистецькі праці освітлюють життя і є відблиском його, як ніщо інше. Мистець досліджує предмети матеріального світу, що нас оточує, вивчає їх, доходючи вкінці до свого унікального, індивідуального підходу. Побачивши потребу, мистець у своєму задумі проектує та творить, реагуючи цим не безцілля-порожнечу, яку він нерідко бачить у сучасному суспільстві. Сучасний мистець завжди є висловом і голосом свого часу, виявляючи власний погляд на світ. Мільйони людей у поспіху не мають змоги відчутти цього глибокого хвилювання, у свідомості, щоб цю нову ідею, зроджену в їхній душі, гідно завершити до її кінця.

Що є наступне в мистецтві? Яка його черговість? Тільки завтра, кожне завтра, покаже це.

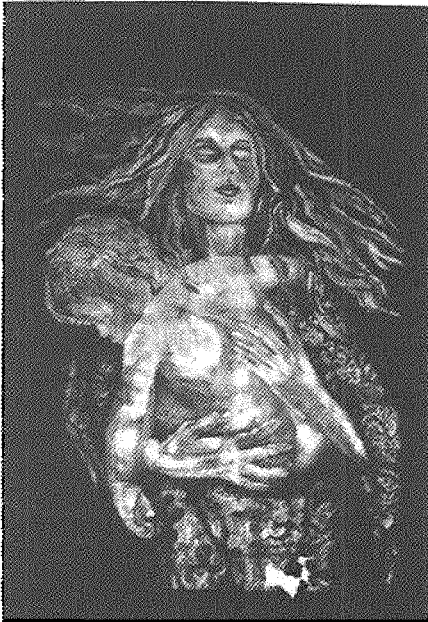
Мова мистця є все та сама. Мистець говорить лініями, рисками, формами, кольором, текстурою та простором. Мистець говорить усе про цей світ. та про те, що значить для нього цей світ.

Який дух цього століття? Дух нашого часу? Як дивиться цей світ на мистецтво? Для багатьох людей ідея, що мистецтво розвивається й існує, що воно є корисне чи потрібне в житті людини, — нове поняття, яке часто зустрічається із скептицизмом. Багато з нас звикли дивитися на мистецтво, як на щось не основне, не кінцеве, як на продукт надмірної людської енергії та достатку.

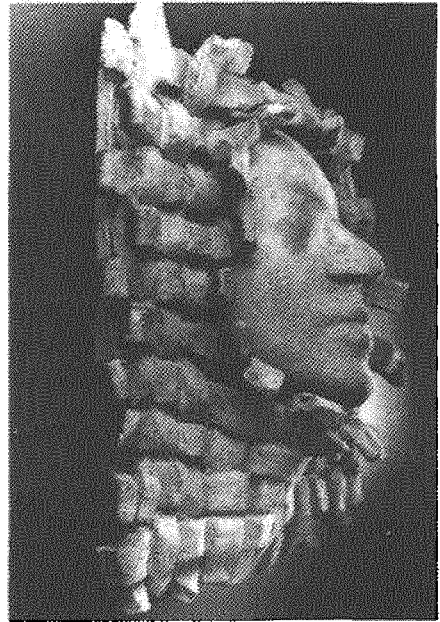
Проте мистецтво існувало протягом цілої історії людства, процвітаючи до сьогодні. Існувало мистецтво по через віки, не зважаючи на змінливі обставини та різні відмінні культури.

Чи не є мистецтво практиковане та цінене тому, що воно задовольняє суттєві та суспільні потреби?

Здорове мистецтво є навкруги нас, вживане в безлічі корисних способів у житті кожного з нас. Хоч людина живе в групах та в суспільстві, кожний індивідум має своє окреме, особливе життя. А мистець ще більше відчуває свою особливість, бо думки й почуття,

**Батік „Мати і дитина”,
Оксана Лукашевич-Полон**

**„Керамічна скульптура”,
Лавро Полон**

котрі приходять до нього, унікальні, з рівночасним бажанням-потребою розповісти про це другим. І мистець розповідає, ділиться із довіллям цими своїми особистими коментарями. В ці особисті коментарі мистця входять його емоції не лише приватного життя, але рівночасно і його спостереження громадських справ і загально-відомих для нас усіх подій. Особиста інтерпретація мистецтва сьогодні встановлює саму есенцію для мистця та для глядача.

Зорові зображення попередили писану мову, як засіб взаємного порозуміння, тобто зносин поміж людьми. Однак тут ми є більше зацікавлені в зоровому мистецтві, як вислові розмірного психологічного життя. Без мистецтва було б неможливо знайти об'єктивний вислів на певні почуття. Наприклад, постать, створена в просторі, оточена немов мовчанкою... Вона є інтимним, надзвичайним висловом. Ця створена в просторі постать — це не є означена особа, а узагальнення людини: Тут мистець шукає не за відокремленням однієї особи, але за висловом універсального питання.

Одухотворене зацікавлення, особисте хвилювання — це шукання основних вартостей завдяки мистецтву. Інтелектуальна, духовна й артистична активність нашого часу є присвячена проблемам і шуканням. Есенція праці справжнього мистця — це

потреба ризикувати, часто бути в непевності. Це не легко зрозуміти особі, яка не є мистцем. Творчий процес мистця — це протидія часто-густо на існуючі правила, важливі для ремісника для стандартизації його праці. Мистець творить, ремісник робить. Талант відрізняє правдивого мистця від інших людей, які начебто працюють у мистецтві. Цей талант проявляється в бажанні шукати та в таємничому, незбагненному умінні знаходити свою мистецьку мету. Оригінальність та свіжість — це те, що відрізняє мистецтво від ремесла та стає мірою мистецької величі.

Коли це правда, що жадна людина не є островом-відокремленням, то це саме можна було б сказати про мистецькі праці. Мистець та його мистецькі праці разом із глядачем творять тканину-павутину, на котрій кожна мистецька праця займає своє власне специфічне місце. І саме цю мистецьку тканину мистця і глядача продовжує традиція, без якої оригінальність не була б можливою. Ця традиція є немов стійкою платформою, відбивною, від якої мистець робить той скок-стрибок уяви, мистецької фантазії. А місце, де він причалить-зупиниться, стане продовженням цієї павутини, мистецької тканини, що буде йому служити за вихідну точку на наступні стрибки мистецької уяви.

Коли оригінальність є те, що відрізняє мистецтво від ремесла, то традиція є спільною площиною зустрічі обох. Мистецтво ХХ століття характеризує експресія, абстракція та фантазія. Експресія звертає особливу увагу на емоційне відношення мистця до себе й до світу. Абстракція підкреслює формальну структуру мистецької праці. Фантазія досліджує сферу уяви, зокрема ті спонтанні та нерациональні риси. Однак емоція, порядок та уява завжди присутні в кожній мистецькій праці. Без уяви мистецтво було б смертельно нудним. Без порядку воно було б хаотичним. А без почуття і емоції воно не було б у спроможності нас зворушити. Основне зацікавлення експресіоніста є стан людства. Для абстракціоніста — структура реальності, а для мистця фантазії — лабіринт індивідуально-особистої думки людини.

В багатотисячолітній хроніці мистецтва ми дійшли до сьогодні. Найсильнішою лекцією давнини є те, що немає абсолютного закону для мистецтва. Мистецтво є суто особисте і часто набагато випереджує той час, у котрому постає.

Існує таке поняття, що мистецькі праці мусять бути відгуком свого часу, щоб вони були справжньо ширі. Мистець був і ще більше сьогодні є людиною, яка думає по-новому про свій світ. Нові ідей-думки в мистецтві не завжди можуть бути виявлені технікою, яка була ціхою минулого. Мистець мусить висловлювати себе таким

способом, яким найліпше та найвірніше може себе виявити. Він говорить про зусилля, боротьбу і неугасимий дух людства. Мистецтво — це мова емоції, інтенсивність емоції, як неспокій, жаль або гнів, і вона переважає інші загальні ідеї.

Знайомство із сучасними мистецькими працями збільшує: в дечому наше розуміння світу, в якому живемо. Якщо ж мистецтво відображає загально епоху та індивідуальності мистців, тоді сучасне мистецтво заслуговує на нашу серйозну увагу без огляду на те, чи воно мистецько задовольняє нас, чи ні. Коли зрозуміємо витонченість емоції мистця, то це допоможе нам зрозуміти ХХ століття, в якому ці власне емоції провадять до вислову різних почувань — страху, розпачу, як рівнож надії та радості.

В нашому суспільстві майже кожний почуває себе мистецьким критиком. Принаймні більшість охоче виголошують свої критичні погляди-думки, не беручи до уваги часто-густо власної необізнаності із мистецтвом чи з мистецькою критикою. Переважно наш глядач, цінитель мистецтва, звик до старих майстрів і відчуває часто розчарування, коли оглядає сучасні праці, котрі, на його думку, відкидають основні принципи краси і гармонії чи багатозначності, питомі образотворчим працям мистецтва в минулому. Через свій абстрактний характер праці сучасних мистців є часто несприйнятливі нашому загалові.

В дійсності ж те, що ми називаємо реалізмом у мистецтві, ми знаходимо в кількох епохах минулого. Мистці по через віки відображували періодичні явища в своєму мистецтві, а саме зацікавлення ідеями та поняттями проявлялося в них реалістичними відображеннями. І ось зникнення реалістичних відображень у мистецтві стало симптомом перевероту в загальній культурі нашого часу. Праці сучасних мистців, образотворчих і тих, що працюють в інших ділянках культури, доводять тверезість і поміркованість, як рівнож довір'я до нового порядку речей, творячи цим тверді основи проти безладдя. Це відважні будівничі, на мою думку, нових основ-фундаментів, на котрих нова світова структура може бути здвигнена.

Вже так звані „незрозумілі мистці“ з 80-их та 90-их років минулого століття створювали зображення, що були дуже віддалені від пересічного розуміння і смаку, через що дуже мало осіб навіть з кіл мистецьких традиційних уважали їхні праці вартісними. Однак ці мистці були провісниками нового видіння з їхнім рішучим викривленням простору, ставленням узору понад зовнішню форму та систематичним вживанням фарби (кольору). Ці власне мистці створили прецеденти для сучасного мистецтва ХХ століття.

Експресіоністичний мистець, керований імпульсом і запалом, обороняє радше життєве хвилювання, ніж життєву логіку та форму. І тому мистецтво експресіоністичного мистця наголошує спонтанну свободу в узорі й кольорі. Це й є ця глибоко прониклива мова мистецтва. Малярство, визволене з правил реалістичних зображень та ренесанської „клітки простору”, запрошує до вільної експресії.

Сучасне мистецтво є деколи засобом нового зразка образотворчої поезії. Потрібно було засвоїти філософічний погляд, цей естетичний переворот усіх родів експресії, в науці, політиці, як рівнож у мистецтві. Об'єднання елементів та ізоляції робить людину творцем свого оточення, а не його жертвою. Початок цьому дав французький мистець Сезан, відомий у світі як батько сучасного мистецтва.

Вживаючи мазки свого пензля так, як муляр вживає цеглу, він буде нескладні-поодинчі краєвиди, даючи їм солідні форми. Сезан говорив: „Все в природі може бути спрощене до кола, циліндра, шишки або кубічної форми... Мистці Брак і Пікассо у своїх творчих уявах пристосували згадані принципи та створили т. зв. „Кубізм”, працюючи над площинами та винаходами нових способів у співвідношенні форм.

Від часу імпресіоністів мистці вживали багато нових підходів щодо вживання кольору, працюючи в численних нових напрямках. В реакції кольорів створені мистцем настрої такі, як смуток, бурхливе хвилювання та містерія, знаходять свою вимову.

Після імпресіонізму мистець Ван Гог творив кольори, що немов тремтіли і брили хвилюванням, одержуючи такий настрій, якого він бажав. Група німецьких мистців, відомих як експресіоністи 1900-их років, у своїх творах перебільшували та надмірно підкреслювали значення форм і кольорів, щоб ними висловити якусь ідею чи емоцію.

Мистець Еміль Нолд показував характер і страждання в обличчях. Мистець Кандінські почав працювати з кольорами, формами та рухом в чисто абстрактній формі, пов'язуючи їх з музикою.

Мистець Метіс був ініціатором групи мистців, відомих як „Фавс”, або „Дикі звірі”. Вони вживали сміливі кольори в дивних-приголомшуючих комбінаціях, які нагадують нам перські мініятюри. В малярстві, скульптурі, архітектурі мистець вживає текстурну матерію та дає своїм творам те, що відчуває не лише душею, але й очима і своїми руками.

Багато сьогоденнішніх мистців надмірно цікавляться текстурою своїх матеріалів. Подібно, як це роблять теперішні архітекти, що сполучають красу природної текстури (камінь, дерево, бетон,

металь) і проєктують багато сучасних будівель, приємних для ока. Однак, „дерево” мистця ніколи не буде „рости”, його „людина” ніколи не буде дихати. Не зважаючи на те, який реалістичний стиль буде в нього чи як далеко від реалізму мистець відійшов, понад усе він є мистець, а не ремісник, що виробляє постаті людей чи дерев.

Подібно, як музика творить звуки, — так мистець творить форми, які видаються йому цікавими й чарівними, хоч часто вони самі в собі не мають якогось зображення. Образи — це часто тісно сплетені форми. Мистець, подібно як музика, оркеструє свої форми та кольори, або протилежні або в повній гармонії... А ця оркестрація-гармонізація може бути динамічна. І саме ці праці будуть зрозумілі для глядачів, які вишколені, тобто підготовані їх зрозуміти. З другого боку — особи, для яких певні праці є незбагненими, будуть почувати себе недобре, навіть пригноблено, дивлячися на абстрактні картини. Вони не мають того знання, щоб зрозуміти, що мистець вклав роки дисципліни для логічного і методичного приготування, щоб виявити оці абстрактні теоретичні свої ідеї.

Кожна мистецька праця живе своїм життям, немов жива істота, підпадаючи змінам, які накладає на нас щоденне життя. Це так, як і повинно бути. Картина бо живе тільки кризь око глядача.

І про себе повинна сказати, що створені зображення моїх праць відбивають загальну суму та кількість життєвих переживань. Це образотворчі зображення моїх думок. Через те, що думки складні, їх важко мені висловити тільки словами. Я натомість вживаю колір і форму, щоб зрозумілою бути для тих, які можуть відгукнутися на мою творчість, які є чутливі та ніжні щодо краси, кольору й форми. Яке велике задоволення творити з порожнечі до зорового зображення, котре є пригожим для того, щоб глядач зміг вповні збагнути основну мету мистецької праці — праці, яка є синтезою інтелекту, логіки та творчої уяви.

ДУХОМ ЛИНЕМ МИ, ТАРАСЕ...

*Духом линею ми, Тарасе,
На Твою могилу,
І за Тебе Бога молим
Вдягні за ту силу,
Яку вдихнув в Твої слова:
Мертвих воскрешати
Й на руїні — Україні
Волю здобувати!*

Джерзі Сигі, 1895.

о. ГР. ГРУШКА

ХЛІБ

Написала ВАЛЕНТИНА ЄРМОЛЕНКО

Потяг спізнювався на півтори години. Повідомлення про кількість вільних місць ще не поступило і пасажирська каса була зачинена. Дощило. Почекальня третьої класи була переповнена і гудіння від голосів нагадувало бджільник. Щасливіші сиділи на лавках, яких було лише три на цілу залю, а решта сиділа або лежала просто на підлозі. Брудні, обдерті хлопчиська шастали поміж людей, уважно приглядаючись до сплячих.

— І коли вже той потяг прийде? — промовив один з сидячих на підлозі. Оце вже втретє чуємо — спізнення на півтори години, а сидимо — другу добу. Сестра писала з Донбасу... На працю там можна влаштуватися, може б від голоду врятувався, а то сиди тут... Все не так, як хотілося б!.. Він тяжко зітхнув і замовк.

— Скажіть прошу, товаришу, чи можна тут щось купити? Чи при станції є базар?.. — звернувся один з сидячих на лавці. Я хворий на легені й дістав путівку, щоб підлікуватися, та не маю нічого їсти з собою. А їсти так хочеться!.. Зайшов було до буфету, а мене звідтам випросили.

— То буфет не для таких, як ви або ми. — Зауважив його сусід.

— Там можуть їсти лише військові високого рангу і відповідальні партійні робітники.

— Кажете, їсти хочете!.. Тепер більшість людей хоче їсти... Базар розганяють та й продавати нема кому, а ці будки зачинені і вдень і вночі, бо в них нічого немає.

Розмову перервав крик з протилежного кутка залі.

— Ти куди? От, я тобі! Думаєш, що я сплю?! — Лежачі заворушилися, піднявся ще більший галас. Хтось крикнув — лови його! Але ніхто не вставав і нікого не ловив.

Дощ вщух. На дворі наче посвітліло. На обрії почервоніли хмари; черговий станції оголосив про прихід потяга. Ті, що не мали квитків, поспішали до каси. Біля каси утворився натовп. Кожний сунув гроші у віконце каси. Касир щось кричав крізь віконце, але його ніхто не слухав. Люди з вузликами, клуночками зібралися біля

дверей, чекаючи дозволу на вихід на перон. На пероні появився черговий станції і двері відкрилися. Юрба сунула на перон. Потяг в'їхав на станцію й зупинився, чмихаючи хмарами пари, закриваючи брудний перон і обдертих людей на ньому. Кожний намагався пропхнутися в вагон. Ті, що вже були в вагоні, кричали, що немає місць, але люди все ж лізли. Хоч одну ногу поставити... Замурзані хлопчиська й собі крутилися тут, вишукуючи вільного й вигідного місця під вагонами. Черговий станції дав сигнал і потяг рушив. Люди в вагонах почали вигідніше улаштовуватися, хто на лавках, хто на полицях для багажу, а дехто й в проході між вагонами — всюди, де тільки знаходили місце, навіть на буферах. Розглядаючись по вагону, можна було бачити виснажені обличчя людей, переважно робітників. У кожного був вузлик або скринька, в якій вони везли хліб — свій пайок, отриманий або куплений в крамниці того заводу, в якому працював. Цю дорогу річ вони тримали при собі, міцно притискаючи до грудей, щоб ніхто не вкрав.

Один з робітників у старому подертому одязі з довгим, брудним волоссям, яке гнотами вилазило зпід подертого картуза, раз-у-раз лазив брудними порепаними руками у торбину і виймав звідти крихту хліба, обережно вкладав у рот, облизував брудні пальці і, стуливши очі, з насолодою смакував.

— Дивись, Паньку, ти доки доїдеш до дому, то увесь пайок хліба з'їси!.. Сказав сидячий напроти нього.

— Віриш, брате, коли б хоч хата була ближча, а то... доки доїду, то так намучуся цим хлібом. Коли б не діти, то, мабуть, за хвилину проковтнув би увесь. Ех! І життя собаче!.. Рано встаєш, пізно лягаєш і не маєш права навіть хліба вволю наїстися!..

— Ти, що, п'яний чи дурний?!..

— Чи думаєш, що ти сам тут сидиш?.. Обізвався хтось.

— Я бачу, що цей сусід теж не більше ситий, як я... --

Відповів Панько і гірка усмішка промайнула на його устах. Колеса вагонів одноманітно відбивали такт по сталевих рейках: цок - цок - цок... З кутків вагону вилазили тіні, підіймалися під стелю, начебто простягаючи руки, щоб схопити в свої обійми ліхтар, який ледве-ледве миготів на середині вагону. Дехто з сидячих куняв, похитуючись то в один то в другий бік.

Кондуктор двічі пройшов по вагоні, позаглядав під лавки і звернувся до людей: — Прошу уважати на свої кишені та клунки, бо за тими бахурами не вгледити!.. Сотками вештаються... — Він ще раз оглянув вагон і вийшов. В Півгородній знову ввійшли пасажери, стало ще тісніше. Не дивлячись, що потяг не опалювався, в вагоні було жарко. Хтось спробував відчинити вікно, але сидячі на підлозі запротестували.

— Кому жарко, хай іде на буфер, там досить свіжого повітря!..

Нараз з сусіднього вагону почувся страшний крик.

— Уб'ю, падлюко!.. Як собаку уб'ю!..

— Пустить мене!..

— Уб'ю!..

— Не бий його, він ще дитина!..

— Не смій бити!.. Вздовж вагону біг хлопчина років десяти з розбитим обличчям. Кров лилася на подерту сорочку.

— Держіть!.. Держіть його!..

— Уб'ю, тебе проклятого!..

— Та, держіть же ж!.. За хлопчиком гнався робітник років п'ятидесяти, а інші робітники бігли за ним і намагалися стримати його. Один з робітників, що їв хліб, перейняв хлопчика і затулив собою.

— Постривай, товаришу! Не маєш права так бити дитину!..

— Не маю?!..

— А він має право красти всю мою пайку хліба?..

— У мене дома восьмеро дітей і жінка хвора!..

— Дядечку!..

— Батечку рідний!.. Прошу, не дайте убити. Дядечку!.. Я не злодій! Я не хотів красти. У мене дома лишилися дві сестрички і маленький братчик. Тато і мама та дві сестрички померли на тому тижні... Я хотів урятувати моїх сестричок і братика від смерти та й поїхав з хлопцями до міста. Напросив там трохи їжі, а міліція все забрала в мене... З чим мав вертатися?.. Тоді я і вирішив украсти ваш хліб... Я не подумав, що у вас можуть бути такі самі голодні діти, як і я!..

— Простіть мені... Дядюшка! Божуся, помру, а більше ніколи не красти хліба! — Говорячи, хлопчик плакав, розтираючи сльози, кров і бруд по лиці, а з ним плакали всі сидячі у вагоні.

— Боже, зглянься над нами!.. До чого ми дійшли? Гірше за дикого звіра стали. І де то видно, хто повірить?.. Нема що їсти. Весна надворі, а сіяти нема чим. У сусідньому селі, — обізвася один з робітників, — позавчора активісти замордували всю родину. Чоловік десь дістав мішок зерна, привіз до хати, закопав у клуні, а сусід підгледів і доніс... Так вони прийшли вночі, заставили викопати зерно і втій же ямі постріляли його і жінку, а дівчинку восьми років... живу вкинули в яму і засипали землею...

— У містах також не ліпше. Довкола на вулицях лежать пухлі, — казав третій. — Чи мертвий, чи ні, а міліція всіх скидає в яму... Простоїш цілу ніч за хлібом, а ранком скажуть, що хліба нема, так і йдеш на роботу.

— Так нанизувалися події на весні 1933 року.

— Сину! На тобі половину моєї пайки, тобі і твоїм сестрам та братові. — Сказав той, у кого хлопчик украв хліб. — А другу поло-

вину віддам своїм... Та прости мені, що я так дуже вдарив тебе...

— Дядюшка!.. Спасителю мій!.. — Я вік не крастиму!.. Я молитимуся за вас!..

Хлопчик схопив руку робітника і почав її цілувати. Робітник вийняв з кишені брудну хустину і почав обтирати кров і сльози на обличчі хлопчика. Хлопчина забув про біль і кров. Тримаючи хліб у руках, він дотуляв його до уст, нюхав, притуляв до грудей і час від часу лизькав язиком.

— Чому ти не їси?.. З'їж трохи.

— Ні, я буду їсти разом з моїми сестрами і братіком. Відповів хлопчик. — Вони ж чекають на мене!.. Ой! Які вони раді будуть. Спасибі вам, дядечку, ніколи не забуду!.. Скільки житиму, буду за вас Богу молитися.

Вже й додому недалеко, треба збиратися. Потяг притишував хід. Почався рух у вагоні. Готувалися до виходу. Ліхтар загас. Ёдкий сморід газу виїдав очі. Сірий ранок заглядав у вікна вагону.

Обережно притискаючи хліб до грудей, хлопчик разом з іншими посувався до виходу.

Сірі тіні розпливалися в сивому тумані квітневого ранку.

Михайло ОСАДЧИЙ

... І НАШ МАЛИЙ ТАРАС

*Син народивсь, а я мов не живу,
Гнию безкрило під трьома замками.
Столітінський вагон — і на Мордву
Святий Петро важку відчинить браму.*

*Чи я один? Ішли мільйони нас
На Кос-Арал, за Соловєцькі стіни.
Священним ім'ям Сина України
Ввійшов у світ і наш малий Тарас.*

6.У. 1966

ЧОРНОМОРСЬКИЙ КАПІТАН

Написав ЯРОСЛАВ КУРДИДИК

Мені було тоді дев'ять років, коли я з батьками і рештою рідні перенеслися до міста Б. Ми жили над ставом, що своєю широчинню в моїй дитячій уяві видавався мені майже малим морем.

Нашим найближчим сусідом був старий Анатоль Таборський. Його титулували мої батьки „капітаном”. Він був худий –прехудий і шкіра в нього на обличчі і на руках була така тонка і прозора, що крізь неї видно було всі кровосудини та порухи костей. Навіть ніс у старого Таборського висох був і вигострився, як швайка, брови розрослися були так, що до половини закривали очі, а вуса він праколишнім козацьким звичаєм запускав рости „у вплав” і вони росли далеко поза бороду.

Я підслухав одного разу, як батько мій розказував матері:

— Лікар казав мені вчора, що капітан Таборський має рака і що він уже не проживе довго...

Після цього, що я почув від батька, мені не сходив з думок оцей „рак”, що то сидів десь захований всередині, бо ззовні, як я йому й не приглядався, ніколи нічого не бачив. Мати пояснювала нам, дітям, як могла, про рака, що його мав Таборський на шлунку, але ми цим ніяк не могли вдоволитися. Але після цього роз'яснення моя дитяча уява запрацювала ще сильніше. Я почав собі уявляти це зовсім образиво, — що в Таборського на шлунку сидить великий червоний рак, задерши вгору дебели розкриті клешні.

Я поділився своїми думками з молодшим братом Миколою. Він зморщив у великій натузі своє дитяче чоло й заявив з тріумфом соломонівської мудрости:

— О, тепер я вже знаю, чому капітан мусить вмерти. Той рак, що вліз йому в нутро, не може звідтіля вилізти. Він не має там що їсти і тому їсть йому шлунок, серце і печінку. Коли ж він йому те все поїсть, — капітан мусить вмерти.

„Філософська відповідь” Миколи мене трохи заспокоїла. Таборський служив колись при нашій Чорноморській бойовій флотії, а по ходу можна пізнати, що він довгі десятиліття свого життя мав під ногами хиткий поклад кораблів. Він бувало, коли

йшов, — вихитувався так, що, якби хтось прив'язав був глечик зі сметаною до його похилих плечей, то сметана була б за день збилася на масло...

Ми, діти, прозвали були старого капітана між собою „Старий Рак”.

Як тільки на небі з'являлося сонце, старий капітан виходив на веранду свого чепурного дому, сідав у великий плетений фотель і дрімав, як кіт на припічку. Скучно бувало іноді старому і він ото починає кликати нас, дітей, по імені, щоб підійти до нього. І ми підходили, але неначебто з острахом. Боялися, щоб той рак, який сидів у старого капітана на шлунку, не вискочив з-за пазухи та не віщпнув за руку або щоку.

Якось раз я сидів над ставом і читав книгу. За плечима я почув пронизливий кашель. Оглянувшись, я побачив старого капітана. Він тримався рукою за живіт. Його обличчя було скривлене, мабуть від болю. Я зірвався на ноги, поздоровкався й хотів відходити, коли він витягнув руку й сказав якось вельми добродушно:

— Не відходь. Мені скучно самому. — І запитав про книжку.

Я подав її йому, і він почав її з цікавістю перелистковувати. „Пригоди морських лицарів” — був заголовок книжки.

— Як бачу, Павлику, то ти збираєшся бути моряком? Що? ... Цікава книжка, правда — що? ...

— Дуже цікава, — відповів я... — Особливо оповідання про капітана Вовка, який так хоробро бився і завжди перехитрював своїх ворогів...

— Егеж, сину, — промурмотів старий морський вовк, — колись, як підростеш і станеш старшим і розсудливим, зрозумієш, що у світі є багато гарний речей... Але найкращі з-поміж них — це синє небо, море і молодість...

Таборський підійшов до мене й погладив рукою по виполовілому на сонці волоссі.

— Оце я і поселився над ставом, щоб мати постійно перед очима воду й небо. Молодість — це вже твоя, мій сину. Не змарнуй її тільки. Вчися і старайся бути добрим для інших. Для прикладу май завжди перед очима моряка. Він один із тих лицарів, про якого ти саме й читаєш. Моряк завжди думає про те, як у нещасті рятувати інших, хоч і сам часто пропадає в чорних грізних хвилях...

Після насиченого сонцем літа, прийшла барвиста й райдушна осінь. Під осінь старий капітан так підупав на силах, що не виходив нікуди з дому. Лежав самітний, всіма опущений і забутий та очікував смерті. Тільки двічі в день приходила до нього на дуже коротко стара беззуба баба Івга, щоб йому зробити те, що було найбільш необхідне.

Проскакували погідні морозні дні і велетенський став почав покриватися блискучим льодом. Нашій дитячій радості не було кінця. Ми з молодшим братом Миколою наділи ковзанці і ціле пополудне ковзалися перед вікнами Таборського. В розгоні ми заїхали задалеко і враз почав тріщати під ногами лід. Брат Микола шубовснув у воду, а я, що підбіг йому для порятунку і простягнув руку, зірвався з льодом і шобовснув теж у воду. Ми побовталися таки, поки, розпростерши руки, вчепилися за лід і почали лементувати.

Не пригадую собі зі страху, як довго воно тривало, але за кілька хвилин по льоду біг до нас старий капітан і тягнув за собою довгу драбину. Він нашвидкоруч натягнув нагортку і капці. Голова в нього була відкрита і його довгим сивим волоссям грався вітер, підриваючи його високо вгору. Рятівник наблизився до нас, потім посунув до нас драбину і крикнув:

— Чіпляйтеся обидва з Миколою, я витягну! ...

Ледве ми вчепилися драбини, як лід у тому місці, де стояв старий капітан, почав тріщати й ламатися, і він сам почав тонути. Але старий моряк скоро справився з халепою. Він підплив до нас і скомандував:

— Тримайтеся за мою загортку і будемо плисти. — І старий додав нам відваги.

— Хлопці, — гукнув він знову, — рухайте руками і ногами. Так по-моряцьки, як я вам колись показував.

Поки старий вибрався з нами на лід і потім добився до берега, це потривало таки довгенько.

Чергового дня мати, взявши мене і брата, сказала:

— Підемо до нашого капітана. Подякуєте йому за те, що він, хоч і сам важко хворий, але наражав своє життя, щоб урятувати вас від неминучої смерти.

Ми зайшли у півтемний коридор його дому й мати постукала у двері.

Коли я відкрив двері кімнати, війнуло на нас задухою, насиченою якимись ліками та їдкістю, наче з кролячої клітки. Ми підійшли утрійку до високого ліжка, на якому лежав Таборський. Це вперше я побачив, що лице старенького було червоне, воно пашіло від гарячки. Його щоки запалися глибоко, а очі ледве блимали з-під стріпихатих брів.

Якась старша пані, мабуть лікарка, підійшла до моєї матері і шепнула до неї півголосом: „У старого капітана гостре запалення легенів”...

А потім чергою ми з братом підійшли до постелі, стукнули закаблуками і прорецитували заздалегідь вивчені вдома слова:

— Дякую вам, пане капітане, за те, що ви врятували мені життя...

Таборський хотів підвестися з подушки, але в тому моменті його напав такий сильний кашель, що він знову опустився на постіль. Після довгої перерви він таки підвівся, повернувся до своєї матері й вистогнав придушеним голосом:

— Мені не треба дякувати. Я вчинив тільки те, що повинен зробити кожний моряк, байдуже де він знаходиться і скільки йому не було б років. І як їх не рятувати, коли ж вони от щотільки починають жити. Хто знає, якими вони підуть дорогами. Може котрийсь з них заступить моє колишнє місце і знову буде капітаном у нашій військовій флотії.

Капітан важко перевів дух.

— А я? ... Кому потрібний старий Таборський? Відробив і відбув по-чесному що міг, а тепер, ніби старе й поржавіле судно, заїхав у порт і очікує свого кінця з волі Всевишнього... У тому місці старенький перехрестився.

Старий капітан по черзі простягнув мені і братові руку, суху й костисту, з гострими нігтями, немов у яструба. Я відчув, що мене його нігті легенько вкололи, коли він стискав мені руку.

Три дні пізніше помер старий капітан Таборський. Лежав на високому катафальку у моряцькому темносиньому однострої. Його руки були покладені на грудях, а на рукавах блистіли три золоті пояски. Його капітанські відзнаки пишались на грудях — у нього було вісім золотих медалів. Крізь легенько відхилене вікно шелестів на ставі сухий комиш і ніби нашіптував: „Є на світі три гарні речі: синє небо, море й молодість”...

Я поглянув на обличчя старого морського капітана. Воно було жовте, ніби його хто помазав охрою. Мені здавалося, що капітан Таборський підсміхається до мене й питає: Хіба не гарно бути морським капітаном і носити золотом обшиті рукава і стільки медалів на грудях? ...

~~~~~

Кожний свідомий українець і українка в Північній Америці повинні бути членами Українського Народного Союзу і мати Видання „Свободи” в своєму домі.

~~~~~

ЗГАДУЮЧИ ЗИМУ ХОЛОДНУ І ГОЛОДНУ

Написала ЛАРИСА ДОНЧУК

Чудового зимового дня, коли в надиво чистому повітрі літали пухнасті сніжинки, а під ногами бадьоро поскрипував сніг, ішла я вулицями колись чужого мені, а тепер уже звиклого міста і полинула спогадами в минуле... Пригадалася мені незабутня зима 1941-42 року.

В 1937-му році заарештували мого чоловіка, як „ворога народу”. Обставини тоді так склалися, що я змушена була мешкати, як то кажуть, „за ширмою” у комуністки — інженера, яка мала квартиру з двох кімнат і кухні.

Мій батько багато років служив священиком. Після знищення Української Автокефальної Православної Церкви, коли всі, за дуже малим винятком, церкви в Україні були замкнені або й знищені, батько при допомозі друзів влаштувався працювати прибиральником у Полтавському міському парку. Там він і працював до свого арешту в лютому 1938 року. Мешкали вони з мамою в одній кімнатці, яку арендували за невеликі гроші у стареньких людей.

Коли заарештували мого батька, я вирішила забрати до себе матір.

Стала шукати хоч би окрему кімнату в Харкові, де я працювала. Та скоро я переконалася, що то марна справа. „На чорно” за ключ від кімнати, тобто за право зайняти одну кімнату, спритні спекулянти вимагали кілька тисяч карбованців, яких я не мала, а отримати приміщення десь у „жилкопі” для мене, дочки й дружини репресованих, було цілком неможливо.

Нарешті мені допомогли друзі, і я знайшла малесеньке приміщення в робітничому селищі „Южний посьолок”. Туди я й переїхала та забрала до себе матір.

Будинок, в якому ми мешкали, був майже непристосований до зимових холодів. Нагріти його було тяжко. Палива добути теж було майже неможливо. Знайшли такий вихід зі становища: моя мама, що була вже старшого віку, ходила з відром уздовж залізниці і збирала недогоріле вугілля, яке випадало з паротягу. Багато жінок ходили понад залізницею, щоб добути трохи палива та запалити піч.

Щодня я їздила на працю до Харкова, як і більшість мешканців цього селища. Тоді саме вийшов закон, по якому за спізнення на роботу віддавали під суд і карали примусовою працею на кілька місяців, а то й на роки, залежно від того, на скільки хвилин працівник спізнився та хто він і якого соціального походження.

Розповідали, що бували такі випадки, коли робітник, їдучи на працю, вже бачив, що спізнюється, він в трамваї починав бекшетувати. Звичайно кликали міліціонера і „хулігана” забирали до міліції. Там його допитували і чи карали, чи й ні, але давали довідку, що він був у міліції, і ця довідка рятувала його від кари за спізнення. Отже в цій „справедливій” державі безпечніше було бути бешкетником, аніж чесним працівником, що випадково спізнився до праці.

Живучи в 18-ти кілометрах від Харкова, я мусіла їхати потягом, який відходив з нашого полустанку о год. 6:30 ранку, а робота в канцелярії Обласного земельного відділу, де я працювала, починалася о 9-ій годині. Вставати доводилося о годині 5:30, щоб мати час поспіdatи і дійти до полустанку, до якого під час зими, коли бічні вулиці позаносило снігом, дістатися було нелегко.

Так ми з мамою прожили у цьому робітничому селищі кілька років. 1941 рік приніс нам війну, і в жовтні того ж року до Харкова ввійшли німецькі війська. Починалася зима і німці далі не пішли, а стали фронтом на річці Дінець, що протікає в кількох кілометрах від Харкова.

Зима настала дуже холодна, а для харків'ян -- і дуже голодна. Восени люди ходили у прифронтову зону, щоб наламати собі кукурудзи, що ї ї колгоспи не встигли зібрати влітку. Бувало й так, що ці бідні голодні люди складали там свої голови, бо советські літаки часом літали над цими полями і обстрілювали з кулемету своїх людей. „Гуманна” влада, що й казати!

Постачання Харків майже не мав, люди почали вмирати з голоду, а молодші, сильніші й відважніші йшли на села, щоб там замінити борошна чи хоча б картоплі за одержу, якої й у самих було обмаль.

Дехто спритніший у Харкові і в нашому селищі під час безвластя, коли бували випадки, що натовп розбивав і грабував крамниці, зумів дещо собі дістати, але у нас з матір'ю безперечно жодних запасів не було.

З осені я ходила на околишні картопляні поля та разом з іншими голодними людьми видобувала з землі бараболу, що ї ї не встигли колгоспи вибрати. Це робили ми й на початку зими. Картопля тоді вже була мерзла і, коли пекли з неї „оладки”, то вони були чорні, як свята земля...

Але невдовзі й того вже не стало. Коли не було майже нічого їсти, ми з мамою стали говорити, що треба збирати свій мізерний „скарб”, якусь одежину, і йти на село міняти.

Спочатку ходила я не дуже далеко, кілометрів за 40. Але скоро туди вже не було чого йти, люди наміняли собі у харків'ян одежі, та й з хлібом не дуже розкидалися, бо добре знали злидні, переживали не раз нестачу харчів, а то й голод.

По сусідстві з нами жила родина така, як і наша: батько був заарештований і засуджений так, як і наші мученики, „на 10лет строгой ізоляції, без права перепіскі”. Ходили чутки, що то тільки оголошували такий присуд, а в дійсності тих усіх розстрілювали. Може декого й засиляли на „Архіпелаг Гулаг” і там вони вмирили. Коли арештовували мого батька, йому було 70 років, то ми вже молилися за нього, як за покійного.

Ця сусідська родина складалася з матері хворої, виснаженої працею й переживаннями, та дочки такого ж віку, як і я. Звали її Галя.

Отже ми й вирішили з Галею йти міняти аж до Краснограда, — це колишнє повітове місто, що розташоване в 100 кілометрах від Харкова.

В січні, після Водохреща, ми вирушили в похід. Морози тієї зими були дошкульні, температура доходила до мінус 32° Ц. Понадгали ми з Галею всю одежу, яку мали, на ноги — пошиті з грубого сукна валянки, і рушили в дорогу.

Страшно було нам виходити в невідоме. Фронт стояв близько, весь час було чути гарматні постріли. Через замерзлий Дінець наскакували ватаги червоноармійців і „брали в полон” міняльників. Що з ними робили, то люди тільки догадувались і правили по цих полонених панахиди. Ми знали, що совети всіх, хто залишився і жив при німецькій владі, вважали зрадниками „атечества” і розстрілювали їх там же на місці. Панічно втікаючи від німців, большевики оскаженіли і жорстоко мстилися на своїх же невинних людях.

Одного морозного ранку наші матері випроводили нас з Галею з селища, зі сльозами попрощалися, а тоді довго ще, стоячи на горбочку, христили вслід, посилаючи, може, останній привіт своїм дочкам.

Першу ніч ми плянували ночувати в селі Нова Водолага, що було розташоване кілометрів з сорок від Харкова. Коли ми вийшли з бічної дороги на шосе, то побачили, що по цій дорозі йшли люди в обох напрямках, одні міняти, а другі, щасливі, поверталися вже з хлібом. Людей було, „як на хресному ході”, тобто дуже багато. Вони не йшли, а сунули нескінченним потоком. Незабаром і ми влились у цей потік.

Наші маленькі саночки, на яких лежало трохи одежі, не важко було тягнути, то й ішли ми досить швидко. На вечір дійшли до Нової Водолаги. Але коли до неї наближалися, то зустрічні нас попереджали, щоб ми туди не йшли:

— Не йдіть, людоньки, на Водолагу! Там червоні хапають усіх міняльників...

Але виходу у голодних людей не було. Люди йшли й на небезпеку, бо, кажуть, що найстрашніша смерть — від голоду.

Дехто з зустрічних переконував, що там жорстокі бої. Не йдіть, мовляв, туди. Але міняльники йшли...

Дійшли ми до села досить рано і нам пощастило знайти ночівлю. Правда, спали ми на долівці, але й то було щастя, що з сильного холоду потрапили до теплої хати. Добра господиня дала нам ще по окрайцеві хліба з гарячою юшкою. За те нічого не хотіла взяти.

Хіба ж я бузувір який, що брала б з голодної людини за той шматочок хліба? — співчутливо промовила, — Мій чоловік десь воює, то може і його хтось нагодує...

На ранок вона нам дала гарячої води і хліба до „чаю”. Та ще й на дорогу відрізала нам по шматочку хліба. Бідна „салдатка” сама з дітьми, але нас, голодних, нагодувала.

Пішли ми далі. На нашому шляху тепер мало бути село Староверовка. Це було російське село. Не можу сказати, яка цариця населила в Харківську губернію росіян. Ці села йшли полосою через усю Харківщину.

Хочу трохи спинитися на цих селах. Мені до того не прийшлося бачити їх, і тепер, проходячи через Староверовку, ми звернули увагу на те, як це село виглядає.

Одна довга вулиця тягнеться без кінця, а по обидва боки побудовані хати-мазанки. Біля хат садків нема, хіба де-не-де бовваніє якесь самотнє дерево.

В наших українських селах, звичайно, в центрі велика площа, на якій побудовані головніші будівлі села: церква, школа, лічниця, урядові будинки. А від тієї площі в усі сторони розбігаються вулички з білими хатами, за якими більші чи менші садочки, а перед вікнами квіти.

Певно, це так було до колгоспів. Піс час советської влади села змінили свої обличчя, але розташування сіл залишилося незмінним. І воно було цілком відмінним від сіл, де жили ці російські селяни.

Староверовка — це одна довга, предовга вулиця, яка часом переривалася, але далі починалася знову. Ми питали зустрічних:

— Скажіть, будь ласка, яке це село?

Відповідь довго була незмінна, що це Староверовка.

Ох, як нам уже набридло йти Староверовкою! На кілька кілометрів розтяглася і своєю одноманітністю наганяла нам ще більше втоми. Разом з тим думка поверталася до давніх часів, коли російські царі населяли своїми людьми українські землі. Та і в теперішній час советські можновладці виривають з прадідівської землі корінне українське населення, вивозять його на знищення до Сибіру та інших диких окраїн незходимого Советського Союзу, а Україну наводнюють чужинцями, плянуючи таким змішанням націй створити „советську людину”.

Стомилися ми дуже. Коли нарешті вийшли з цього села на широку дорогу, то сонце вже хилилося на захід; короткий січневий день збирався на відпочинок.

Не хотілося нам ночувати в цій деревні, думали добитися до якогось свого села чи хоч хутора. Намагалися прискорити кроки, але втома від дводенного ходу давалася взнаки.

По цій дорозі вже не йшло багато міняльників. Люди порозходилися по бічних дорогах, по різних околицьних селах. У нас же був напрямок на Красноград, де жила мамима стара приятелька, самотня паніматка, чоловік якої теж був заарештований. Хоч був він старий і спаралізований, але його винесли на носилках і вивезли. Так і слід по ньому захолюнув...

Йшли ми з Галею і вже журилися, де доведеться нам ночувати, бо поблизу не видно було жодного селища. Та Бог нам і тут поміг.

Йдемо, сумно похиливши голови, і чуємо, що за нами хтось іде. Ми відступили набік дороги, щоб дати місце проїхати санкам. Раптом чуємо веселий чоловічий голос:

— Добридень, молодички! Куди ж це вас Бог несе проти ночі?

— Ой, дядечку, йдемо міняти, та боїмось, що в степу доведеться ночувати. Щось ніде не видно ніякої хижки, куди можна було б зайти на ночівлю.

— То поїдемо до мене. Я живу на хуторі біля Краснограду. Моя жінка щось у вас виміняє та й сусіди потребують одежі.

Поміг нам наш рятівник уместитися на широких ріжнатих санях. Ще й ноги прикрив соломою, бо валянки не дуже гріли. Сам він був досить легко вдягнений, тож частенько зіскакував з саней і біг біля коней, щоб нагрітися. Скоро й нам мороз став дошкуляти, та нас гріла думка про теплу хату, до якої сподівалися скоро прибути.

Наш візник був балакучий і все розпочинав з нами розмову.

— Хто ж ви і звідки йдете? — цікавився.

— Йдемо майже з самого Харкова, прямуємо до Краснограду,

але, якщо нас завезете на ваш хутір, то будемо вдячні, — була наша відповідь.

Нарешті приїхали. Ноги задубіли, ледве ми встали з саней та пошкандибали до хати. З дверей вискочила гарна молодиця, а за нею — хвиля пари, яка свідчила, що хата була добре нагріта. За нею на поріг вискочили два хлопчики і закричали до батька:

— Якого гостинця ви нам привезли, тату?

— А ось двох тіток привіз! Хіба це вам мало? — жартував батько.

Діти розчаровано на нас подивилися, але нічого не сказали. Мати замахнулася на них рушником, що тримала в руці, і вони зникли за сінешніми дверима.

— Шведше, жіночки, йдіть до хати! Ви ж мабуть померзли на чурпалки, — нічого не питаючи, привітно запросила нас господиня.

Ми не примушували себе довго просити. Залишили наші санки зі „скарбом” господареві, який пізніше приніс їх до хати, а самі поспішили за господинею до тепла. Ноги ледве йшли.

В хаті господиня наказала:

— Скидайте валянки, розтирайте ноги самогоном, вони швидко нагріються.

Ми, подякувавши їй, зробили так, як вона радила. Скоро наші ноги зігрілися, і господиня запросила нас до столу, на якому смачно парував борщ.

Під час вечері вели з господарями розмову. Нас дуже цікавили російські села, про існування яких ми нічого не знали.

Господар охоче став нам розповідати:

— Та і біля нас є кацапське „сяло” Пящанка, а далі за Красноградом — Лябж'є, трохи збоку Ленівка... Дуже видно там люди працьовиті, що село назвали Лінивкою! — сміявся з „працьовитих” росіян господар.

— Ну, а які ж у вас відносини з вашими сусідами, росіянами? — цікавилася я.

— Та які ж? Як казали совети „наша граница на замке...” Нічого спільного ми з ними не маємо й не хочемо мати. Десь на неутральній зоні, як зійдуться наші парубки з їхніми, то дрочать одні одних. Наші на тих: „кацап, як цап!” А вони на наших: „Хахол — мазніца, давай дразніться!” А тоді беруться за чуби, та трапляється, що наші козаки добре накладуть п'ящанам. Бо наші хлопці таки дебеліші від їхніх.

— А цікаво знати, чи довго тут, на наших землях, живуть ці зайди? — питаємося ми.

— Та кажуть старі люди, що вже років із двісті. Але за всі ці роки наші селяни з ними не зблизилися. Ніхто з українських хлопців

не одружується з дівчатами з тих сіл, а так само й дівчата наші не віддаються за кацапурів. Ба, навіть, у неділю не сходяться разом поспівати чи потанцювати... Кажу ж вам „граніца на замке!” — охоче розповідав нам господар про нашу землю те, чого ми не чули від советських істориків.

— Після вечері господиня послала нам спати на печі:

— Вигрівайтеся, молодички! Бідні ж ви, бідні! Самі без чоловіків мусите якось давати собі раду, — промовляла жалісливо, — я теж горя випила не мало та й усі наші люди набідувалися. Я Богу дякую, що чоловікові пощастило вирватися з війська. Добрі люди дали одержу перевдягнутися, та й повернувся він додому живим, хоч і не цілком здоровим.

Спали ми ту ніч на печі, як „після маківки”. Нарано подивилася господиня на ту одержу, що ми принесли, дещо взяла собі, а тоді порадила, до кого нам іще піти.

Виходили ми з гостинної хати. На дворі було тихо й тепліше. Навіть трохи крізь туман пробивалося сонце. Як відійшли далі, раптом зірвався вітер, насунули тяжкі хмари і розгулялася завірюха. Подвір’я на хуторі були розкидані далеко одно від одного і ми з труднощами добиралися до них.

Раптом, як з-під землі, перед нами з’явився вершник і запитав нас російською мовою:

— Чи це хутір „Степова балка”?

Ми з Галею зупинилися й подивилися одна на одну.

— Ні, — каже Галя, — це хутір „Октябрський”.

— Так, — погодився німець, — тепер він зветься Октябрський, а за царя він звався „Степова балка”, — дивлячись на мапу, переконував нас вершник.

Відкозиряв і поскакав далі.

— От знають німаки мапу нашого краю! — дивувалася Галя.

— А пам’ятаєш, як совети, після оголошення війни, поздіймали назви з усіх станцій і полустанків на залізниці? — пригадала Галя той час, коли ми їхали з нашого Южного до Харкова і ніде не видно було написів з назвами станцій.

— Думали, що без тих назв німці заблудять і не потраплять дійти до Харкова, — сміялася Галя.

— Та вони, ці капосні німці, знають мапу краще за советських маршалів. Бачиш, не тільки теперішню назву знають, а й попередню, — не могла я заспокоїтися з дива.

На тому хуторі ми залишалися кілька днів, бо піднялася хуртовина і часто не давала нам можливості вийти з хати. Господарі, гостинні й щирі, підгодували нас, як свою власну

родину, без жодної за те заплати. Все розпитували про нашу гірку долю та розповідали й про свою, теж не солодку.

Коли трохи дозволяла погода, ходили ми по хуторянах і міняли на нашу одягу зерна чи крупів і навіть трохи олії виміняли. Там ми надивилися на злидні, в яких жило при советах наше село.

Не забуду, як в одній хаті, де жили дві жінки — „солдатки” з дітьми, з-за печі виглядала малеча цілком гола. Була в кожного, може, одна сорочина і, коли мати її прала, то дитина гола сиділа на печі. У нас уже не було чого міняти, то одна така салдатка випросила у мене горбу, пошту з старого полотняного рушника. Казала, що пошіє дитині з неї сорочку...

Наміняли ми там досить багато. Всього не могли забрати на наші маленькі саночки та й не під силу було нам, виснаженим від голодування, тягнути 100 кілометрів щось тяжке. Треба було добиратися до маминої приятельки в Краснограді і там залишити частину нашої здобичі, щоб потім приходити і потроху перевозити додому.

Коли віхола ущухла, господар відвіз нас до Краснограду до паніматки, яка, хоч нас особисто й не знала, привітала як рідних. Зварила для нас, пам'ятаю й тепер, галушки дуже густі, які ми з апетитом поїли. Хоч перед тим, як їхали ми з хутора, нас господиня добре нагодувала, але ми так зголодніли за всі ці місяці голодування, що нам здавалося ми ніколи не зможемо наїстися.

Паніматка співчутливо дивилася на нас, як ми накиннулися на їжу. Вона, лагідно усміхаючись, сказала, що більше нам відразу не дасть, щоб не захворіли.

Довелося нам і в Краснограді пересидіти кілька днів, бо совети виявляли свою бойову „доблесть” тим, що бомбили маленьке місто, в якому ніколи не було жодної індустрії.

— Не йдіть, дівчатка! — просила нас господиня, — хай ті душогуби заспокояться. Бач, над ким показують свою хоробрість! Над бідним, замученим ними ж безборонним мирним населенням. Вчора, як налетіли на базар, то перелякані люди не знали, де ховатися, — розповідала нам паніматка.

Нарешті бомбардування трохи втихло, і ми з Галеєю вирішили рушати додому.

Був морозний соняшний ранок. Ми нагрузили на наші маленькі саночки торбинки з наміняними харчами, зв'язали все те так міцно, як у нас вистачило сил, попрощалися з паніматкою, що поблагословила нас у небезпечну дорогу, і вирушили.

Коли вийшли з міста, то полегшено перехрестилися, що не захопило нас бомбардування і з новим приливом сил покрокували в напрямку Харкова.

Але наші санчата почали робити нам прикрість: проїдуть кілька кроків і перевернуться. Намучилися ми з ними, та нам знову пощастило і нас трохи підвіз якийсь селянин.

Так із-за тих капосних саночок ми в дорозі забарилися і поки прийшли до села, де нам треба було ночувати, вже смеркалося. Мороз на вечір став дуже дошкульний і ми швиденько прийшли на площу і зупинилися. Одна з нас залишалася біля санок, а друга ходила від хати до хати і просилася на ночівлю.

Скоро нас огорнув жах, бо всі люди, до яких ми зверталися з проханням пустити нас ночувати, відповідали, що в них у хаті вже повно і на долівці нема де й стати, не те що лягти.

Що було нам робити? Стоїмо ми на площі на дошкульному морозі. В долині був замерзлий ставок, на якому вдень сковзалися хлопчак, але й там уже нікого не було. Всі повтікали з морозу в теплі хаті. Повний місяць освітлював порожню площу з двома зігнутими від холоду постатями.

Ходімо, Галю, під чиюсь хату і там станемо, — запропонувала я, — невже ж ті господарі не пустять нас у хату, а залишать замерзати на морозі?

В цей час до нас підійшла молодиця, яку привів за руку хлопчик років семи.

— Оце ті тьоті, про яких я вам, мамо, казав, — казало зворушено хлоп'я. — Заберімо їх до себе!

— Ходімте, жіночки! — обізвалася наша рятівниця. — Хоч у нас в хаті повно, та на морозі вас не залишу.

Взяла з наших задубілих рук шнур і потягнула саночки до своєї хати.

Ми не знали, як їй дякувати.

— Не мені дякуйте, а Богові святому та ось цьому моему козакові. Прибіг він з ковзанки і, плачучи, став мені казати, що там дві тітки замерзають, бо ніхто не пускає їх ночувати.

Прийшли ми до маленької, низенької хатини. Як виявилось, жила господиня з цим маленьким синком, а чоловік її, як і більшість мужчин, був у армії.

В хаті, дійсно, було повно міняльників. Господиня дала нам гарячої води, бо більше сама нічого не мала, хліб у нас був і ми повечеряли. Були безмежно щасливі, що з морозу попали до теплої хати.

Ми прийшли останніми, то й спати прийшлося нам біля самого порога. В хаті було тепло, хоч від дверей трохи тягнуло холодом. Встали раненько, ледь на світ благословлялося, подякували ще раз господині та її доброму й чулому синкові.

Цей останній шматок дороги був, як завжди, найтяжчим. Саночки наші перекидалися і затримували нас.

Але, нарешті, дякуючи тому, що траплялися добрі люди, які нас підвозили, ми на третій день подорожі прибули до нашого селища.

Коли вже повернули на бічну вуличку, то здалеку побачили біля нашого паркана дві жіночі постаті, які, прикриваючи долонею очі від сонця, вдивлялися, намагаючись нас розпізнати.

Ми знали, що то наші матері, які до краю переболіли серцем, поки дочекалися нас із небезпечної подорожі.

При зустрічі і сльози, тепер уже радісні, і запити та розповіді...

По кількох хвилинах ми з мамою вже сиділи в теплій хаті, в якій пахло млинцями, що смажилися тепер уже зі справжнього борошна і навіть на олії.

Мама тим часом розповідала, що сусідка наша десь роздобула багато вовняної пряжі і просила маму сплести для всієї родини панчохи та скарпетки. Мати плела, а сусідка за це давала їй борошна на млинці й картоплі трохи, а на домішку до борошна дала ще вузлик дубових жолудів, що її діти назбирали в ліску.

В ті голодні часи ми до борошна додавали мелені жолуді, щоб надовше вистачило справжньої житньої чи яшної муки.

Як же ти, дочко, переносила в дорозі такий холод? — розпитувала моя старенька.

— Бог мені поміг та добрі люди, — відповіла я, розкузуючи про наші пригоди.

— За сиротою сам Бог з калитою! — це наше мудре прислів'я, — мовила радісно мама і розказувала, як вони з сусідкою частенько виходили на шлях, розпитували міняльників про Красноград, чи там усе спокійно. То деякі казали, що все гаразд, тільки часто совети бомблять місто, а дехто набалакував такого, що ночі обидві не спали від нервування. Казали: наскочили совети і забрали в полон сотні міняльників. Я сиділа, слухала тиху мамину мову та раділа, що застала її живою і здоровою.

— А якось прибігла одна жінка, — далі жибоніла старенька, — і повідомила, що в управі селища висить список міняльників, яких замерзлими знайшли на шляху. Каже: „Ви, бабусю, пішли б подивилися цей список, може й ваша дочка є на ньому”.

Розповідала мати, як, тремтячи від нервування, побігла вона до управи питати про замерзлих міняльників. А там службовець здивовано на неї глянув і запевнив, що жодного такого списку немає й не було і він навіть не чув, що когось знайшли на дорозі замерзлого.

Ходила я ще раз тієї зими до Краснограду. Забирали з Галею наміняне і ще вишукували різні речі, щоб обміняти хоч на малу кількість харчів. Майже всю ту зиму я не скидала з голови теплої

хустки, бо і в хаті не було досить натоплено і не придивлялася до себе.

Коли ж потепліло і я зняла хустку, то з дзеркала глянула на мене сива змарніла жінка з запаленими від голодування очима й щоками, з обвітраним в далеких походеньках обличчям. Сама себе не впізнала...

— Голубонько моя, сивенька, — підійшла до мене мама, — як же рано мене ти наздогнала! Та не журися, а будемо дякувати Богові, що поміг нам перезимувати. А з часом, як життя покращає, то й обличчя твоє відмолодіє. А що волосся сиве, то колись же маркізи спеціально фарбували сивим свої льоки...—потішала мене моя рідна і вірна розрадниця.

Богдан ЛЕПКИЙ

НА ТАРАСОВІЙ МОГИЛІ

*Тут той дужий дух, що почав наш рух,
Що підняв українську ідею,
Тут лицем пади́ ,грудь свою кріпі́,
Знемоцілий, безсилий пі́мею.*

*Той, що тут спочив, жизнь свою віддав,
Як Спаситель для рідного лю́ду —
А ти спину гнеш, у ярмі сопéш
І чекаєш “небесного чуду”?*

*Той, що тут лежить, муки в вік терпіть,
Дивлячись на таке покоління,
Що втерляло честь, позабу́ло мeсть
І приспало народне сумління.*

*Де ж той заповіт з-перед сорок літ,
Щоб Його в сем'ї вольній згадати?
Люди в нужді мруть і цілують кнут
І блукають без власної хати.*

*Де ж той заповіт з-перед сорок літ,
Де ж тоті незабутні глаго́ли? —
Всьому винні ви, плéканці Москви,
Скандинавські нащадки, могбли! ...*

1901

ГУМОР У МУЗИЦІ

Зібрав і опрацював РОМАН САВИЦЬКИЙ, мол.

„Усміхнімось — і зробимось гарні” — М. Марціял

Гумор відіграє важливу роль у музиці (як теж у літературі, театрі) й знаходиться у майже всіх музичних формах, наприклад, в опері, симфонічній музиці, камерних творах тощо. Гумор часто служить як хвилеве відпруження (комічні інтермедії, вставляювані колись між зовсім серйозні дії, розвинулися згодом у комічні опери). У сонаті чи симфонії функцію відпруження виконує іноді частина „скерцо” (італійське — „жарт”).

Жарти у творчості композиторів подибуємо від століть. Є це іноді лиш невинні дотепи на сторінках поважної партитури; маємо теж багато творів скомпонованих від початку до кінця, щоб тільки посміятись. Це, за американським висловом, „довговолоса музика після побачення з фризієром”.

Пожартував собі раз Моцарт з Гайдна. Цей останній часто хвалився, що зможе негайно заграти з нот будь-який твір Моцарта; отож Моцарт запросив одного разу Гайдна до себе і запропонував йому відчитати щойно закінчений листок. Гайдн зовсім певно почав читати написане, але нараз зникнув і перервав гру. Ноти вимагали неможливого: правицею треба було заграти акорд у горішній частині клявіатури, лівицею — акорд у басі і в той сам час вдарити один тон посередині клявіатури. Моцарт підсміхався із безсилої злоти Гайдна, який був змушений заявити, що жадний п'яніст з двома руками не всилі виконати це місце. Яке ж було його здивування, коли Моцарт спокійно сів за інструмент натиснув потрібні клявіші на кінцях клявіатури руками, а клявіш посередині дзьобнув своїм довгим носом.

Гайдн написав чимало композицій з великою дозою гумору. Велике число його симфоній має цікаві, вишукані наголовки (див. Р. Савицький, „Незвичайні наголовки поважних музичних творів”, „Вісті”, Міннеаполіс, вересень 1964). Він теж komponував веселенькі мелодії для музичних годинників. Ліст — говорять — імпрові-

зував одного разу на відому тему „чапстикс”. Кажуть навіть, що Бетговен написав Квінтет А-дур для чотирьох струнних інструментів і для... гребеня з бібулою.

Люї Жульєн

Ніколяс Слонімський у своїй книжці “This or That About Music” (Нью Йорк 1948) інформус, що Луї Жульєн, не зовсім нормальний французький диригент сенсаційних циркоподібних виступів із величезною симфонічною оркестрою і гарматами, дав у 1850 році концерт у Лондоні. У програмі:

1) „Празька битва”, виконана сотнею гармат і 6 000 мушкетями. Сольо — кишеньковий пістолет королеви Єлисавети; 2) „Заколисний кадрилль”, виконаний „хором” 40 немовлят (найстарше — чотири місяці); 3) Баляда для сопрана з акомпаньяментом залізного свистка п.з. „Чи будеш любити мене, коли мое волосся зникне?”; 4) „Я не така дурна, як ти думаєш”, закінчення точки ч. 3 з експльозивним фіналом ракет. Прелюдія до цього твору у виконанні двома американськими револьверами.

Лондонський журнал “Musical Examiner” з 24-го лютого 1844 року описує типовий концерт Жульєна: „Найновіший музичний винахід Луї Жульєна ‘Велика описова фантазія — загин Помпеї’, і її представлено минулого тижня у театрі Ковент Гарден. Це складник скрипкової гри, червоного вогню, дзвонів, стрільного пороху, калатал і хорового співу. До власника залі звернулися, щоб він не жалував труду використати всі можливі шуми, на які приміщення могло спромогтися. Його зусилля було найбільш продуктивне. Чутно глибокий гуркіт перед наростаючим вибухом, тоді звучить спів хору, але з великими дисонансами. Слідую фестиваль Терпсіхори і веселий гомін вакханалій. Велика спілка діє: твір композитора, столяра і піротехніка відтворює експльозію вулкану, валення святинь і цілковите знищення міста. Сила звуку була величезна — загальний гул і шум доповнював хор із 300 осіб, виття якого доносилося десь згори, неможливо було вгадати точно звідки. Щоб представити наглу пільму, в однім моменті вилучено полум’я газових ламп на залі... А коли вичерпано запаси стрільного пороху, фантазія закінчилася, й лагідне газове світло з’явилося знову. Публіка протираля очі, а далі почала овацію...”

Полька зварених яєць

Музичні журнали з 1882 року інформували про найновіший твір п.з. „Полька зварених яєць” композитора Гардтберга з Берліну. Композиція годилася не тільки до танку, але й до трихвилинного

варення яєць (точність непомильна). Інструкції в нотах були такі: „Вкладіть яйця у кип'яток, тоді заграйте цей твір у темпі ‘алегро модерато’. Зразу по закінченні твору вийміть яйця з ринки, а вони будуть готові”.

Падеревський

Із тієї самої причини, що С. Рахманінов не любив своєї Прелюдії ціс моль, І. Падеревський не злюбив свій відомий „Менует”, бо при кожній нагоді публіка змушувала його виконувати. Створення „Менуета” було звичайним музичним жартом. За молодих літ Падеревський часто відвідував д-ра Чалубінського у Варшаві, великого ентузіяста Моцарта. Перед доктором і його знайомими Падеревський був змушений пописуватися своїм обмеженим Моцартівським репертуаром. Грав він, отже, все ті самі твори по кільканадцять разів під незмінну втіху слухачів. За якийсь час Падеревському змудилось таке безконечне обожнювання Моцарта і він задумав пожартувати з Чалубінського і його кумпанії. Скомпонував, отже, „Менует” для фортепіану в стилі Моцарта і виконав його для зібраних як нібито щойно вивчений твір старого майстра. Успіх був більший, ніж можна було предвидіти. „Щось чудового!” — скрикнув у захопленні д-р Чалубінський, — „Скажіть, Падеревський, скажіть щиро, чи живе хтось нині, який би міг написати такий твір?” „Так”, — спокійно відповів п'янист. „Хто!?” „Я.” „Неможливо! Як ви посміли таке сказати,”² обурився доктор. „Але ж це я скомпонував цей менует,” — переконував його Падеревський. Але Чалубінський довго не хотів вірити і не міг простити Падеревському, що так собі пожартував з Моцарта, ну і з нього.

Крайслер

Відомий скрипаль Фріц Крайслер довгими роками жартував собі з публіки і головно з критики. Під іменами великих майстрів, як Вівальді, Куперен, Падре Мартіні (між іншим, вчитель Максима Березовського) виконував він свої власні композиції. Часто, коли програма концерту складалася фактично з його творів, Крайслера ім'я видніло лиш біля однієї точки і бували випадки, що критики накидувалися на скрипаля, мовляв, як посмів він ставити свої нікчемні спроби біля шедеврів світового значення. Щойно в 1935 році музичний критик “Нью Йорк Таймсу” Олин Давнс дослідив правдиве авторство творів у репертуарі Крайслера.

Модерна музика

Чимало поважних модерних композиторів жартують зі слухачів різними видумками. От, наприклад, Ейвері Клефлин

компонує до слів інструктивної брошури про щорічний податок. Якийсь американський композитор написав концерт для фортепіяна і гумових бальонів; при виконванні оркестрант доіпленими до всіх пальців шпильками пробиває цілу зграю тих летючих кольорових іграшок. Джан Кейдж іноді „інструментує” свої твори дзикалами, ковадлами, гонгами, калаталами, тарілками і пательнями. Відомий американський композитор Чарлз Айвіс в одному творі дописав таку інструкцію для фагота: „Звідси фагот може грати, що тільки захоче”. Цей самий Айвіс написав фортепіановий твір, який виконується... дерев'яною лінійкою. Є композитори, які у фортепіанових творах дають перевагу кулакам і ліктям над пальцями. Це композитори Генрі Ковелл, Жак Айберт („Дівертісмо” 1931 рік).

Французький композитор Равель написав для скрипки твір “Tsiganes”, який можна виконувати з оркестрою, з фортепіаном або з ще одним інструментом п.н. „лутеал”. Коли композитора спитали про той „лутеал”, Равель заявив, що, на жаль, він не має найменшого поняття, що це таке. Деякі серйозні композитори писали твори, які можна виконувати нормально або догори ногами (маю на думці ноти, а не виконавця). Деніел Шубарт написав у цей спосіб три менуети: перший, поставлений догори ногами, звучатиме без змін; другий, в перекинутій позиції, можна буде закінчити; третій, догори ногами, дасть зовсім новий твір. З інших творів можна згадати Другий Фортепіановий Концерт Д. Шостаковіча, який має вправи для п'яти пальців (виконано під орудою Л. Бернстайна 1958 року). Відомий твір Сен-Санса „Карнавал звірів”, який часто називають „великою зоологічною фантазією,” є подекуди монтажем карикатур різних музичних стилів як, наприклад, Черни, Оффенбаха й інших.

Ерік Саті з французької школи модерністів написав кілька фортепіанових кусників із смішними назвами. Ноти тих творів покриті такими вказівками: „зачекати”, „вдихнути”, „чемно сповільнити” і т.д. У його „Зимних кусничках” можна прочитати такі завваги біля нот: „ще раз”, „дуже добре”, „вище не іти”, „зійти надолину”, „послухати”, „не журитися”, „не хмуритися”, „це важливе” й інше. На початку своєї найбільш несерйозної композиції „Висохлі ембріони” Саті зазначає, що цей твір треба виспівати, як „соловей, якого болить зуб”. У половині вересня 1963 року у Нью Йорку виконували твір Саті „Дратування”, який триває... 80 секунд. Через таке коротке тривання твору його повторено тоді 840 разів (18 годин, 40 хвилин), міняючи щоякийсь час піяніста. Один із головних критиків „Нью Йорк Таймсу” Гарольд Шонберг вислав усе нових рецензентів для оцінки піяністів. Після цього концерту залишки публіки (около 30 осіб) ентузіастично аплодували, а якийсь

сади́ст вигукнув „біс!” Згаданий вище Джан Кейдж представив в оригінальний спосіб свій новий твір п.з. „4 хвилини і 33 секунди”. Метода „виконання”: піяніст виходить на сцену, сідає за фортепіан і нічого не робить протягом чотирьох хвилин і 33-ох секунд.

У червні 1932 року лондонський часопис „Таймс” надрукував був таку новинку: „Один канадський лікар написав музичну поему ‘Інфлюєнца’. Перша її частина — симптоми, друга — початок хвороби, третя — кульмінація, і четверта — видужання. У музичному творі біль голови чудово передає арфа, початок гарячки — клярнет, а видужання — барабан. Ця річ, безперечно, матиме успіх”, — зазначив часопис.

Музикальні звірґа

Одна вирізка з нерозпізнаної газети з 1888 року повідомляла про таку неймовірну історію. Якийсь учитель музики в стейті Кентакі, ЗСА, навчив мавпу грати на фортепіані. Віртуозність тварини доходила до того, що вона могла грати складні твори на чотири руки й обертати ноти своїм хвостом. Газета в додатку твердила, що людські учні цього вчителя грали дуже слабо в порівнянні з талановитим мавп’ячим протеже.

Популярна циркова точка 1890 років — жарт із слоном. Він мав підійти до піяніна і заграти хоботом кілька мелодій. Лондонський журнал „Мільйон” писав, що одного разу слон, відкривши віко піяніна, щоб грати, з жахом відступив: „...очі слона витріщилися зі злости й страху. Він підняв хобот вгору і дикий крик жаху прорізав повітря”. Заповідач програми ввійшов на арену і сказав що, на жаль, ця точка програми мусить відпасти. Справа в тому, казав він, — „що слон пізнав у клявіатурі частину з ікол своєї довгопропавшої мами, яка певно впала жертвою мисливців слонової кости”.

“Gazetta Musicale di Milano” з 1892 року так описує музичний інструмент п.н. “Кітано”, який був комбінацією клявішів і живих котів: „Кітано складається із дерев’яної скрині з рядами вузьких переділів, де сидять коти. Спеціальний механізм сполучує хвості котів з клявішами, які знаходяться на краю скрині. Цілий цей інструмент має вигляд концертного фортепіана. Коли втиснути клявіш, механізм тисне якогось kota хвіст і він м’явчить пропорційно до сили, з якою клявіш натискається. Щоб ,заграти’ звичайний (котячий) акорд, треба клявіші втиснути і потримати. Коротким натиском можна наслідувати ,стаккато’. Низьких нот вимагають від дорослих котів, середні ноти завдання молодиків, високі тони пишуть котенята. Якщо хтось терпеливий, можна доволі точно скласти цілу гаму. Кожний, хто вчився музики, може легко грати , Кітано’ . До акомпаньяменту, спеціально церковній музиці, , Кітано’ не годиться”.

У році 1829 Джан Киртіс, композитор із міста Синсинаті, Огайо, написав оперу, що її мали виконувати коти інструментом подібним до „Кітана”. Він зібрав 48 котів із „добре поставленими голосами”. Вони сиділи в своїх переділках вбрані в жабо, а перед собою мали пульти з нотами освічені свічками. Опера мала величезний успіх, не зважаючи на те, що „співаки” позабували зовсім ролі і зняли страшний нявкіт. Одушевлена публіка почала так сильно сміятись і тупати з втіхи ногами, що плятформа, на якій виступали коти, завалилася. В замішанні хтось крикнув „вогось!” З розбитої скрині шугали коти в різні сторони і пожарна сторожа поливала всіх водою.

Газета „Мюзікал Ворлд” з 14-го листопада 1839 року інформувала про появу ще нового музичного інструменту п.н. „Порко-форте”, винайденого знову ж в Синсинаті і збудованого на принципі „Кітано”. Фірма гарантувала, що свинь три роки не треба строїти.

Бородін

Російський композитор Бородін був дуже неуважний. Якось запросив до себе приятелів на розмову та музикування. Раптом Бородін встає, вдягає плащ і прощається. Приятелі, дуже здивовані, питають, куди він так спішить. А він: „Уже пізня година мушу йти, бо маю завтра лекції. Бувайте здорові”. Вибухнув сміх і щойно тоді розсіяний музика зрозумів, що він у своїй власній хаті.

Пуччіні

Під час одного проходу італійський композитор Пуччіні почув, що хтось грає фрагмент із його опери „Тоска”. Був це жебрак, який із акордеоном і мавпочкою просили милостині. Композитор кинув звіряткові кілька дрібняків та підійшов до жебрака, який, пізнавши Пуччіні, незвичайно зрадив його особою. „Ця арія, — повчав Пуччіні жебрака, — має звучати дещо скорше, жвавіше”. Жебрак прийняв науку „за добру монету”, а вчитель-композитор відійшов. На другий день Пуччіні знову мав нагоду минати цього жебрака, який виконував усе ще цю саму арію із „Тоски”. Та тепер перед бідняком була таблиця, на якій грубими черенками стояло: „Учень Пуччіні”.

Про успіхи Пуччіні оповідав колишній директор Метрополітальної Опери в Нью Йорку Едвард Джансон таке: ішла прем'єра опери „Джанні Скіккі” Пуччіні, який сам диригував. Після успішного закінчення Джансон старався намовити композитора вийти на сцену, але той з видимої скромності відмовлявся. Джансон просив

ще настирливіше, але без висліду. Накінець, коли він взяв Пуччіні за руки, композитор шепнув: „Тягніть, тягніть, тягніть”.

Карл Мук

Німецький диригент Мук переводив пробу опери Вагнера „Парсіфаль” у Байройті. В одній відслоні завітчані дівчата співали: „Ми пахнем так солодко...” Диригент застукав батutoю в пульт, перервав спів і сказав: „На жаль, я задалеко, щоб чути, як ви пахнете, але я знаю, що ви пахнете на цілий такт заскоро”.

Перський шах

Для перського шаха, який в 1890-их роках відвідував Європу, влаштували в Парижі оркестровий концерт. Після закінчення програми шаха спитали, який твір йому подобався найбільше. „Перший” відразу відповів шах. Оркестра знову почала першу точку програми — увертюру до музичної драми „Тангойзер”. „Але, — завважив шах, — це не той твір, який мені подобався”. Спробували ще один твір, але шах тільки головою покрутив. Тоді оркестра почала строїти інструменти, щоб пробувати щастя втретє, і шах відразу заяснив: „О, саме це подобалось мені найбільше”.

Гріг

Одного соняшного дня норвезький композитор Гріг у товаристві приятеля Беєра плавали човном. Якась мелодія прийшла Грігові до голови і він швидко записав її на клаптику нотного паперу. Непомітно для композитора вітерець здув папірець у воду. Через кілька хвилин Беєр, запримітивши щось у воді, пізнав рукопис і потайки (композитор у задумі вдивлявся в небо) підійняв його. Прочитавши ноти, Беєр заховав папірець і почав злегенька насвистувати мелодію, записану Грігом, одним оком слідкуючи за реакцією композитора. Гріг зблід і аж підскочив. „Що ти ссвищеш”, — заікувався він. „Та, нічого”, — відповів друг з перебільшеною байдужістю, — щось в голову мені прийшло”. Гріг не міг вийти з дива: „До чорта! Кілька хвилин тому мені в голову прийшло те саме!”

Лев Шлезак

Моравський тенор Лев Шлезак готувався у дорогу. Віденська опера, до якої він був заангажований, виїжджала в турне. Слуга співака приніс щось завинуте в папір і пояснив: „У куфрі нема місця, отже треба брати окремо, але уважно — це корона”. Шлезак нахмурився. Це ж була „золота” корона, що її він носив на сцені у

ролі пророка в одноіменній опері Меєрбера. Її можна було легко погнути, зіпсувати та й приліплені „дорогоцінні” камінці сильно не тримались. Щоб якось охоронити необхідний реквізит, винахідливий Шлезак скористав з пуделка, у якому був уже приготований в дорогу капелюх дружини. І отой капелюх, ні Шлезакові ні Меєрберові непотрібний, залишився у Відні.

Під вечір, коли Шлезаків потяг зблизився до кордону, митні урядовці почали перевірку. „Чи везете дорогоцінності?” — спитав один із них Шлезака, — але той заперечив. „А що в тому пуделку? Будь ласка, відкрийте, ” — настоював урядовець. Шлезак пригадав корону і не знав, чи журитися чи сміятись. Опанувавши себе якомога, він відкрив пуделко і пишна корона заясніла у вагоні. Урядник остовпів, вирячивши очі на блискучі камінці. Та раптом, відступивши дещо взад, він штовхнув засалютував: „Дуже перепрошую Вашу Цісарську Величність за неприємність. Бажаю Вашій Ексцеленції щасливої подорожі ”.

Гайфец, Ельман, Годовський

Жидівські скрипалі Яша Гайфец та Міша Ельман разом обідали. Ельман хвалився успішним турне — випродані квитки, нові контракти, автографи, звукозаписи. Вкінці, завваживши, що Гайфец довгий час мовчить, він вирішив змінити тему. „Ну вже досить про мене, — говорив Ельман, — скажи Яша, як подобався тобі мій останній концерт?” Враз підійшов кельнер з листом на срібному підносі. „Перепрошую, панове, але тут є лист до одного з вас. На жаль, я не компетентний ідентифікувати адресата, бо лист заадресований до найбільшого скрипаля світу”. „Це тобі”, — сказав Гайфец чемно. — „Але ж ні, до тебе”, — відмовив Ельман без особливого переконання. „Відкрий лист, Міша”, — пропонував Гайфец... По якомусь часі скрипалі найшли вихід: вони розрізали коверту разом. Нетерпеливо розклали письмо на столі, нагнулися над рядками і... вибухнули сміхом. Лист починався так: „Високоповажаний Маєстро Крайслер” (Фріц Крайслер, славний австрійський скрипаль і композитор — Р.С.).

Польсько-американський піяніст Годовський, скрипаль Ельман і ще декілька музик слухали скрипаля Гайфеца у його речиталі в Карнегі Гол у Нью Йорку. Гайфец грав прекрасно, ентузіязм публіки посилювався, Ельман щораз то більше крутився на своєму місці. Врешті витягнув хусточку, щоб витерти чоло та шепнув Годовському: „Щось тут сьогодні гаряче”. Той усміхнувся, розуміючи в чому діло: „Гаряче, та не піяністам”, — відповів Годовський.

Падеревський

Польський піаніст І. Падеревський був думки, що його талант надто використовують, наприклад, на прийняттях, балах тощо. Постановив, отже, відмовлятися від надмірної експлуатації і робив це, як оповідають, у своєрідний спосіб. Одного разу після обіду, на який запрошено Падеревського, господиня дому, багата меценатка, прохала піаніста: „Маестро, будьте ласкаві щось заграти”. Падеревський відповів чемно: „Але ж, Пані ласкава, я ще так мало з’їв”.

Падеревський відчував упередження до Берліну, до німецького диригента Фон Бюлова і... до фризів. Одного разу диригентом був Фон Бюлов, а виконували Концерт Бетговена. Фон Бюлов незлюбив чомусь Падеревського і під час концерту старався саботувати його гру. Падеревський довго не дався збити з пантелику аж до часу каденції — довшої частини твору, де він мусів грати сам без оркестри. Піаніст почав каденцію, а Фон Бюлов, відклавши батуту, підсунувся до фортепіяна. Там, біля самих вух піаніста, напав його довший кріпкий кашель, до того ще в ритмі протилежному самій грі Падеревського. Змішаний і схвильований піаніст якось докінчив концерт, вирвався зі залі і підбіг до фіякра. „Куди”, спитав фірман. „Будь-куди”, — відрубав Падеревський, який дрижав зі злості. Фірман побачив копицю рудого волосся на відкритій голові клієнта і запропонував: „Може до фризера?” Це було вже забагато. Падеревський не поїхав до фризера і ніколи більше не виступив ні в Берліні, ані разом із Фон Бюловим.

Розенталь

Жидівський піаніст Моріц Розенталь під час свого турне по південних степах Америки вправляв на німій клявіатурі. Служниця-мурилка, побачивши клявіші, що не віддавали ніякого звуку, спитала про це піаніста. Розенталь значуче пояснив, що вправляє на чарівному фортепіяні, звук якого можуть чути лише ті праведники, які на протязі останніх 24-ох годин не грішили. Мурилка прожогом втекла.

Де Пахман

Відомий шопеніст піаніст Владімір Де Пахман любив на сцені пожартувати. Одного разу фотелик, на якому він сидів, показався занизький. Де Пахман хмурився, крутився, аж поки подали йому якесь крісло. Але і воно було невисоке. Поденервованому піаністові врешті піднесли якусь грубу книжку (мабуть, телефонічну), що її він

поклав на крісло. Та цим разом було йому зависоко, щоб вигідно грати. Тоді Де Пахман обережно видер одну картку з книжки, сів і, вдоволений, почав програму.

Шнабель

Піаніст Артур Шнабель особливо переймався неприхильними рецензіями. І ось сталося таке, що провідний критик обезцінив його інтерпретацію „Місячної сонати” Бетговена. Була вже 2-га година вночі, коли піаніст прочитав рецензію. Гостро діткнений, Шнабель телефонує до критика і кричить: „Хто ви такі, що твердите, що Шнабель зле заграв „Місячну сонату?!” На мою думку, він грав прекрасно!” „Хто говорить?” — питає напівсплячий критик. „Говорить Бетговен”, — відрубав Шнабель і тріснув слухавкою.

Золота регула

Англійський диригент Сер Томас Бічем мав раз сказати: „В музикуванні важливо пам’ятати лише дві речі: мається починати разом і треба кінчати разом. А що діється посередині — неважливо. Публіка нічого не знатиме ськ чи так. Така є золога регула.

Корнгольд і Штайнер

Зустрічаються два голливудські колеги-композитори фільмової музики Еріх Корнгольд і Макс Штайнер. Штайнер напосівся чомусь на Корнгольда: „Знаєш, Еріх, ми обидва працюємо для фірми Ворнер Брэдєрс уже 10 років. За цей час чомусь моя музика для фільмів поступово кращає, а твоя поступово гіршає”. Корнгольд, який компонував музику до надзвичайно успішних фільмів із артистом Еррол Флином, був дещо діткнений реплікою колеги, але не здався. „Знаєш, Максе, ти маєш рацію. І я тобі подам причину: справа в тому, що я весь час краду музичні ідеї від тебе, а ти їх крадеш від мене”.

Борге

Може найвизначнішим і найбільш улюбленим комедійним актором на музичному терені є Віктор Борге. Хто ж не знає його дотепів про різних музик? Наприклад, про Баха: „Йоган Себастьян Бах мав приблизно 20 дітей. Пані Бах теж”. Знані є його жарти про музичні інструменти: „Фортепіян має три педалі. Нащо збудований середуший? Відповідь: щоб розділити обидва крайні”. Або, на пробі акомпаньатор-піаніст дорікає солістові: „Я граю на чорних і на білих клявішах, а ви далі десь поміж клявішами співаєте, прямо в

тріщинах!” Не менше славні дотепи Борге про родинні відносини. Він: „Якщо ти не погодишся назвати нашого сина Вольфгангом, я з тобою не одружуся”. На ринку є декілька платівок з виступами Борге фірми „Колюмбія”.

Карикатури

Карикатури відомих музик появлялися на протязі сторіч сотнями. Із старших можна згадати відомі дереворити Вільгельма Буша п.з. „Віртуоз” (1874), які зображують піяніста при фортепіані у різних настроях від „піяніссімо” і „маестозо”, до „фортіссімо-вівачіссімо” (від дуже тихого, маестатичного до дуже голосного й швидкого).

Приходить на думку теж серія карикатур Едварда Козака таких українських особистостей, як Василь Барвінський, Станислав Людкевич, Василь Витвицький і Зіновій Лисько, що їх можна оглянути у збірнику „Львів” (В-во „Київ”, 1954) як і теж у барі „Лиса Микити” у Народному Домі в Нью Йорку. Завдяки Е. Козакові постать З. Лиська появилася додатком у гуцульському кабаті в головній залі „Кобзарівки” — українського літництва коло Гантеру, стейт Нью Йорк, уліті 1962 року.

Музичні сміховинки

* * *

З думок українського критика в Америці: „Не розумію, чому імпортують стільки третьорядних співаків, коли ми на цьому терені маємо чимало власних другорядних солістів”.

* * *

Після концерту тенора Володимира Луцева в одному з міст Англії зустрілись два товариші: „Ну що нового було на концерті?” „О! Багато! Казав мій кум, що виїжджає уже до Канади; а Петро, той, що його жінка кинула, купив Ролс-Ройса на сплати; а його колегу забрали до поправчого дому. Ще чув, що зловили того негра, який був у спілці з тими, що обікрали клюб Лиман”. „Ну а ще що нового було на концерті?” „Та було ще чимало, але якраз почалась програма, а потім я вже нікого не бачив”.

* * *

Одна оркестра виступала в готелі. Після закінчення Генделя „Лярго” якась грубша дама підступила до оркестрантів і спитала:

„Чи можете заграти ‚Лярго‘ Генделя?“ „Але ж ми шойно це грали“
відповіли ті. Огрядна пані опустила ся важко у фотель: „Ох, яка
шкода, що я не впізнала — це ж мій улюблений твір“.

* * *

Один парубок, не дуже обдарований музично, говорить про
забаву: „Знаєте, танцював я здорово і музика мені зовсім не
перешкоджала“.

* * *

Під час веселої забави 12-літній хлопець звертається зажуре-
но до товаришів: „Мушу тепер іти на мою щоденну одну годину
вправ. Почекайте тут, я вернусь за 20 хвилин“.

Відписане з нотаток учнів музики

Сібеліус — націоналіст; він наскрізь поляк.

Бетговен написав три симфонії: першу, п'яту і дев'яту.

Бетговена жінка і діти завжди сварилися і від цього він оглух.

Із музичного диктату: „Кує зазуля в рамці“.

Тема відомої опери Бородіна: „Слово о палку Ігоря“.

Дефініції:

Кольоратура — славне муринське сопрано.

Робінзон Карузо — відомий співак; він жив на відлюдному
острові.

Інтервал — віддаль одного фортепіяну від другого.

Контральто — низький рід музики, який виконують жінки.

Синкоповання — наголошення ноти, якої в творі немає.

Скрипка — прилад для лоскотання внутрішньої частини вуха
шляхом тертя кінського хвоста об нутроці барана.

Скрипаль — людина, яка є по шию в музиці.

* * *

Задача: Напиши щось про німецьких композиторів ХІХ
століття.

Відповідь: Вони всі вже мертві.

* * *

Як відомо симфонічна оркестра складається із інструментів
смичкових, ударних і дутих. Один учень назвав ці складові частини
простіше: „смикачі“, „бійці“ і „духовенство“.

* * *

— Знаєш, вчора прийшов до мене Юзько і ми грали на фортепіяні.

— А що?

— Карти.

— !?

* * *

Одна теличка прийшла вступати до консерваторії.

— На якому інструменті граєте? — спитав професор з відомої в музичному світі родини Соловейків.

— Пробувала на дійниці, але покищо не виходить, — щиро призналася теличка.

— Ну, тоді ви, мабуть, співаєте... Візьміть, будь ласка, ноту „Мі”.

— Му-у-у! — почув ошелешений професор.

— Дозвольте! — обурился він. — Які ж у вас є підстави претендувати на місце в консерваторії?

— Невже ви не знаєте? — здивувалась теличка. — Адже зі шкіри мого батька зробили барабан для симфонічної оркестри.

* * *

Два приятелі зустрічаються на вулиці.

— Ось уже два місяці я ходжу на співанки нашого чоловічого хору, — каже один.

— Ну і як воно?

— Чудово проводимо час. Випиваємо по кілька чарочок, граємо в карти а коли жінки приходять за нами, танцюємо.

— А коли ж ви співаєте?

— По дорозі додому.

* * *

Суддя: — Яка ваша професія?

Свідок: — Я соліст.

Суддя: — А де співаєте?

Свідок: — Я не співаю. Я солю капусту, огірки та помідори.

* * *

Розмова:

— Я хочу бути похована біля Вагнера.

— А я хотів би, щоб мене поховали з Барбарою Страйзенд.

- Та що ти! Та вона ще жива!
— А я що — мертвий?

* * *

На концерті один слухач схвильовано звертається до свого сусіда й критикує співачку.

- Який жахливий голос! Ви не знаєте, хто вона?
— Знаю, — процідив той, — моя дружина.
— О, вибачте, голос в неї не такий то вже поганий, але ця пісня справді страшна. Який нездара її написав?
— Я написав, — зашипіло знову.

* * *

- Глянь, — сіпає жінка свого чоловіка за руку, — цей тип, що сидить перед тобою, спить.
— І через те ти мусиш мене будити?

ЯР СЛАВУТИЧ

3 ПОЕМИ ПРО АГАПІЯ ГОНЧАРЕНКА

(Першого українця в Америці)

*Колумба дальні береги —
Причал прилюбної свободи.
Клоніться, спрагли, до снаги
І пийте, пийте гойні води!*

*Вона медами протекла
Від стін Бостону до Лонгбічу —
Земля, чия визвольна мла
Відвагу родить войовничу.*

*Вона, звільнившись від корон,
Збулась британської кормиги —*

*Земля, де мудрий Вашингтон
Нарік народам вільні здвиги.*

*Вона безмежністю встас
І будить світ — земля визвольна,
І щастя коване своє
Рукою мужнього Лінкольна*

*Несе — як прапор перемог!..
Іде Агапій... Красно вбрана,
Як повний відгомін епох,
Земля дзвенить обітованна.*

МИ ЗНОВУ В АВСТРАЛІЇ

Написав д-р СВЯТОПОЛК ШУМСЬКИЙ

Перебування у новій місцевості чи країні залишає в нас незатерті спомини. З часом вони огортають нас пеленою ностальгії, з кожним роком стають ближчими, і ми залюбки перегледаємо давні світлини, вирізки з газет та інші об'єкти подорожі, доповнюючи тим незатерті враження минулого.

Особливо приємні давні хвилини, які пропливли, мов струм гірської води, у творчій праці для народу, в ім'я його священних ідеалів. Тому не диво, що після двадцятип'ятилітньої відсутності, коли літак з нами приземлювався над австралійським континентом, ми відчули солодкі хвилини, наче б ми поверталися до рідних порогів.

Літак - 747 Новозеляндської повітряної лінії маєстатично пронісся над околицями великого Сіднею, мальовничою бухтою з грандіозним мостом та білими контурами „щогл” знаменитої сіднейської опери. На морі, мов морські чайки, грали райдугою кольорів численні човни, яхти та кораблі.

Ще один поворот і літак плавно наблизився до лябіриту доріг летовища, і за хвилину ми вже котилися по одній з них до повної зупинки. Нашими співтоваришами подорожі були американські туристи і велике число австралійських скавтів, які верталися з „Джемборі” в Канаді. Всі спішили до виходу, щоб якнайскорше перейти перевірку еміграційних та митних урядовців.

Несподівано для нас митні урядовці не лише не цікавилися нашим багажем, але навіть допомогли нам покладати його на візочок, дізнавшись про наше попереднє десятилітнє перебування в їхній країні. Як було це в Окленді у Новій Зеландії, так і в Сіднеї біля виходу з літака стояли з вишколеними псами митні урядовці, які пильно стежили за нелегальним перевозом наркотиків. Розумні створіння розвиненим почуттям нюху були невід'ємною складовою частиною служби у боротьбі проти наркотиків. У нашому літаку подорожували „порядні пасажири”, бо видимих порушників закону не знайдено.

Погода в Сіднеї, як завжди в цю пору різдвяних свят була

Автор репортажу (зліва) з приятелем Т. Пасічинським коло Хреста-пам'ятника Поляглим за волю України в Аделаїді, Австралія.

гаряча і парна. Ми спішили з інтернаціонального летовища на місцеве (наш літак до Мельборн відлітав за годину) і подивлялися новозбудований комплекс сіднейського летовища. Грандіозні споруди летовища з наймодернішим устаткуванням, нові широкі дороги свідчили про дбайливість уряду. Чистота і порядок усюди підкреслювали уміння зберігати елементи європейської культури. Австралійцям питома ввічливість і бажання бути гостям у пригоді, коли є потреба, що і трапилось зі мною, коли я намагався на летовищі дістати телефонічний зв'язок з Мельборном, бо ця процедура тут дещо відмінна від американської. До Мельборн ми прибули опівдні, де нас, як і в Сіднеї, зустріло модерне летовище стейту Вікторії. Мельборнський клімат лагідний і не відчувається ні вологість, ні спека. Незабутніми були хвилини зустрічі з подругою нашої молодости Елеонорою Стефанів Козачинською, з давніми приятелями, завжди активними на громадській ниві, сьогодні — керівниками української радіопрोगрама в Мельборні, подружжям Галею і Дмитром Пироговими.

В ці хвилини відбувся як звичайно урочистий „ридуал” обміну взаємних освідчень щодо „молодого вигляду”, фізичного збереження й інших компліментів. Це все тому, що ми всі проживаємо у лагідному субтропічному підсонні і це спричинює наш оптимізм на життє і фізичне збереження. Одначе правдою є що австралійці — це діти сонця, чистої води і не забрудженого повітря. Вони люблять спорт, кінські перегони, природу, ну і обов'язково — своє смачне міцне пиво.

Проїжджаючи вулицями Мельборну, другого великого міста Австралії, зауважуємо менше покручених вулиць, ніж у Сіднеї, більше парків, зелених скверів та дерев, що надає цьому містові чепурного, мальовничого вигляду. Наша Елеонора, яку ми звикли звати Льюня, вправно лишила місто і чудовою гірською околицею повезла нас до своєї доні Роксоляни, одруженої з Олегом Ковалівим, які з донечкою поселились у місцевості Вуденд. Ми зустрінемо перших представників молодого покоління в Австралії з прихованою надією і тривогою: чи розмовляють матірньою українською мовою? Всі тривожні думки проте розвіялися, бо з уст наших молодих господарів ми почули українську мову. Ми зустріли свідому українську молоду родину. Коли ми згодом залитували нашу австралійську молодь, чому чи кому вони завдячують їхнє національно-українське збереження, ми одержали відповідь: дбайливості батьків і піклуванню виховників молодечих організацій. Так само сини Льюні — Петрик і Павлик. Ці українські квіти, народжені на чужому ґрунті, теж

віддзеркалюють у собі чимало українського патріотизму й національної принциповості.

Ми з насолодою відпочивали в цій мальовничій з кришталево-чистим повітрям гірській місцевості. Протягом наступних днів ми оглядали місто Мельборн та порівнювали життя в ЗСА і Австралії. Ціни, наприклад, харчів в Австралії є набагато дешевші, як у нас, а також менші ціни домів в порівнянні з каліфорнійськими. Проїжджаючи чепурними вулицями Мельборну, ми зустріли тут зовсім новий елемент (знайомий американським містам), якого колись в Австралії не існувало, а саме „бомів”, які лежали собі безжурно на траві з плящинами в руках. Льоня розповіла, що це в наслідок „повіву ліберальної урядової політики останніх років”.

На другий день в неділю ми відвідали українську православну церкву Святої Покрови, де парохом є о. Борис Стасишин. Архітектурний стиль храму, як і усіх наших церков, є суто український, а також і інтер'єр. Завітали ми теж до Українського Народного Дому, де нас зустрів його адміністратор гостинний Славко Кутний, який показав нам приміщення. Є доброю традицією наших мельборнських громадян після церковних богослужень зустрічатися у своєму народному домі, де при гутірці, смачному обіді та „гальбі” міцного австралійського пива легше втримувати тісний зв'язок з громадськими подіями.

Український Народний Дім в Мельборні просторий і гарно устаткований. Біля нього розташовані домівка Пласту та інші громадські установи, які є притягальною силою для громадян-українців цього великого австралійського міста. Тут оглянули імпазантну картину мисткині Ярини Ляхович „Запорожці”, яку вона подарувала для Українського Народного Дому. Вечір закінчили ми на гостинному прийнятті в панства Галі і Дмитра Пирогових, де ми зустріли рівнож і відому поетесу Зою Когут, яку кілька років тому вітали в ЗСА.

В цей вечір ми дали інтерв'ю для українського радіо в Мельборні. В окремих стейтах Австралії етнічні радіопроеграми спонзорує і оплачує уряд, який щедро винагороджує навіть авторів радіопроеграм та їх дикторів. Ми 25 років тому покинули Австралію, і за цей час тут етнічні справи дуже змінилися на краще: уряд Австралії сприяє плеканню етнічних мов, культури і традицій, що є дуже корисним і для українського національного збереження.

Незабаром ми покидали гостинний Мельборн і летіли у соняшний і погідний захід до довгоочікуваної Аделаїди, столиці стейту Південної Австралії. Над нами блакить неба, а внизу — незміряні простори цього великого континенту. Мозаїка кольорів з домінантним темнозеленим, жовтим та темносинім

віддзеркалювали австралійську фльору: евкалипти, соснові ліси, спалені гарячим сонцем і кількالكітньою посухою поля, та де-не-де резервуари води, озер, річок і струмків. Біля вод горнулися фарми, села і містечка. Прозоре повітря, хоч і сухе, свідчило про його чистоту, бо всілякі індустріальні занечищення тут є мінімальними. Наша подорож до Аделаїди тривала не цілу годину, ми вже сідали на летовище „Вест Біч”. Місто Аделаїда, оповите парками та скверами, вітало нас знайомими контурами будівель, зеленими горами і приморськими пляжами. Ми зупинили свій погляд на знайомих палісадах приморських „Гленельг”, „Генлі Біч”, де ми мешкали вісім років, та на „Грендж”, і легка ностальгія оповила душу.

Загально місто Аделаїда — це ясні будівлі, переважно камінні, широкі вулиці і дороги. Квадратні конструкції, цим разом пляновані, і їх декорування свідчить про дбайливість міської управи та співпрацю мешканців. Колись, коли ми вперше в 1948 році прибули до Аделаїди, ми відразу відчували культурну вартість цього міста, яке відоме як „місто садів”. Аделаїда, як також і столиця західної Австралії Перт, були побудовані і заселені добровільними емігрантами з Бритійських островів, протилежно до міст Сіднею чи Мельборну, які подібно до американських міст, як от, наприклад, Сан Франсіско, відзначаються лябіринтом крутих доріг та будівель різного архітектурного стилю.

В Аделаїді нас огорнуло тепле почуття зустрічі з „рідною країною”, а це тому, що десять років нашої праці на українській культурній і громадській ниві в роки незабутньої молодости провели ми тут.

Наступили щирі і милі хвилини зустрічі з рідними, друзями і знайомими, поміж якими вітали нас брат дружини Марійки д-р Антон Шілер з родиною та давні друзі: колишній голова Союзу Українців Австралії мгр Микола Цюрак з дружиною, головою Союзу Українок Південної Австралії; подружжя М. і І. Гаврилович, поетеса Клавдія і Івась Рожки, В.Крицький з дочкою і сином, Космин Чорній та інші. Дивились ми собі в очі і в пам'яті воскресали давні хвилини, наповнені творчим оптимізмом і завзяттям, як давно в творчих хвилинах у громадській праці.

З летовища новоспородженим „фрівеєм” прибули ми в гористу місцевість Мавнт Лофті до затишного гірського містечка Лобетол, де в господі швагра Антона ми нарешті відпочили. Гірська мальовнича природа, щира гостинність, чисте повітря, спокій та безжурність були для нас наче цілющим бальзамом і ми відчували справжній вакаційний відпочинок, заснувши „сном блаженних”, аж поки не розбудили нас вранці пташині співи

славних на всю Австралію „мек-пай”, що вже протягом віків ведуть спір з барвистими папугами за територію на великих евкаліптах. Під час багатого сніданку й обіду ми знову частувалися якісними харчами та мусіли визнати вартість південно-австралійського пива і місцевих доброякісних вин, які останніми роками почали здобувати світові ринки. Мій блаженний спокій у горах я був змушений перервати через запрошення на зустріч з Товариством

Австралійсько-Українських Градуантів. Голова товариства проф. Т.Судомляк, підхопивши мене автом, привіз мене до місцевости Вест Лейк, де очікували нас члени товариства, молоді професіоналісти, випускники австралійських університетів. Мета Товариства — праця для української справи на зовнішньому відтинку. Тут теж існує певна „колізія” поміж старшим громадянством і товариством, що є зовсім нормальним явищем усюди. Зустріч відбувалася в домі Марійки Ільчишин, в гарній і заможній дільниці, де ще двадцять п'ять років тому були самі мочарі. Молоді професіоналісти не всі володіють українською мовою, але всі вони мають одне завдання — завершити діло, яке розпочали їхні попередники. На зустрічі був присутній і парох української католицької церкви св. Покрови Божої Матері о. Володимир Волочій та Іриней Микита, син мого старого приятеля (сьогодні покійного) професор Аделаїдського університету. Всі вони підсилили моє переконання, що наше молоде покоління в Австралії з академічних кіл зберегло себе добре як українці.

На другий день заладувавши вудочки на рибу, ми, скорившись волі мого швагра, вирушили до його вакаційної оселі на острів Гайндмарш Айленд. Цей багатий рибою острівець, розташований у гирлі найбільшої ріки Австралії Мері Рівер, відомий по всій країні та поза нею рибним царством і сюди мріють завітати всі ентузіясти-рибалки.

Користаючи з хвилин, коли усі мої колеги віддалились блаженному відпочинкові, я непомітно для всіх подався у далекий сосновий гай, де у сумівській оселі в цих днях відбувався літній табір. З кожним кроком, як я наближався до оселі, роєм в думках родились питання: чи нас усіх бажання зберегти молоді покоління в Австралії українськими, сповнилося? Я зближався до табору. Мене дружньо тут зустріли старі співробітники — Володимир Полішко, а згодом і виховник табору Дмитро Решітник. В ці хвилини польову Службу Божу відправляв парох української католицької церкви св. Володимира і Ольги о. митрат І.Шпитковський. Опісля я мав щиру зустріч з головним виховником Северином Григорцевим, який інформував мене про стан українського життя в Австралії, а

особливо про стан нашої молоді, яку я побачив тут — усміхнену, добре виховану й патріотично ведену.

Молодечі організації СУМ і Пласт в Австралії є фортецями українського національного збереження, які в парі з фахово зорганізованою мережею Рідних Шкіл по окремих стейтах є незламним заборолом проти денаціоналізації нашої молоді. Рідні Школи, СУМ і Пласт в Австралії втішаються загальною підтримкою громадянства і вони є загальноукраїнськими, не належачи до одних чи інших політично-партійних середовищ.

Повернувшись до моїх рибалок, я зазнав „рибацького щастя” тоді, коли його найменше сподівався. Місячно-зоряні ночі ми з Антоном були єдині на великому березі, серед прибережних чагарників. Перед нами ріка вливалась у море, яке пінилось і било хвилями. Біля нас панував спокій і здавалось, що річні води неначе з острахом пливли назустріч океанові, а з ними зупиняли свої перегони лави різних порід рибного царства. Тієї місячної ночі риба, мов у якомусь шалі, чіплялася на мої два гачки раз-у-раз і я ледве встигав її витягати, аж до помочі мені прибув Антон, який цього вечора не був таким щасливцем як я. За певний час ми вже мали повний міх риби та ще й доброї.

Південна Австралія, крім риби, славиться також на цілий світ винярнями в Бароса Велі, куди і ми загостили на наступний день, повернувшись з рибальства. Ми проїжджали мальовничими доріжками, здебільша заслоненими від гарячого австралійського сонця віттям дактилевих пальм та інших дерев, які стрункими колонами росли обабіч дороги. Чепурні містечка і місцевості з назвами аборигенів, як от „Тананда”, „Ньюрпта”, чергувалися з назвами європейського походження як „Ангастон”, „Сепелфілд” тощо. Ці перші піонери, власники виноградників, використавши сприятливі кліматичні умовини, спровадили з Європи й Малої Азії різні роди виноградних лоз. Вони дали Австралії високоякісне вино. Ми зупинялися в окремих винарнях, випробовуючи обережно п’янки вина, бо тут вам щедро наливають і доливають цих янтарних напиків. Наймальовничішою винарнею була „Шато Ялдара”, оточена багатомасовою рослинністю, в якій можна оглянути добірну збірку кришталевих оздоб і меблів доби європейського ренесансу. В Бароса Велі 34 роки тому відбулися гостинні виступи першого в Аделаїді українського танцювального ансамблю на урочистому річному фестивалі, де гідно задемонстровано українське танцювальне мистецтво та чудову народну ношу.

Прийшов час їхати до завжди привітної Аделаїди, де 25 років тому ми вклали десять років праці й молодого ентузіазму. Ми проїжджали знайомою головною магістралею Савт Терас,

Свято-Михайлівський собор в Аделаїді, Австралія.

Український Народний Дім в Аделаїді. Перед УНДомом Марійка Шумська з Америки і Іван Гаврипів з Австралії.

статечним Вікторія Сквер; вітали колишню Рандел вулицю, з якої тепер створено Рандел Мол зовсім на європейський лад, з бічними каварнями, добірними крамницями, де ви зможете придбати вироби з усіх країн світу. Поміж публікою не відчувався характерний американським містам поспіх.

Затримавшись в Аделаїді, ми поцікавилися і цінами харчових продуктів, які, як і скрізь в Австралії, є набагато дешевші як у ЗСА, свіжі та доброякісні, з мінімумом або й зовсім без хемічних додатків. А це тому, що населення всієї Австралії становить лише п'ятнадцять мільйонів осіб і потреба консервування харчів невелика. Харчів продукується стільки, щоб задовільнити потреби населення. Аделаїда розбудувалася за час нашої відсутности, знайома Порт Терас з її науковими та культурно-мистецькими установами, включно з відомим університетом, тоне в зелені дерев, квітників і травників. Усюди панують чистота і порядок. Мальовнича Торенс Рівер примістила на своєму березі маєстатичну Аделаїдську оперу, що офіційно зветься „Фестиваль Сентер”. Відвідавши усі знайомі кутики, ми загостили до наших давніх друзів ще з Європи подружжя Івана і Марійки Гаврилових у їх господі на Вудвіл. Завдяки їм з цікавістю ми оглянули ряд тутешніх українських установ, деякі церкви та бачили давніх співробітників, включно з основоположником українського церковного життя в Аделаїді, першим парохом української православної церкви о. Петром Грушецьким, який нас щиро зустрів. Щиро, як батька, ми привітали о. Петра, з ініціативи якого сьгодні на Порт Ровд велично пишається чудової архітектури Свято-Михайлівський собор.

Новорічну зустріч ми відбули в Українському Народному Домі, як і плянували. Нас привітали знайомі обличчя наших давніх співробітників на громадській ниві: адміністратор Дому Р.Бойко, п-ні Шах, які показали нам приміщення Дому; величезну залю для імпрез і концертів, модерно устаткований клуб для старших громадян, вісім кімнат Рідної Школи, радіостудію, кухню та інші приміщення. Біля Народного Дому є кооператива „Говерля”, дім Союзу Українок Австралії з багатим музеєм і крамничкою. Не дуже численна українська аделаїдська громада на диво зуміла придбати поважне майно. Коли зупинитися на Рідній Школі, батьком та довголітнім управителем якої в Аделаїді є відомий працівник на організаційній ниві Теодор Пасічинський, та кількість учнів якої пересічно становить від трьох до чотирьох сотень школярів, — то на правду стає радісно на душі за майбутнє нашої молоді в Південній Австралії.

Окрім згаданих громадських установ при громаді існують

мішаний хор „Гомін” під кермою Йосафата Кліша, хор „Ластівки” під керівництвом Богдана Жолкевича, танцювальна група „Гопак”, театральний гурток, студія гри на бандурі імени Г.Китастого, Українська бібліотека, Відбиванкова дружина та Спортове товариство „Леви”, яке вславилось успіхами у грі копаного м’яча.

Зустріч Нового Року називалася тут „барбекю”, а не „новорічним балем”, як це є у нас. Це тому, що українські громади тут вшановують наші свята по традиційному старому календарі, тож дійсна новорічна урочиста зустріч відбувається у всій її красі і величі на „Маланчин вечір”.

У цей вечір ми зустріли багато наших друзів, а серед них — сердечного друга із спільної праці на українській сцені Тоньку — Антона Кривецького. 1983 рік в Аделаїді зустріли ми широко та дружньо, при шампані, милих розмовах і з резолюціями. Безпечна їзда в авті — таксівці, а не в своїх автах є нормою тут, бо суворе австралійське право гостро карає усіх водіїв авт, у крові яких буде виявлено хоч дрібку алкоголю.

Наше перебування в Аделаїді було суцільною гостиною у давніх друзів та приятелів, з поміж яких ми особливо пам’ятатимемо хвилини в мисткині традиційного українського припрошування Надії Тютюко. Ця шанована українська жінка старанно зберегла ритуал української давньої гостинності з її золотослів’ям, і я лиш жалкую, що не міг записати її переконливих слів на магнітофонну стрічку.

Українські скупчення в Південній Австралії переважно розташовані по місцевостях, як „Сітон Парк”, „Роял Парк”, „Кройдон Парк”, на „Вудвіл” та „Вейвіл”, де наші поселенці побудували чепурні доми, камінні, статечні. Біля будинків — садочки і городи з мальвами та соняшниками, як на Україні. В середині кімнати наших господ оздоблені українськими взорами, різьбами та образами.

Традиційний Свят-Вечір тут велично зустрічають всі українці. Ми святкували Свят-Вечір у Люби та мгра Миколи Цюраків у їхній господі, куди ми прибули в товаристві наших кількох друзів.

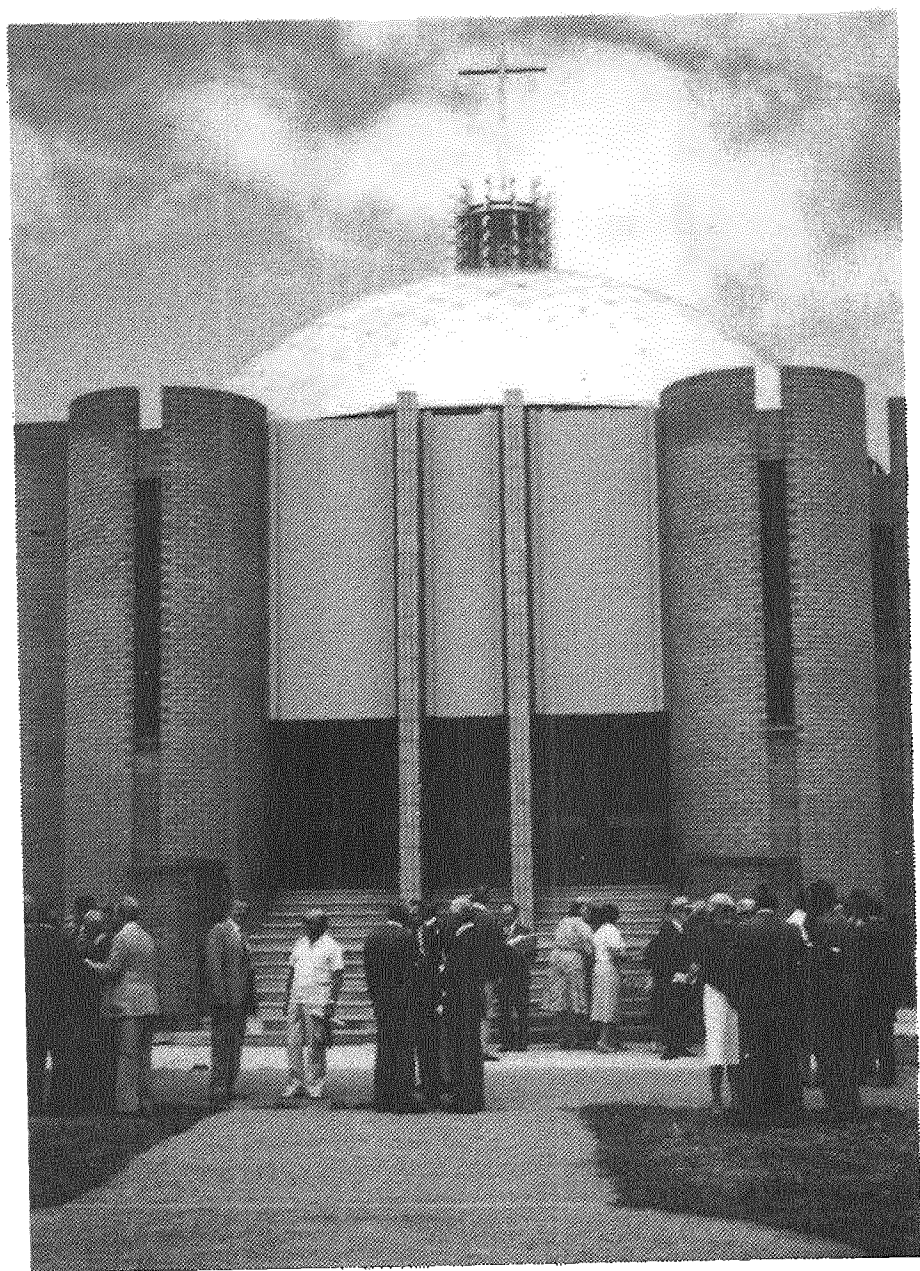
Приємно святкувати урочисті свят-вечірні хвилини із збереженням стародавніх українських традицій і ритуалу серед родинної атмосфери та щирости, де були разом представники чотирьох поколінь. У цей Свят-Вечір відбулася наша несподівана зустріч з мгром Олегом Голубовичем, який з дружиною і донею прибув „з колядою” так, як це було в давні годи і не під час теплої австралійської ночі...

Наступний день Різдва був теплий по літньому і соняшний. У товаристві наших друзів ми завітали до церкви. В Аделаїді є чотири

православні та дві католицькі церкви. Все це гарні стильові будівлі, деякі з елементами модернізму. Чи то Свято-Михайлівський Собор, який ззовні і всередині є дійсно величним і імпазантним. Спорудження його завдячуємо о. П. Грушецькому. В цей час ірідвяне Богослуження відправляв о. О. Зелінський.

Недалеко від цього храму є українська католицька церква святих Володимира і Ольги, парохом якої є о. митрат І. Шпитковський. Зовнішня архітектура цього величного храму консервативна, а внутрішній вигляд легко-модерністичний, оригінальний своїми українськими мотивами. Ми зустріли тут багатьох наших старих приятелів і знайомих. Ми завітали теж з короткою молитвою до православної церкви Св. Покрови, де теж зустріли велике число давніх знайомих. Біля церкви здвигнуто Хрест-пам'ятник борцям за волю України. Гарною є теж церква Св. Покрови у Вейвіл, де парохом є вже згадуваний вище о. В. Волочій. Прекрасна модерна зовнішня архітектура еднається унісоном із внутрішнім модерним виглядом цієї імпазантної української святині. Біля цієї церкви теж пишається Хрест-пам'ятник поляглим за волю України, що є другим таким пам'ятником в Аделаїді. Ми в цей день зустріли ще більше давніх знайомих, співтрудоівників на громадській ниві, серед них Івана Полатайка, син якого очолює в цей час Українську громаду Південної Австралії, Косміна Чорнія з його талановитою дружиною мисткинею Мстиславою. За час візити в Аделаїді ми переконалися в одному: десятитисячна колонія Південної Австралії, вилонивши з поміж себе кілька сот відомих активних членів протягом минулих 25-30 років, була спроможна досягнути великі здобутки і передати уміло провід громади в руки молодого покоління, відповідно його до того виховавши та приготувавши. Тут є чого повчитися нам усім.

Покидали ми Аделаїду та всіх тих, хто так щиро і дружньо вітав нас і гостив у своїх порогах, і родину з неприхованим смутком, тому що кожна щирість — це той самоцвіт, який зберігаємо в наших серцях. З Аделаїди ми приїхали до Сіднею, цього найбільшого метрополісу Австралії, де нас зустріли наші старі друзі, відомі громадські діячі Галя і Микола Свідерські. Довголітній голова об'єднаних громад Нової Південної Валії та колишній голова Союзу Українських Організацій Австралії Микола Свідерський та його дружина, довголітня голова Союзу Українок, пані Галя, обое сьогодні, крім громадських обов'язків, ведуть українські радіопересилання, що нас зацікавило у першу чергу. М. і Г. Свідерські, розуміючи наші бажання, ще в перший вечір дали нам змогу дещо пізнати українське життя Сіднею. Разом ми відвідали Український Дім Молоді в Лідкомбі, де також містяться інші

Церква Святої Покрови в Аделаїді, Австралія.

українські установи та церкви, включно з народним домом, школою та кредитовою кооперативою. В Українському Домі Молоді на другому поверсі міститься клуб, в якому можна почувати себе, як у Лас Вегасі, в одному з його казин. Бож і тут, всюди, мов ті роботи невідомих галактик, стояли, зустрічаючи нас, „слот-машини”, які безкомпромісово „пожирали” австралійські двадцятицентівки, час від часу повертаючи дещо з них завзятим ловцям „щастя”. Різниця поміж Лас Вегасом і цим Клубом є та, що цей клуб наш український і гроші згортаються в українську скарбонку. А тому що це все є наше українське, то і ми з дружиною „програли” тут зі спокоєм на душі в цей вечір кількадесят доларів, запивши нашу програу смачним пивом, яким частував нас адміністратор клубу Іван Полохич.

В цей вечір ми ще мали зустріч з редактором українського тижневика в Австралії „Вільна Думка” Володимиром Шумським і з інж. Юрієм Менцінським, з якими обмінялися цікавими думками, порівнюючи стан наших громад в ЗСА і Австралії.

На другий день ми оглянули Народний Дім, Рідну Школу, кредитову кооперативу та українську католицьку церкву, які загально справили на нас дуже корисне враження. У клубі я мав нагоду познайомитися з колишнім бойовиком УПА, сином волинських чорноземів М. Фігуркою, який прибув із Закерзоння. Він щиро признавався мені, що, покинувши рідну батьківщину, він віднайшов частинку її в Австралії, серед своїх земляків.

Під час перебування у Сідней ми пізнали чільних українсько-австралійських діячів, наприклад, професора Мекворі університету д-ра Ігоря Гордієва, з яким ми розмовляли про започаткування української катедри в його університеті на зразок українського Гарварду. Зустріч із проф. І.Гордієвим відбулася в домі ред. В.Шумського і його дружини пані Ядзі. Збірка на катедру в розмірі півмільйонного фонду імені Т.Шевченка вже майже зреалізована, завдячуючи жертвенності громадянства.

Вражіння наші зі Сіднею приємні, як і вражіння з візит в інших громадах Австралії. Гостинне подружжя Свідерських допомогло нам пізнати не лише українське життя Сіднею, але також і місто Сідней з його знаменитою оперою, пляжами, відомим мостом, метро-підземкою тощо. Сідней, на мою думку, є сполученням елементів двох американських міст — Сан Франсіско з його прегарною бухтою та прибережною мальовничістю, та індустріального Чикаго з його рухливими вулицями та метушнею. Однак місто Сідней криє в собі також і свій власний характер, яким є його питома австралійська гостинність, погідний соняшний клімат з чистим повітрям і його барвіста рослинність.

Ми залишали Сідней і Австралійський континент з почуттям, що кидаємо рідні пороги. Це також клаптик України, бо великий поступ здійснила наша українська еміграція тут протягом 35-ти років свого поселення. Нам було особливо приємно, тому що і ми колись були одними з тих, що клали перші основи під українське зорганізоване життя на тому далекому континенті. Ми відлітали з Австралії з вірою, що прийдешні покоління будуть гідними переємниками теперішніх громадських, релігійних і культурних надбань, що вони — ці наші покоління — зберігатимуть свою українську окремішність, рідну культуру і мову. Тим більше, що останніми декадами тут послабла асиміляційна політика і австралійський уряд під сучасну пору витрачає великі фонди для підтримки етнічних організацій, радіо тощо. І оця істина незмінна: бути льояльним, щирим горожанином і патріотом Австралії, чи іншої країни поселення, може той лише, хто носить у своєму серці любов і патріотизм до своєї залишеної батьківщини.

Леся УКРАЇНКА

НА РОКОВИНИ

Не він один її любив. Віддавна Україну
Поети славили в піснях, немов красу-дівчину.
Від неї переймали сміх і жарту, і таночки,
Її байки, немов квіткі, сплітали у віночки.
Той в ній давнину покохав, той мріяв молоденьку, —
Він перший полюбив її, як син кохає неньку.
Хоч би була вона стара, сумна, змарніла, бідна, —
Для сина вірного вона — єдина, любя, рідна.
Хоч би була вона сліпа, каліка, недоріка, —
Мов рана ятриться в ньому любов його велика.
Вкраїна бачила не раз, як тії закоханці
Над вечір забували все, про що співали вранці,
І, взявши дар від неї, йшли до іншої в гостину,
Вони не знали, що то є — любити до загину.
Він перший за свою любов тяжкі дістав кайдани,
Але до скопу їй служив без зради, без омані.
Усе знесла й перемогла його любові сіла.
Того ж Великого Вогню і смерть не погасіла.

THE PEOPLE OF DORIZON, BRAZIL

By *IRENE DARIA*

(Written before devastating floods)

Dorizon is a village located in the southeastern portion of the state of Parana in Brazil. It appears on few maps, few Brazilians have heard of it, and — were it not for the fact that most of the children in this village speak only Portuguese — a visitor could soon forget that he is, indeed, in Brazil and start believing that somehow, magically, he has been transported to a village in Ukraine, circa 1895.

It was in 1895 that 15,000 Ukrainians came to Brazil as a result of the “Brazilian fever” generated in Galicia by agents for the Italian steamship lines. These agents recruited the poor seasonal workers on the great estates of Galicia with promises of cheap land in Brazil.

The Ukrainian people quickly learned that “there ain’t no such thing as a free lunch.” They were sent to clear the jungles of southern Parana in search of arable land and left on their own to face unknown wild animals, severe climatic conditions, the hostile attitude of the primitive local population and a glaring lack of medical and sanitary facilities. Many of these pioneers died; some returned to Galicia.

Those who remained established Dorizon which, today, is populated by approximately 4,500 people living in 400 households. All of these people, with the exception of the very young, speak or understand Ukrainian. They continue to live as their forefathers did.

A large wooden cross marks the entrance to the village. The roads are unpaved, and the colonists, as they call themselves, get around by horse and buggy. All of the colonists are farmers, as are 80 percent of the estimated 120,000 Ukrainians in Brazil. (Some 58 percent of the country’s total population is similarly employed.)

The Ukrainians live in small wooden houses whose exteriors are painted either white or various pastel shades of pink, blue, yellow and green. Most of the houses have front porches adorned with blooming plants. The interiors are decorated with icons and portraits of Ukrainian religious and national leaders, usually framed in Ukrainian embroidery.

The houses are grouped into 18 separate colonies. Each house is girded by a well-cultivated orchard and garden which provide enough

food to feed the family that tends it. This is usually enclosed by a wooden fence. Farmland is located some distance away from the houses.

The 18 colonies are served by two churches, four chapels, one school, one old-age home and one social club, all of which are tended by one priest and five nuns. The church is the center of community life and the people often walk as far as eight kilometers, after a day's work in the fields, to attend a church-sponsored sing-along or dance.

The few colonists who do not own farmland of their own — the tailor and the two men who run the village lumberyard — have been given a plot of land by the church where they grow their own food.

Money rarely changes hands here, and it is used only to purchase farming equipment and major household appliances. Because of this the colonists have been relatively unaffected by Brazil's runaway inflation rate. Most of these Ukrainians have no interest in city life.

"In the city you have to buy everything," says one colonist. "The minimum wage for an unskilled worker is only \$70 a month. In the city we'd have to work all the time just to be able to afford the things that here we just grow for ourselves."

Those who leave to pursue higher education or salaried jobs do not sell their land in Dorizon. "If a revolution breaks out and the stores in the city are closed, I can always come back here and live," said one Sao Paulo resident who was visiting Dorizon on Mother's Day.

***

Mother's Day weekend in Brazil was a cold and rainy one; the rain turned the dirt roads into treacherous mud. I arrived for a weekend in Dorizon from Curitiba, the nearest major city, a mere 230 kilometers away. Part of this distance is paved highway — but most is not. As our Volkswagen neared Dorizon we slid past horse-drawn buggies carrying barefoot children home from work in the fields. At first the horses seemed a charming anachronism. But it soon became clear that carriage wheels have much better traction on mud than do those of an automobile, and that horse and buggy was the much more sensible way to travel.

In any case, Vladimir Lavreniuk, the owner of the Volkswagen, and I arrived in one piece. We were visiting Vladimir's 76-year-old mother Michalina who lives in a five-room house across the street from the church in the colony of Sara de Esperanca with her son Marian, his wife Bronka and their four blonde children, age 3, 6, 8 and 13.

Michalina, whose parents were among the original settlers of the area, was born in Dorizon. She is the mother of four sons, two of whom remained in the village and two of whom left. Lavrentiy is a priest serving

St. George's Church in New York. Vladimir is an attorney with the Justice Ministry in Curitiba.

Michalina spends her days tending the family's 28 chicken, one cow and the fertile orchard and garden bordering the house. In this orchard grow beets, cabbages, onions, garlic, lettuce, sweet potatoes, string beans, cucumbers, tomatoes, carrots, paprika, radishes, watermelon, cherries, tangerines, oranges, lemons, limes, pears, apples, bananas, figs and various herbs from which the family makes tea or "herbamat."

The most popular "herbamat," one which every housewife will offer guests that enter her house, is "shymaron." This herb is dried, ground, and then packed solidly into a metal cup, called a "kuika," into which a metal straw with a sieve at its end, called a "bomba," is inserted. Hot water is then poured into the "kuika" and the "herbamat" is sipped through the "bomba." In Michalina's house there was only one "kuika" and it was in constant use, being passed from one person to the next with frequent refills from the pot of water kept boiling on the wood stove.

This wood stove cooks the family's food and heats the house. "It gets so hot in the winter that the windows sweat," says Michalina. The family also has another stove, fueled by a drum of oil standing on its right side, but uses it only to heat food or liquids needed in a hurry. Meat is barbecued in a stone pit outside the house, and bread is baked in an outdoor stone oven.

The house has cold, but no hot, running water. In the morning and at night the Lavreniuks wash their faces in a ceramic basin, that stands by the kitchen sink and is filled with water heated on the stove. To bathe, they carry a basin of hot water into a room with a stone floor where their flush toilet stands. There is a drain in the floor by the toilet and a shower head above the drain. They stand above the drain and dextrously bathe by combining the cold falling water with the hot water in the basin.

There is a small mirror above the wash basin in the kitchen — the only mirror in the house — into which I peered as I inserted my contact lenses in front of amazed family members who had never imagined that such things as contacts existed.

Only recently has the use of zippers become widespread in the village. Michalina, however, does not like them. "They are always jamming or opening," she said eyeing Marian's open fly. "I don't know why they're making them now. I guess women can't be bothered sewing buttonholes on pants anymore."

The women in this village certainly don't have time to sew buttonholes — they work shoulder-to-shoulder with their husbands in the fields. Children are left with grandparents during the day. Marian and Bronka leave their four children with Michalina for the entire week, when there is work to be done on the land or "pole."

The Lavreniuk's farmland is located eight kilometers away from the house. They will usually leave early Monday morning and return late Saturday night, traveling by tractor if it is not raining. When it rains they walk, since the tractor wheels would rut the dirt roads. No one ever works on Sundays unless the crops are ripe and there is danger of a severe storm. In that case everyone first goes to church and then heads for the fields.

All the crops grown in the fields are offered for sale. The Lavreniuks plant corn, rye, wheat, sugar cane and black beans, or "feijon," a staple of the Brazilian diet. No pesticides are used, and so Marian and Bronka spend much time just making sure that animals do not eat their crops.

***

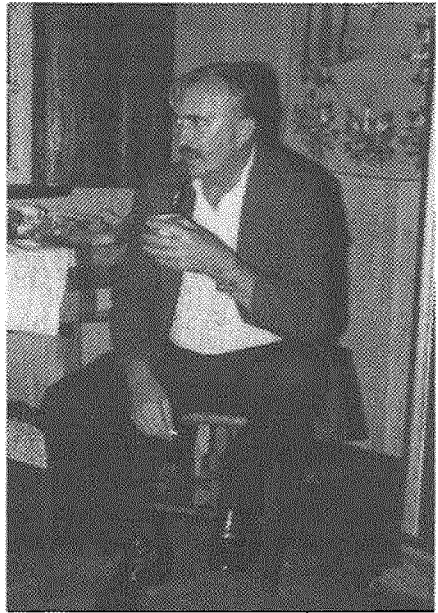
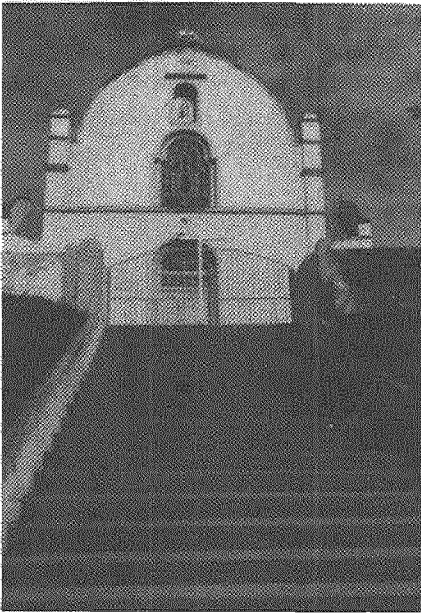
The Saturday before Mother's Day, however, everyone was at home. The children had prepared a Mother's Day skit which was to begin at 8 p.m. in the social club. Instead it started at 9:10. The club is not very appealing visually with green walls and purple windows, but to pass the time while waiting for the show to begin I took out my camera. I discovered this was a community of people who love having their pictures taken.

As I stood in the back of the room, focusing my camera, all the children performers gathered on the stage began jumping up and down waving. At first I thought they were waving at someone who had entered the room and was standing behind me but, no, those waves were directed at the camera lens. I walked closer to the stage to photograph a lone little boy. As soon as I raised the camera all the children ran to cluster around the little boy. They stood at attention for a group shot.

And so it went, over and over. Children popping up in front of the lens or holding poses and staring at me until I obligingly photographed them.

Nights in Dorizon are spent telling stories in the family kitchen. The night I was there, the stories in the Lavreniuk household centered on the animals in the Amazon and snakes in their own backyard. Marian, who never wears shoes, and whose feet are hard as leather, showed me his little toe where a snake had bitten him. I learned that snakes abound in Dorizon; many colonists have been bitten and some have died from the bites. Every household has a bottle of medicine which counteracts the venom. Colonists try to kill any snake they spot and send it to a pharmaceutical company in Sao Paulo which, in exchange, sends them free medication for the bites.

That Saturday we talked late into the night. The passing of each hour was marked by Marian pulling out a bag of tobacco, going out to the porch, finding a stray ear of corn, stripping it of its husk, rolling the

Michalina Lavreniuk (wearing a kerchief from the Surma shop in New York) is seen above in the jungle behind her garden. There she gathers herbs, nuts and other plants for medicinal use.

Portraits of Ukrainian national heroes adorn the wall of a special museum-like room in the Lavreniuk home. Curtains, not doors, hang in the doorways between rooms.

St. Joseph's Ukrainian Church build in 1952 is located off Dorizon's main street. Vladimir Lavreniuk sips "herbamat" (tea) from a "kuika" through a "bomba."

tobacco in the husk and smoking it, and dropping the ashes on the wood floor, to be swept outside in the morning.

What struck me most about this village was the vibrant color of the people — of their clothing, of the crops they grew and, especially, of their of their houses. Without thinking — having heard that this village resembles a Ukrainian one — I'd pictured it in black-and-white. This is how I had imagined Ukraine, since all I've seen of that country is collection of black-and-white snapshots my immigrant parents keep in a crumbling scrapbook. I packed mostly black-and-white film for my trip, and threw color film in as an afterthought. I shot only color.

Before arriving in Dorizon I'd heard stories about the poverty of these people. I'd heard about the children who go to school barefoot in the winter and place rags under their feet on the floor to keep warm. I'd heard about the lack of clothing, the lack of modern conveniences.

I'd heard about what these people were missing, but saw for myself how much they have: the simple lifestyle, the unlocked doors, the hospitality, the time for friends and family, the time to wonder about God.

I'd grown up listening to Ukrainian immigrants in New York saying they would go back to their villages in Ukraine the moment that country became free. I never believed them. Who would give up a two-car garage, a stereo system, a video-cassette recorder, a plush job, Bloomingdales? I never believed them until I saw, in Brazil, what these people left behind in Ukraine. And now, who knows if I wouldn't go with them?

Святослав ГОРДИНСЬКИЙ

КАНІВ

*Ось гора, від гір найвищих вища,
Він там снить про Судний день розправ.
Десь далеко грім зарокотав,
Буде буря, буйний вітер свище,
Гне дерева, строїть струни трав;*

*Це він, віщий, далі пісню творить,
Клекотить, прокльонами говорить,
Аж проймас всіх живущих дрозь,
Нетерплячий, гнівний, з Богом спорить,
Він, що Словом все почав також.*

1961

НАРИСИ В'ЯЗНИЧНОГО БУТТЯ

Написав ЯКІВ СУСЛЕНСЬКИЙ

(коротко про скарги)

Тема „скарги і заяви”, або ще краще — „супліки і заяви”, могла б скласти цілий том моїх писань, якщо б описати хоча б пару сот скарг і заяв, які я подав. А всього разом настрочив я за сім років ув'язнення... 2000 апеляцій і ляментаций (одного разу я додумався подати чолобитну патріярхові вся Русі Пімену), за що мене прозвали мої союзники „доктором кляузних наук”, тобто — „наклепницьких наук”. І — доктором цих наук — не вище. До члена-кореспондента, а тим більше, до дійсного члена-академіка — я не доріс.

Але абсолютним чемпіоном, таким, що набагато випередив усіх решту в'язнів, був Михаїл Янович Макаренко (він же Гершкович, він же Хершкович, він же Голигорський, він же Рудаков, він же...) — загальноновизнаний президент Кляузного Товариства. За вісім років перебування в „местах не столь отдаленных” (це так по-общепонятному, а по-українськи — на засланні, значить) він „подав на-гора” (шахтарі дають на-гора вугілля, з глибини шахт на поверхню)... 5000 (!) предивних шедеврів цього позалітературного жанру.

О, які це були перлини, родзиночки! Скарги-жарти, скарги-пастки, скарги-змії, заяви-протести, заяви-памфлети, заяви-сілохи: гнівні, іронічні, знущальні, з кпинами, підступні, сатанинські, занудно-нудні, розумні, насмішливі, викривальні, саркастичні, фактографічні, наглядові-надзірні, касаційні... Яка пребагатюща палітра тем і підтем, тонів і півтонів, облич і підлотників!

Я навіть якось-то, жарту ради, подав начальникові табору заяву з проханням зарахувати мене в гурток Макаренка по вмілому і високохудожньому складанню скарг. Основоположник масових кампаній-скарг Михаїл Янович, або просто — Янич — міркував приблизно так: „Закон дає нам, в'язням, право подавати скарги і заяви. Ми повинні це право гранично використати і сигналізувати в рідні советські, партійні, профспілчанські, комсомольські й інші

органи (советську демагогічну термінологію він засвоїв блискуче і по-майстерному оперував нею), а також советській громадськості в особі її відповідальних працівників про кожний випадок сваволі і порушення советської законності з боку адміністрації виправно-трудоих установ .

Так говорилося для широкої публіки в присутності таборових донощиків-стукачів. У вузькому колі близьких друзів Янич переконував: „Створила советська влада гівняну систему, так нехай кожного дня її сторожеві пси тикають мордами в бюрократичне дерьмо і задихаються в ньому. Уявляєте собі, якщо б 10 мільйонів зеків щоденно подавали по одній або по дві скарги!”

Але тому, що в десяти мільйонів ув'язнених в ССРСР це не ввійшло в систему, то, бажаючи хоч частково компенсувати їхню пасивність, Янич подавав по п'ять-десять скарг на день. Особливим нюхом, чисто професійним чуттям він виуджував, вилловлював теми і робив ставки на найбільш виграшні з них.

Найуспішніше задовольнялися скарги, які були викликані нанесенням матеріальної шкоди ув'язненому.

Янич склав патетичну скаргу для Владя Василика, в якій Владя Василик слізно благав повернути йому баночку повидла, яку відібрав у нього конвой при етапуванні (не можна мати при собі склянки і металеві речі). Супліка обійшла декілька інстанцій і підлягла багатократному розглядові. Згідно з нею приймалися рішення, проводилися розслідування, здійснювалися опити і допити, і давалися пояснення в писемній формі.

Начальник мордовського табору, змордований телефонними дзвінками і бюрократичними цидулками, бризкаючи слиною, лаявся матірщиною (матюкався) і був готовий з власної кишені оплатити вартість і висилку не баночки — цілої скрині повидла. Проте бюрократична машина, раз пущена в хід скаргою, крутилася, і своїм дратуючим скрипом вивертала душу начальникові. Нарешті, судейськими інстанціями скаргу визнано вмотивованою, факт незаконного вилучення повидла (не банки) було доведено, і позва була задоволена.

Які желé, які джеми, які компоти, які конфітури можуть суперничати зі смаком ТІЄЇ баночки яблучного повидла, яку пощастило відсудити політичному в'язневі у советської влади!?

Або треба було бачити захоплення самого Янича, коли він, витративши десятки карбованців на поштові й судові оплати, дістав нарешті зворот витрат на суму... 8-ми копійок. Перша судова інстанція залишила заяву-позов без полагодження. Вища інстанція розібралася в усьому і поновила справедливість.

Хтось собі подумає: „Яка дрібничковість. Крихтобор, мабуть якийсь, твій Янич”.

Аж ніяк! Через його руки пройшли десятки тисяч карбованців, може сотні, може мільйони — Бог відає. Крихтобор не витрачає останні гроші, щоб дістати зворот — восьми копійок. Змисл тут в іншому: викрити злочинну суть советської влади і її вислужників. Впіймати злодія за руку.

І це Яничеві вдавалося здійснювати зокрема на такому прикладі. У штрафному ізоляторі (ШІЗО) в „льотний день” (це на кримінальників жаргоні день, коли їжа „пролітає” мимо — від розвільнення у в'язня) видається лише 450 грамів хліба, 25 грамів соли і вода, — все це на ціну 6,425 копійки (шість цілих і...тисячних). В „нельотний день” (вони чергуються) інструкцією передбачено триразове гаряче харчування загальною вартістю на 13 копійок. Але в таборах і тюрмах вранці і в „нельотні дні” не давали гарячої страви у вигляді відомої „баланди”, обкрадаючи в'язня на півкопійки. Янич ось і почав вимагати звороту за 16 „нельотних днів”, проведених ним у ШІЗО, а заодно він вимагав і суворого виконання інструкції МВД (Міністерства Внутрішніх Діл) про триразове гаряче харчування в ШІЗО і в карцерах.

Так, згідно з вісьмома позвами з двадцяти висланих Яничем, йому поталанило відсудити назад 56 карбованців з копійками. А кампанія за одержання 11 посилок, що їх украло КГБ, зробилася на зонах притчею во язицех і заслужено суперничала з мою епопеєю боротьби за згущенку (конденсоване молоко) і цукор.

Але канули в Лету добрі старі часи, коли народний суд боязно і з „повинною оглядкою на городівничого” розбирав позову проти робітників КГБ і МВД...

Спам'ятавшись, усвідомивши все блюзнірство своїх дій, він зрікся подібних справ і, слідуючи за прецедентом часів опріччини й нацизму, оголошує, що потягнення співробітників КГБ і МВД не підлягають народному судові.

Паросток, посаджений Яничем, потрапив у родючий ґрунт, буйно розрісся і рясні дарував плоди. У Янича з'явилося багато послідовників. І як це не рідко трапляється, годованці намагалися (щоправда, покищо без успіху) оспорювали пальму першости у свого дбайливця, якщо не по якості, то хоча б по кількості поданих скарг.

За мого часу у Владімірській в'язниці вперше у 1974 році мені трапилося слухати передачу по внутрішньому радіо. В ній ішла мова про зловживання правом на подачу суплік. Наводилися тут числа. За 1973 рік півтори тисячі в'язнів Владімірської тюрми подали понад 2 000 скарг, в середньому по півтори скарги на особу. А окремі злісні нарікайли — по декілька десятків, за що один з них, скарга якого мала в собі наклепницьке звинувачення на начальника,

начебто він вчинив злочин, був покараний трирічним ув'язненням для відстрашення інших. Передача закінчувалася пересторогою, навіть залякуванням.

В 1975 році „за голосні успіхи і зразкову поведінку” я другий раз „загуб” до Владівірської в'язниці. В липні знову по радіо піднесли актуальну для тюремної адміністрації тему... Повідомлялося, що за півріччя особливо небезпечний державний злочинець (читай: політичний в'язень) Вігольд Абанькин подав... 567 скарг і заяв, його союзник Олексій Сафронов — 418 суплік і заяв, і інший співкамерник Ар'є Вудка — 269 .

У моїй справі (активі) було всього 175 суплік (щоправда це за чвертьріччя) і мене навіть не пошанували згадкою. Я був, мабуть, той, що замикав собою перший десяток. Змагатися з іншими мені перешкоджала нездібність писати в кліше або робити і розсилати копії. Кожна моя супліка була оригіналом, неповторним твором. Я зробив собі постанову щоденно виготовляти скаргу, зробивши своїм девізом відомий латинський вираз Плінія Старшого: *nulla dies sine linea* (Ні дня без риски). Під *linea* я розумів „скаргу”. Добро, що советська дійсність постачала теми і матеріали, як з рогу достатку. Але такі темпи, природно гальмували ріст продуктивності праці всього колективу, знижували загальний виробничий показник, перешкоджали рівнятися на передовиків — тьху! Ледь-ледь не вдавився цією проклятущою фразеологією.

В цілому успіхи були: за 1975 рік в'язні Владівірської тюрми подали 40 тисяч скарг! Поставте ці числа поруч з 2 000 за 1973 рік, порівняйте і прикиньте відсоток росту. Таких темпів советська влада не знала за всю свою історію. Основний тягар завдали собі на плечі 60-70 політичних в'язнів, але нам пощастило „розкочегарити” і „битовиків” — „побутовців”.

„Ви дезорганізували працю підприємства! — гукали на нас у таборі, кричали і в тюрмі. — Нам нема коли виконувати свої безпосередні обов'язки: вся адміністрація колонії примушена займатися відправлінням суплік. Начальник спецчастини сам не встигає. Спробуйте щоденно відіслати сто скарг, супроводячи їх даними про в'язнів, і коротко викласти зміст кожної з них. Деякі скарги мають по два-три і навіть 10 листків паперу. Ми примушені роздувати склад працівників через вас!”

Ми намагалися виразити на своїх обличчях шире співчуття до їхніх страждань (це таки клопітливо) і підсміювалися в рукав бушлата. Нас трохи турбувала часто вживана фраза „дезорганізація праці установи”. Кримінальний кодекс такі дії кваліфікує як злочин і карає за статтею 77-ою, параграф перший, позбавленням волі на строк від восьми до 15-ти років і навіть смертною карою.

Заспокоювало нас, як я писав, „свідомість жертвенности у боротьбі з окремими прикрими порушеннями советської законности”. За сім років я конста тував: 2000 „окремих прикрих порушень”, Макаренко — 5 000, інші — якщо всі скласти до купи — мільйони.

Переді мною — дивом клаптик газети, що зберігся. Він побував зі мною в карцері Владімірської тюрми. Використаний згідно з призначенням (в карцерах шматки газет видаються двічі на день, зовсім не для освіти в'язня) і, здавалося б, приречений на забуття, він, тим не менше, не зник без сліду в каналізаційному потоці, а дістав друге народження на світ. Хемічний аналіз виявив би на ньому сліди фекалії. Жовтувато-руді плями стидко виступають на ньому.

Чим же він вартий уваги, щоб так дбайливо зберігати його, описувати і приваблювати до нього увагу людей, як до музейного експоната!?

Історія клаптика газети повчальна: як я вже згадав, я отримав його, будучи в карцері, перед оправленням (оправкою). Мене повели у лятрину, замкнули, і хвилин з п'ять я був на самоті. Згідно з нормами „положености”, я присів навпочіпки, силкуючись із злиденних карцерних харчів щонебудь створити, і при тому роздивлявся стародавні повідомлення. Мою увагу полонила стаття під назвою „Роблять замах на права профспілок”, звідки я дізнався, що підприємці Франції намагаються „погнобити профспілчанські свободи”.

Трохи вище впало в очі прізвище Трояновський з ініціалами „О.А.”, що мене особливо втішило. Але хто він? — Він виявився послом ССРСР до Японії. Радість умлівіч погасла. Від посла, особливо в Японії, який хосен?! Пиши — не пиши. Його відповідь наперед визначена: він некомпетентний вирішувати мої проблеми. Мені б так депутата хоч якогонебудь совета, хоч якоїнебудь „ради”, від сільської до Верховної.

Час наглив. Треба підтиратися, на цей раз, волею долі, Трояновським. Дрібна сошка, звичайно. Траплялися мені і значніші Цабе, включно з бровоносцем, тобто — Брежнєвим. Ось я приклав папір раз, приклав другий. Вже був готовий викинути клопоть разом з Трояновським і французькими підприємцями в безодню, яка провадить у Лету, як раптом, неначе заворожений, вшнипився в прізвище й звання людини. Із, вибачте, г непристойно вимальовувався Н.Сударіков, слюсар, депутат Верховної ради Совета РСФ...

Синтетично я реставрував республіку РСФСР. Часу залишалося обмаль. З хвилини на хвилину міг увійти дозорець і перервати мої зайняття. Я поспішно почав очищати й обмивати Н.Сударікова.

Знайомство з його мудрощами, викладеними під його скупими, проте досить суттєвими для мене демографічними даними, я залишив напотім. Спочатку депутатові Верховної ради РСФСР треба було надати людського вигляду.

Нашвидку помивши, я приклав папірець до тіла, під сорочку, для сушіння й конспірації. Я стало відчував Сударікова біля самого серця і мені здавалося, що наші серця б'ються в унісон. Дякуючи турботам про Сударікова, дещо перепало і Трояновському, проте, сліди нашого знайомства залишаться на ньому, видимо, навіки. В карцері я відліпив Сударікова, не як „банний лист”, а як гірчичник, що лікує недугу, і вчитався в його статтю. Вона не вразила мене глибиною і оригінальністю. Ось що мені пощастило прочитати:

„Відразу після опублікування в пресі проєкту ЦК КПСС до ХХУ з'їзду партії „Основні напрямки розвитку народного господарства СССР на 1976-1980 роки, у нашій комсомольській групі обговорили цей важливий партійний документ. Він дістав повну підтримку і схвалення робітників, тому що він визначає найважливіші напрямки соціально-економічного розвитку країни”.

На цьому клаптик обривався. Тема статті мене аж ніскільки не надтхнула на відгук. Але сам автор був знахідкою. До того часу я пробув у карцері вісім діб. Вірний правилу — відсилати по п'ять суплік-скарг денно (в нестерпних умовах моя продуктивність труда різко підвищувалася), — я витратив на 40 заяв весь запас депутатів, що його я зберігав у пам'яті. Бож скільки врешті-решт разів можна турбувати того ж Брежнева або Підгорного, або Руденка, або старого п...-уна Федина, або душу Дагестана Расула Гамзатова і їм подібних?

Постійно спілкуючись (щоправда в одному напрямку) з советською партійно-державною елітою, я побоювався відірватися від народу, і депутат самого — за виразом мого табірнього приятеля — найбільш „невеличкого” совета (ради) слюсар Сударіков повертав мене назад до моїх демократичних джерел.

Я написав проймаючу скаргу, що була здібна зворушити навіть большевика, і адресував її Сударікову. Місяць пізніше Сударіков відповів мені сухою формально-бюрократичною відпискою...

„Ах, негідник! Без року тиждень як в депутатах ходить, а туди ж мітить — в бюрократи! Насобачився, нахватався вже канцеляристської термінології і байдужости до діла слюсар саякий-такий!” — Ну і дав же я йому часу, перепало йому на оріхи в зворотному листі! Вік, ади, пам'ятати буде, якщо тільки до нього дійшла моя скарга!

А писав я йому таке: ...Та я ж вас з багна, сподарю, витягнув, можна сказати, так би мовити — в люди вивів. Де б же ви тепер були, якщо б не я? В яку зливну яму ви б досі потрапили?... Пригрів я вас на своїх грудях, біля самісінького серця носив. А ви так байдужо поставилися до свого благодійника. Ганьба і встид! — І так далі, в тому ж дусі.

Тюремне начальство було збентежене, вважаючи, що я відчитую свого колишнього учня. В іншому разі мені б не unikнути додаткової кари за зневаження слуги народу. Коли політв'язні заразилися цією неповздержливістю писемної мови і ледь-ледь і вибухали потоком скарг, — начальство, намагаючись зупинити дизентерію скарг, застосувало серію контрзасобів.

Розпочали з конфіскацій. Чіплялися до окремих слів, не рахуючись із змістом і мотивацією, і конфіскувати. Наприклад, заборонялося вживати слово: табір, в'язниця, тюрма, політв'язень, товариш (у зверненнях). Замість них, слід було писати відповідно: „колонія”, „ізолятор”, „оскаржений”, „громадянин”. В мене навіть конфіскували заяву, заадресовану Євгенію Євтушенкові, в якій я радив йому „тряхнуть старинію”. Цей вислів — „тряхнуть старинію”, потрактували за недопустимий вислів.

Другу заяву конфіскували через те, що я назвав адресата по-імені й по-батькові — Марія Іванівна. „Звертатися треба офіційно”, — сказали мені.

Зрозуміло, що кожний акт конфіскації викликав новий потік скарг з цього приводу. Так, в Учпедгиз (Учбово педагогічне державне видавництво) я послав заяву з пропозицією видати „Словник неприпустимих висловів” і пояснив ціль такого словника.

Якось я в словнику натрапив на вираз „риба пахне з голови”. Поруч, у дужках, стояла примітка — (уст). Мені відразу стало ясно, що такою властивістю риба відзначалася до Жовтневої революції. Советська риба пахне з хвоста.

Марії Іванівні Поросьонковій, завідуючій ферми в колгоспі Гусь-Хрустального району, я, як тепер собі пригадую — не зовсім переконливо пояснив, чому моє звертання до неї по-імені і по-батькові послужило причиною конфіскації заяви, і тепер вона, мабуть, перебуває в страсі за своє таке собі просте ім'я і по-батькові. По простоті душевній вона просила мене писати їй просто на домашню адресу, минаючи обласну раду, членом якої вона була.

О, свята простото! Вона гадала, що тюремну адміністрацію можна обійти, або що я зав'яжу з нею листування через „ліві” канали. Хто ж знає, що на умі в сердобольної молошниці?

Конфіскація скарг лише добавила клопотів адміністрації.

Після кожної скарги треба було складати акт із вказівками причин конфіскації. Принаймні три особи підписували його. Акт подавали ув'язненому, який, не погоджуючись з мотивами конфіскації, вступав у справдовування і шарпав не в меншій мірі начальникові нерви, як начальник в'язневі. Значно простіше було відправити скаргу.

Згідно з законом, у випадку знайдення в скарзі нецензурної лайки або грубих зневаг, скаргу слід було повернути авторові на переклад. Якщо ж автор знову скеровував куди слід скаргу без виправлень, тобто в первісному вигляді, то адміністрація мала право жалобу конфіскувати, а автора, за власним розсудом, покарати. Але, всупереч законів — ніколи скаргу не повертали на перекладання.

Знаючи особливість советських „властей придержащих”, законодавець постарався узаконити цю самоволю, якої вони допускалися. Начальственні низи дарують верхам низький рівень життя, ущільнення громадських прав, відсутність політичних свобод і багато дечого більше. Але вони не примиряться з забороною чинити сваволю в підвладній кожному сфері. Тому багато параграфів законодавства закінчуються „і т.п.”, „і т.д.”. Що це значить „і тому подібне” — кожний розуміє по-своєму. Саме законодавство дозволяє довільно себе трактувати.

Що торкається підстав для конфіскації скарг, то і там є приписка: „і ще інші неприпустимі вислови”. В наступних актах про конфіскацію в рубриці „мотиви” почали писати: „За неприпустимі вислови”. Які це вирази — не пояснювалося. Догадайся, мовляв, сам.

Як бачите, поле для сваволі безмежне, привільне, справжнє гуляй-поле. Але і це не допомогло. Тоді потяглися чергою кари штрафним ізолятором і карцером.

Адміністрація Пермського табору ч. 36 давно гострила на мене зуби і готувалася принести мене в жертву молохові Жовтня. Потрібна була лише формальна зачіпка. 28-го жовтня 1972 року в таборі влаштували переджовтневий шмон (обшук). Я сидів біля тумбочки і писав чергову заяву-відгук на повідомлення спеціального кореспондента „Ізвестій” у ФНР (Федеративній Німецькій Республіці) Григор'єва (за точність прізвища не ручуюся) про переслідування учителів-комуністів у ФНР. Я докоряв Григор'єву, що він в чужому оці порошинку бачить, а в своєму — колоди не помічає.

У барак лявіною скерувалися менти. До мене підійшов начальник оперчастини молодший лейтенант Рожков. Він наказав мені вийти і залишити все, обіцяючи не чіпати недописану заяву. Я

скорився. Після повороту я не застав заяви, зникла і газета, що нею була накрита гумбочка.

Наступного дня мене викликали на вахту і мені прочитали постанову про поміщення мене в ШІЗО на 12 дб. Я оторопів: — За що?

-- За зневагу начальника колонії майора Котова.

-- Яке? Де? Коли?

— На вашій газеті було написано вашою рукою: „Мені б довелось вмерти від нудьги без котів і К-ва (в бараці були потішні котенята).

— Але як це ви прочитали „К-ва” як „Котова”? Я мав на увазі ув'язненого Павла Кампова, який потішає мене далеко не професорським своїм виглядом.

— Дежурний, виконуй постанову! — дав наказ майор Котов. — І мене повели, минувши зону, в ШІЗО, навіть не дозволили взяти зі собою туалетне причандалля і теплу білизну. В знак протесту я оголосив голодівку.

Коли ж і репресії не скоротили числа скарг, прокуратура — блюстительниця законів — дала розпорядження конфіскувати скарги пачками без складання і подавання акту. Нам залишили єдину можливість звертатися зі скаргами — тільки в прокуратуру, куди, як виключення, дозволялося посилати їх замкненими.

-- Найбільш „х-ні” відповіді — казав Янич, який залюбки вклинював міцні російські слова в свою мову, — ми діставали з прокуратури. Тому ми порівняно рідко зверталися до сторожі законів, але вірніше буде їх назвати — першими закону порушниками.

Але як і при яких умовах довести скарги до відома депутатів і широкого советського загалу (до останнього слова ми додавали нецензурний епітет)? Я запропонував вирішення. Скарга, заадресована депутатові, вкладалася в конверту, яку направляли прокурору того міста або району, де мешкав депутат. У пропонуваній записці висловлювали ми прохання до прокурора особисто вручити адресату конверт і подавали одну з причин (крім справжньої), чому доводиться вдаватися до такого способу.

Однією з головних цілей кампаній скарг було широке розповсюдження в ССРСР відомостей про політичних в'язнів у ССРСР. Все те, що советська влада намагалася приховати від народу і світової громадськості, ми намагалися піддати гласності, використовуючи легальні й нелегальні русла в надії, що щось десь таки продістанеться на волю.

У розмові з прокурором по наглядові за Владімірською тюрмою П.І.Образцовим, який доводив безглуздість повір'яння

прокурорам таємниць Владімірської тюрми з огляду на те, що вони вміють тримати язик за зубами і говорити тільки те, що треба і де треба. молодий в'язень Леонід Педан непродуманно розкрив наші карти, сказавши: „У прокурора є секретарка, у неї є чоловік, у тих у свою чергу є довірені особи...” — іншими словами — „ходить пісенька по колі...”

Скільки було потішних випадків з пересиланням депутатам скарг через прокурорів, поки начальство не виявило цю хитрість! Тут вже дійсно мали місце і пропаганда, і агітація, і тенденційний підбір інформацій, і широке розповсюдження знеславлюючих советський режим фактів і дій з метою підриву і послаблення тоталітарної советської влади. Довелось, щоправда, і поплатитися. Я сам ледве не втратив життя. Але якщо я тепер можу оповісти людям про всі мерзоти советської системи, то слава Богу.

Нарешті, нехтуючи законом, влада вжила рішучі заходи. Надійшло розпорядження відкривати всі мої скарги і не відсилати жодної з табору. Слідом за мною, на чорну листу потрапив М.Макаренко, К.Любарський, В.Абанькін, А.Сафронів і інші. Нас позбавили останньої можливості хоч сяк-так відвести душу і реагувати на систему задухи в затхлій атмосфері Владімірської тюрми.

Але це сталось у другій половині 1976 року. А на початку 1975 року наша „жалобна” кампанія (кампанія скарг) була в розпалі і спричинила чималий переполюх у таборі ворога, часто-густо даючи перемогу іноді зовсім несподівану, про що свідчить наступний цікавий приклад.

Був у мене в ув'язненні зошит під назвою „Ляпсусіяда”. У ньому я зафіксував усі промахи, обмовки, помилки на слові, що їх допустилися наші дозорці. Будучи вірний девізові — не минай доброї нагоди! — я брав такі ляпсуси під олівець і не пропускав ворогам, а вимагав від них дивіденди. З якої речі випускати здобич, якщо вона сама по глупоті до тебе в руки проситься?

У 1975 році, 24-го березня, мене з Юрієм Гродецьким доставили до Владімірської тюрми. Нас примістили в 21-шу камеру 4-го корпусу; в ній ми застали мого побратима Йосифа Мешенера і трьох ще інших політичних в'язнів: Анатолія Здорового, Бабура Шакірова і Юрія (Жору) Гладка. Це була камера суворого режиму з напівголодним харчуванням.

Мене з Гродецьким, як новоприбулих, зарахували на місяць на голодний пайок — знижену норму. Жили ми впроголодь. Кожний шматок хліба, кожна ложка каші були на обліку. Думалося: добре б було, щоб ми встигли „отоваритися” (забезпечитися крамом-товаром) на два рублі за березень. Але наші гроші

не віз наш конвой, як наші документи. Гроші ж пересилались поштою. Але чому ми мали втратити „отоварювання” за місяць?

Встановлений порядок пересилання грошей поштою, а не з етапом, протизаконно робив нашу кару ще більш жорстокою. Від нашої спритності майже залежав наш добробут. За час довгочасного перебування у штрафному ізоляторі і на етапі ми були виснажені і знесилені та ледве трималися на ногах. Попоїсти вдосталь хліба та ще з маргариною — було вершком нашого бажання. Але нам видали грошові квитанції лише 1-го квітня. Право на „отоварку” за березень ми втратили.

Але тим не менше настоювали, натискаючи на дату прибуття сюди, тобто — за тиждень до кінця місяця. Нас підтримали Мешенер і Здоровий, які прибули сюди щось із місяць перед нами і їх теж було позбавлено „ларька” (крамнички) у лютому, хоч їхні гроші надійшли в тюрму — 26-го лютого. Тоді їм не дали купити собі „товари” з іншої причини: 4-ий корпус „отоварювався” — для вигоди й зручності продавчині. — 25-го числа кожного місяця.

Отож ми всією камерою „врубалися” в голодівку. Ми також вимагали видати нам „добропридбані продукти, одержані за нормою приписаности” в таборі і привезені зі собою в тюрму. По закону такі продукти адміністрація мала нам віддати. Але жорстоке начальство, розлючене нашим переходом на статус політичних в’язнів явочним порядком, намагалося з пімсти ще більш дошкулити нам карою і тому вдалося до протизаконного позбавлювання нас продуктів харчування.

Напроти нас, у 15-ій камері, на загальному режимі перебували дев’ять політв’язнів: Володимир Буковський, Левко Лук’яненко, Давид Черноглаз, Микола Будулак-Шаригін, Владлен Павленков, Олесь Сергієнко, Сергій Мальчевський, Еліяс Тумельканс і Миколай Федосєєв (Микола Федосіїв).

Жора (Юрій) Гладко коротко, але настільки голосно, щоб там його почули, повідомив їх про нашу голодівку, про її причини і вимоги, після чого 15-та камера слідувала за перебігом голодівки, завжди готова приєднатися до нас у слушний момент. У перші дні адміністрація тюрми без аргументів, але безкомпромісово відхиляла наші вимоги. Ми у відплату зареагували на це зливою скарг.

Воїстину — безодні небесні розверзлися скаргами. В них ми скрізь розсилали інформацію про голодівку. „П’ятий (шостий, сьомий, восьмий, дев’ятий (і так далі, з кожним новим днем все більше і більше нерівним почерком — Я.С.) день проводять голодівку політв’язні Владімірської тюрми, вимагаючи права купувати в ларьку і віддачі їм у добрий спосіб придбаних продуктів,

які вони мають дістати за нормами положеності”, — писали ми всім — від депутата сільради до Брежнєва.

Ми вимагали появи начальника тюрми, прокурора, лікаря для медичного огляду голодуючих. На восьмий день нас, поодиноці, прийняв начальник тюрми полковник Завялкін у присутності прокурора по нагляду І.Ф.Сичугова. Адміністрація йшла на компроміс: Й. Мешенєра і А.Здорового погодилися „отоварити” за лютий, мені й Гродецькому відмовили, бо гроші надійшли „запізно” з табору для нас.

Продукти, конденсоване молоко і цукор, видати не погодилися. Прокурор Сичугов плів нісенітницю, переконуючи мене в тому, що я не вагітна жінка, а тому не маю права закуповувати молоко в ларьку. Не оспороюючи очевидно факту про вагітність і відносно статі загалом, я пояснив, що достав ці продукти за працю, тяжку й шкідливу для здоров'я, і згідно нормі 5-В дієтохарчування, як хворий на виразку 12-типалої кишки. Але я натрапив на глуху стіну.

Задовольнившись невеликою поступкою начальства, ми вирішили після дев'яти днів зняти голодівку. Це була Піррова перемога. Наші втрати були неспівмірні з досягнутими успіхами. Хоча, Бог сам знає, крім матеріального існує ще і моральний аспект справи. Я особисто втратив надію зробити отоварення і склав зброю.

І раптом щастя привалило! Серед запізнілих відповідей на мої скарги з приводу ларька, одна — від прокурора І.Ф.Сичугова, який був визнав мою скаргу за „необґрунтовану” і залишив її без задоволення, — порадувала мене чудовим ляпсусом. У нім Сичугов назвав мене „начальником тюрми” і підвищив мене — засудженого за антисоветську діяльність капітана запасу, відразу через декілька ступенів — майже так, як Наполеона, — до ранги кадрового полковника! Так, так, у відповіді так і значилося: „Начальникові учреждения ОД-1 (ст.-2 полковникові Суслєнському Я.М.”

Мені пригадалася аналогія і я тут же настрочив йому „попередження”, у якому описав йому подію з тамбовським губернатором, що сталася в 1912 році.

У губернатора, як і у Вас, — єхидствував я, — була звичка підписувати папери, не читаючи їх. Службовці його канцелярії, недолюблюючи губернатора і бажаючи його позбутися, використали цю його рису і підсунули йому заяву, адресовану начебто від його імені до царя Миколи Другого. В заяві було написано: „Позаяк я, старий дурень, маю звичку підписувати казенні папери, не читаючи їх, то прошу Вашу Імператорську Величність ласкаво звільнити мене з посади губернатора”. — Микола II дав розпорядження прохання тамбовського губернатора вдоволити.

Зіставивши цей випадок з його відповіддю, я попереджував Сичугова, що історія може повторитися йому на лихо, а нам на втіху — майже по Марксу.

Далі я вказував на те, як пагубно його ляпсус вплинув на мене, бо я уявив себе тепер полковником, начальником в'язниці. Тепер я постійно даю розпорядження, не витримую заперечень, вимагаю субординації і маю замір оспорювати владу у самозванця Завялкіна. Спів'язні сміються з мене і з моїх нових повадок, а я залякую їх репресіями і попереджаю їх, що їхні сміхи їм боком лізтимуть.

Цю пересторогу я послав Сичугову замкненою, натякнувши, що не варт тим часом сигналізувати начальству про подію, якщо маєш справу з розважною людиною. Я не помилився в своїй оцінці Сичугова. Вже на другий день після відіслання попередження Сичугов продемонстрував оперативність і розсудливість у довірочній розмові зі мною. Він вибачився за недолугу помилку-описку, якої допустилася секретарка.

Пізніше, начебто він похопився, дзвонив до в'язниці, прохав не вручати листа, але місцеве начальство, згідно з його словами, віддало листа мені навмисне, щоб зробити йому прикрість. — „Недоброзичливіці тут у мене серед тюремної адміністрації так і силкуються кілок у колесо встромити, — підсумував він. — До речі, я дав розпорядження, — сказав він наче ненароком, — отоварити Вас, Гродецького і навіть Павленкова за лютий (розмова відбулася в кінці квітня. — Я.С.). Адже не ваша провина в тому, що гроші не надійшли разом з вами”.

Хіба ж не сама розсудливість промовляли його устами? Від скількох бід було б врятоване людство, якщо б ось так, як ми з Сичуговим, всі полюбовно і в добрій згоді вирішили всі спірні питання? Що для цього потрібно? Щоб мізерність, яка дірвалася влади, частіше робила промахи, допускала ляпсуси. Але, на жаль, пересічність пильнує своїх інтересів „залізною”. Вона рідко помиляється і оголює свої вразливі місця, рідко дає козир проти себе.

Мені залишалося тільки подякувати Сичугову за розумне рішення. Адже в попередженні не було і далекого натяку на ларьок, а він не забув. Значить, піклується нами, йому підвладними, денно і нічно.

Отоварення, що впало нам, наче з неба, ми відсвяткували помпезно. Бенкетування ми прилучили до десятого травня, до Дня мого народження. Наш камерний кухар — кулінар Бабур Шекіров, який у свій час втік з Китаю, по-мистецьки готував у таборі всякі сніди з усілякої живности: хрущів зокрема, і трав.

З метою заощадити маргарину він запропонував збити вівсяний навар з цукром для крему. „Експеримент не вдался” — за висловом О.Кресняка. Вийшла з того бурда, що не збивалася на піну. Тільки збавив дводенний пайок цукру, перевів нінащо. Відгоді експериментування дозволялося лише в умовах достатку, практично — ніколи. Слід було триматися певних взірців, які себе оправдали в практиці.

Після привітальної церемонії, майже досхочу повечерявши, Жора, Бабур і я сіли за гру, Юрій Гродецький і Гунар Родé (в той час ми вже були в іншому складі) — за читання. Посеред гри пролунав голос Юрія: „Панове, послухайте, як Ленін ‘бідував’, у тюрмі поневірявся”. — І він прочитав уривок із спогадів Анни, сестри Леніна, в якому описано було перебування Леніна в Петербурзькій тюрмі (тепер там тюрма КГБ), як мати через день приносила йому домашню страву, що її Ленінові приписав швейцарський лікар, що його оглянув, як сестра приносила пакунки з книжками, і весь куток в камері був завалений ними, як вони обдурювали цензуру і провадили листування, а згодом, як Ленін відмовився зазнати долі товаришів по партії і по тюрмі і замість етапу в Сибір вибрав вагон другої кляси, оскільки він „повинен був зберігати сили (товариші не зберігали) для майбутніх „грізних клясових боїв”.

Ми посміялися, попозітхали і продовжували гру, а Юрій — читання.

Півгодини згодом Юрій знову перервав наше зайняття окликом: — Панове, послухайте, що Крупська пише про життя Леніна в Шушенському. І розпочав уривок: „Місцевий селянин, якому було доручено нагляд за засланцем, більше турбувався не тим, щоб заслані не повтікали, а про те, як би позбутися м’яса, що його було в Шушенському надмір. Крупська була заскочена тамошньою дешевизною. За вісім рублів на місяць, які Ленін діставав від держави як політичний в’язень, він мав мешкання з повною обслугою і триразовим харчуванням. Проте, здавалося, — зауважує Крупська, — що платив він дорого.

Кожний тиждень для Володимира Ілліча різали барана і тричі на день його годували м’ясом, аж поки всього не з’їсть. Якщо ж баранини не вистачало, то докуповували телятину. І служниця в ночвах, де сікли корм для скотини, приготувляла воловину. Але (виходить, що м’яса не вистачало. — Я.С.) молока і шанег (шанеги — сибірські пиріжки. — прим. перекладача) — продовжувала Крупська. — було достатньо і для Володимира Ілліча і для його пса, чудового гордона ‘Женьки’, якого він навчив і прив’язь носити і стійку робити, і всіх інших собачих наук”.

Цього вже було забагато. Quous que tandem — як вигукнув би з

такого приводу Ціцерон. Мій терпець увірвався. Чи ж міг я встоятись перед спокусою і не зареагувати, порівнюючи умовини утримування політв'язнів при совєтському режимі і при царському? Кинувши гру, я сів строчити донесення на ім'я міністра внутрішніх справ СРСР Щелокова.

Донесення розпочиналося так: „Доношу до Вашого відома, що в установі ОД-1/СТ-2 розповсюджується антисовєтська література”.

Далі я перерахував ідеологічно шкідливі книги. Серед них твори самого Леніна, Маркса, „Спогади рідних про Леніна” в п'яти томах, 1970 року видання; п'ятитомовий труд Гернета „Історія царської тюрми” та інші. Повністю процитувавши висловлювання Крупської і вказавши на джерело, я продовжував приблизно так: Я тепер не торкаюся бічних захоплень м'ясоїдного і всеїдного вождя міжнародного пролетаріату.

Я тільки вказую на те, які ремінісценції викликають у політв'язнів зіставлення життя дореволюційних політичних в'язнів з сучасними. Вони дискредитують совєтську владу, викривають її нелюдськість, дикість, звірську сутність. Хто такий Ленін і хто ми? — Він — той, хто руйнував суспільний лад. Ми ж осуджені за критику системи. Про нього — могильника буржуазії, засланоного, цар і царевий уряд піклувалися, годували, як на заріз. Нас же морять голодом, тримають в нелюдських умовах, позбавляють навіть придбаних працею і дозволених продуктів харчування, що ми їх дістали згідно з нужденними установленими нормами. Політв'язні замислюються, чи взагалі потрібна була революція, щоб дожити аж до такого стану, коли люди заздрять „життю останніх панських псів”.

На жаль, мені не пощастило сьогодні відновити оригінал, написаний на злобу дня в стані афектації, в єдиному пориві, начебто одним віддихом, коли єдино доречні і найбільш виразисті слова виструнчуються чергою з-під пера.

У підсумку я порадив Щелокову дати розпорядження усунути з бібліотеки літературу, шкідливу для успішного перевиховання осуджених. Я прочитав „донесення” хлопцям. Всі попосміялися. Жорж, на переддвер'ї звільнення, запропонував спробувати переправити копію „на волю”. Він же, надхнений, піддав думку влаштувати конкурс на кращий вірш про Леніна з влученням у нього компонентів цитати Крупської: гордона „Женьки”, барана, Леніна — собакознавця, його ожирства і дешевизни в селищі Шушенському.

Жорж, Юра і Бабур намагалися щось творити, але нічого викінченого в них не виходило. В травні, 12-го, відбувся „конкурс”.

на якому перше місце було мені забезпечене, понеже я виступив без конкурентів. Я став на унітаз („парашу”) і, бовваніючи над народом, як Ілліч на броневнику, з ефектом прочитав „Посмертні спогади Ґордона Женьки”.

*Фоміч *), дорогий мій, в манері привічній
Тебе величає твій друг закадічний.*

*Давно я спочив вже і мирно лежав тут,
І спогад про давнє не сплів мені пут.*

*Та з ціллю, відомо, аж антисовєтсько
Мене для потіхи „звів” *) цей ось Гродєцький,*

*І спогад прийшов, як з тобою без гратів
Карались ми двоє за соб-дермократів.*

*Ти спогад плекáєш про дні ті лихіі,
Коли у неволі стогнала Росія,*

*І як на подáчку на вісім рублів
Ми в Шушенськiм жили по волі царів.*

*Бувáло тоді, що госпóдар з розмáху
Валив баранá на нашу потіху,*

*Ти жер його м'ясо, а я його кóсті,
і заздрість в мені бушувáла від злóсті.*

*Потім на подвір'я з тобóв виповзáли
І там молоко із коріта лизáли.*

*Коли ж то служніця з піснею дзвінко́ю
Телятину в но́чвах вправляла для стóлу,*

*Ти поглядом пільним впивався у но́чви,
Іржав від захвату телячим восторгом.*

*Служив же тобі я потіхою не́жно,
Поки не приїхала сука Надєжда.*

*Носив було прив'язь, ставáв я на стійку ,
А ти, покпивáючи, ставив мні двійку.*

*Навчав ти мене всім собáчим наукам,—
Вони придалися б усім твоїм внукам.*

*Тобі б по-собачому вміти мочіться,
А вірності нашій тобі б поучіться.*

*Ба ні, ти пошівся у політикánство...
І ось я таврую твоє шарлатánство...*

*Тебе потривóжила доля вітчизни,
Бо люди страждали від... ось дешевізни.*

*І ти роздрочив ошалілих бунтáрів:
Абра́мів, Айва́рів * * *) і злóбних Іва́нів.*

*Був надто охóчий ти на барани́ну,
З робочих, крeстьян ти зробив худобину .*

*Та до́сить доко́рів. Навіщо їх нині,
Коли ми в розлуці і ти в домовіні.*

*Чи відаєш, Леніне, де мої ко́сті,
Вони спочивають на цьому погóсті.*

*Тобі ж в Мовзолеї лежитья вигідно,
Де червінь прапо́рів скрашає негідних.*

*І хто б то подумав: ти будеш гондо́н * * * * *)
А я твоїм дру́гом — соба́ка го́рдо́н.*

Публіка, вона ж і журі, дружньо аплодувала і одноголосно оголосила мене переможцем „конкурсу”. Я удостоївся шматочка „торта”, що його я проковтнув, не жувавши.

Проте головну нагороду приготував мені назавтра начальник тюрми. Він викликав мене до себе в кабінет для розмови з приводу „донесення”. Ідучи до нього, я прихопив зі собою Коментарій до ІТЗ (Виправно-Трудового Законодавства).

Салдафон Завялкін не любив „розтікатися мислію по дереву” і відразу приступив до діла: — Відносно вашого донесення міністру внутрішніх справ. Засуджений пише **скаргу** або **заяву**, а донесення пишемо ми. Треба писати не „доношу до Вашої відомости”, а „доводжу”, — повчав він.

Примітки до вірша: *) Політв'язні ССРСР у побуті називають Леніна словами: Фомич, Лукіч, Кузьмич. **) Слово „звів”, як і вираз „експеримент не вдався” (див. вище) взяті з лексику політв'язня Володимира Красняка. ***) Розповсюджені імена в євреїв, латишів, це натяк на активну участь обох народів у російській революції. *****) Груба образа в кримінальних злочинців.

Це кострубатість стилю, зауважив я, гадаючи, одначе, що причіпка до стилю є лише прелюдією до штурму, і не помилився.

— Ви образили Леніна, порівнюючи його із псом, і за це ви будете покарані карцером на 15 діб.

— Даруйте. В чому ви найшли порівняння? Хіба ви не запримітили лапок? Адже я повністю наводжу слова Крупської. Якщо ви в них уздірили порівняння Леніна з псом, чого я не помітив, то у тому цілковито винувата Крупська. Чому ж я за неї повинен нести кару!?

Завялкін не мав чим відбиватися. Постанова про приміщення мене в карцер була виписана. Не скасувати ж її через брак аргументів? Таке щось не в звичці капеесесовців (від КПСС).

— До того ж, — продовжував я, — якщо ви навіть уgliedіли яку образливу фразу, то ви повинні підкреслити недопускальний вираз і повернути мені скаргу на переробку. Якщо ж я її знову послав би в первісному вигляді, тільки тоді ви маєте право конфіскувати її, а мене — покарати, якщо для цього є вагомі підстави. Так голосить „Коментарій до Виправно Трудового Законодавства”. Дозвольте, я протую це місце.

Завялкін у той день мав пригноблений вигляд і мляво, флегматично вислухав мене до кінця. Звичайно він включається в розмову за першум відрухом, перериваючи співрозмовця на півслові, — це типова риса советського партійного „боса”.

Почувши слово „Коментарій”, він дуже розізлився: — „Коментарій” пишуть вчені, з думкою яких я зовсім не мушу рахуватися. Я користуюся правилами ІТК та інструкціями з відомства.

— Але ж „Коментарій” є тому, що ваша установа виховна. — Зауважив я.

— Я не маю на думці вас виховувати. Вас вже могила направить. Посягнути на Леніна, — бурмотів він, готовий заплакати, — та для вас нема нічого святого! Майоре, — звернувся він до вартового старшини, — виконуйте постанову.

Це було моє перше карцерне хрищення. Що це був за карцер!?. На знак протесту проти сваволі Завялкіна я оголосив суху голодівку. Після виходу з карцера я був „тонким, дзвінким і прозорим”, важив 46 кілограмів, це було відповідно до мого віку (46 -ти років), але не висоти (167 см) . Я йшов, хитаючись і тримаючись за стіну.

Від часу переходу на статус політичного в'язня явочним порядком, 10-го лютого, я за ці три-п'ять місяців втратив 18 кілограмів ваги. Ізмордований, але бадьорий, я повернувся в камеру і сів за... скарги, збагачений новими темами і враженнями.

Про карцери, етапи, людей і їхні взаємовідносини, про тюремний побут і медичну обслугу я спробую написати окремі нариси. Спеціальний нарис я пляную присвятити боротьбі за конденсоване молоко („сгущенку”) і цукор, які лиш побічно згадані тут.

Завершити цей нарис я хочу міркуванням про те, як стають хронічними „жалобщиками”, як і я став таким; чому я вибрав для себе переважно іронічну форму листа, і взагалі — поглянути на всю справу з боку „благорозумного обивателя”, „поштивого” міщуха.

Отже, як „хворіють” на неповздержливість писемної мови? — До цієї „хвороби” треба мати нахил у вигляді стремління добиватися істини і справедливости, бажання продовжувати боротьбу і в умовах ув’язнення, слід посідати упертість, настирливість, вирізнятися певним душевним складом, настроями і, якщо хочете, талантом.

Розпочинається „хвороба” в такий спосіб: в’язень скеровує надзірну або касаційну скаргу з приводу неправосудного вироку в судову або прокурорську інстанцію і прохає переглянути справу. Небавом він дістає відповідь-відписку, мовляв, підстав для перегляду нема. Така відповідь викликає в нього подратування: „Як же так — нема, якщо...” Тут він подає додаткові докази. Йому здається, що попередня скарга не була достатньою мірою вмотивована, і він пише нову, за об’ємом багатократно більшу, ніж попередня. Він вкладає всього себе, скрупульозно підшукує і зважує кожне слово, не спить по ночах, губить сили і час. Надіється і сподівається. І знову, та сама суха, коротка і без доказів відповідь.

В’язень міркує: Якщо не можна взяти цю інстанцію лобовою атакою, треба спробувати підійти до неї „в обхід” або „з флангів”, тобто через інші органи та інстанції. Під кальку (вірніше — з кліше, бо калька-папір заборонена) пишуться скарги і тільки адресата подається на кожній з них різного. Як правило, всі ці скарги повертаються до первісної прокурорської або судової інстанції і звідти надходить в десятій, сотій і тисячний раз стереотипна відповідь.

В’язень загострює своє вміння, вишукує найтонші нюанси, мобілізує всі свої сили і здібності, щоб переконати юридичні органи у своїй невинуватості або не в повній провині. А ті навіть не завдають собі труда, щоб дати протидокази його аргументам.

Їхні однотипні, подібні одна на другу відповіді, як дві краплини води, випроваджують ув’язненого з рівноваги, і в його відповідях-скаргах він не скупиться на міцні слова, за що йому не уникнути покарання. А зачни оспорювати кару — створиш нову конфліктну ситуацію, вже з адміністрацією табору. І пішло... і поїхало...

Советська дійсність — головне джерело багатьох скарг. У поєднанні з названими вище якостями в'язня, виникає фенотип хронічного жалобщика-„скаржника”.

Я пройшов власне такий шлях. Після судилища я звернувся був зі скаргою до прокурора Кизикова, який підтримував обвинувачення на нашому процесі, він просив для мене п'ятирічного засуду в ІТК суворого режиму. Суд дав мені семилітній строк в ІТК посиленого режиму (більш м'якого). Я просив Кизикова опротестувати необґрунтовано збільшений на два роки строк. Він же приніс протест для менш суворого режиму. На новому судовому фарсі я дістаю сім років суворого режиму.

Через це я послідовно надсилав дуже широкі надзорні скарги в республіканську й союзну прокуратуру і у відповідні верховні суди, — і звідусіль діставав формально-бюрократичні відписки-відповіді. Тоді я вирішив втягнути в орбіту розбирання справи найможливіші партійні, державні, громадські органи і множество суспільних діячів.

Коли й це не допомагало, я став гарячим прихильником ідеї Макаренка, доповнивши її стримлінням донести шляхом скарг і заяв правду про стан політв'язнів у місцях ув'язнення до широкої советської і світової громадськості. Скарга, начинена інформацією, стала засобом доставки інформацій і втратила властиве значення.

Паралельно розвивалася і друга лінія — скарги, викликані взаємовідносинами з місцевою владою, виконавцями вироку. Це була другорядна лінія, так би мовити, легкий жанр, якому я не надавав великого значення, але й не нехтував ним.

Моє перше знайомство з адресатом завжди було витримане в поважному і шанобливому тоні. Я завжди виходжу з презумпції порядності людини. Коли ж в його відповіді проступає бюрократ, то наступну мою заяву до нього я пишу в знущальній манері. В міру розвитку наших взаємовідносин я переходжу на мову сатири, а якщо приходить надхнення і дозволяють здібності, — то і на сакразм, що палить на попіл.

Крім того, люди по-різному сприймають світ. Одним властиве прозаїчне світосприймання, іншим — гумористичне, третім — поетичне. Ось чому переважальною формою моїх скарг була жартівлива, насмішкувата, іронічна.

„Благорозумний” обиватель, розважний мішух, готов сперечатися до хрипки: у чому глузд такого роду боротьби з советською владою? Навіщо явно наражати себе на додаткові катування? Вища чеснота в тому, щоб премудро мовчати до пори до часу. Головне — зуміти вижити, вибратися з небезпеки.

Що ж відповісти героєві-мовчальникові? Хіба те, що йому

ніколи не відчуті радості боротьби, гостроти ризику, розкошування успіхом. Звичайно, що радість і розкіш чергуються з гіркотою і муками. Через терня — до зір. Але можливий і інший шлях: від добробуту в прірву і в небуття. Не суди нас надто суворо, пане філістре, як і я не берусь судити тебе: у кожного своя доля і свій шлях широкий...

При Сталіні за три такі заяви дісталася б кульку. Через це майже зовсім, або таки й зовсім, не писали. Тепер не стріляють. Чому ж не використати і цей засіб? Не заперечую — малоефективний, але все ж таки щось! Зрештою, серед п'яти тисяч скарг, написаних Яничем, одну було складено для китайця Ма-Хуна, обвинуваченого в шпіонажі і засудженого на 15 років. Янич добився скасування вироку і звільнення Ма-Хуна на десять років вчасніше строку. Хіба ж це не успіх, рівний подвигу? Якщо „КПД” скарг у СССР такий низький — тим більше героїства від нас вимагалось.

Обиватель не вгамовується: „Скарга — що муха вкусила!” Але хіба не настирлива муха, що виводить нас з себе, і ми забуваємо, що десь водяться грізні звірі — леви й тигри? Влада може нас прихлопнути? — Так. Може. Але ми політаємо, повибрікуємо перед тим:

Чи живу я,	— Then am I
Чи умру я, —	— A happy fly,
Я — мұшка	— If I live
Все щаслива я.	— Or if I die .

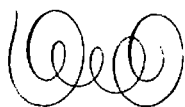
Вілліям Блейк

Коли не вдовольняли нас протести у заявах, ми здійснювали протести чином: влаштовували масові страйки і перейшли на статус політичного в'язня явочним порядком. І на всіх етапах боротьби, від утульного робочого кабінету до карцера, були свої герої і свої обивателі.

Нарешті не можна втекти від себе самого; не можна постійно творити насильство над своєю сутністю.

Я йшов, — як прорік великий Флорентієць, — „своїм шляхом — і нехай люди говорять, що хочуть”.

(Переклад з російської — Л. Волянської)

ЗОЛОТІ БУЛЬБУКИ

з ЦИКЛУ „ДАВНІЙ ТЕРНОПІЛЬ”

написав БОГДАН ОСТАП'ЮК
(Присвячую другові — Захарові Вацикові)

*...Бувало, в неділю весною,
Коли розцвітали квітки,
Ішли до Гаїв ми юрбою,
Де жовті ростуть бульбуки.
Бульбук, отой красень між квітів,
Та шпилька між трав золота,
Для тих, що в далекому світі,
Він символ і щастя мета,
Хто скаже, чи їхня рука
Торкнеться коли бульбука?...*

Р. Завадович

Весна! Як мило звучить це чарівне слово, скільки спогадів з юних днів нагадує воно! ... Непорочно-білі пелюстки підсніжника, пробиваючись із землі поміж останніми клаптями снігу, перші сповіщають прихід подільської весни. Благодатне сонце огріває землю, а долинами-ярами журчать весняні води. Набряклі пуп'янки на кущах і деревах розвиваються в перші яснозелені листочки. На галявах і лісових зрубках цвітуть фіялки, сон-трава, білі та сині проліски, а на левадах та лугах — білі стокороті, козельці, незабудьки. Вся природа збудилась із зимового сну і починає нове життя.

Як тільки весняний вітер просушував польові дороги й стежки, починалися прогулянки тернопільської молоді до Гаїв, у Береги або до Петриківського лісу. Та спершу треба було зробити в лісі розвідку, де і які квіти вже зацвіли. Одним із перших вибирався до лісу друг з юних років Захар. Хто його не знав і не любив? Був веселий, жартівливий, називав себе оптимістом, любив природу, квіти, мав добряче золоте серце. Бувало, з книжкою чи зошитом в руках, щоб по дорозі вивчити завдання чи прочитати шкільну

лектуру, йшов Захар польовою доріжкою до недалеких Гаїв. Звідтіля перший приносив китиці квітів, які дарував своїм товаришам.

На Микулинецькому передмісті Тернополя, в околиці вулиці Дороша й суміжних з нею вуличок, проживало кільканадцятьеро учнів української державної гімназії та дівочої семінарії Українського Педагогічного Товариства, які творили дружній гурток. Роман Завадович, тепер відомий поет і письменник дитячої літератури, що у цьому часі теж був учнем Тернопільської гімназії, належав до цього гурту. Хтось, жартуючи, назвав цей гурток „Дорошівською парафією” і ця назва вмить прийнялася. Завдяки ролі, яку грав Захар у цій „парафії”, його найменували, щоправда, не „парохом”, а „отаманом”, і під цією назвою він виступає у низці віршів і сатирично-гумористичних поем тодішнього ще „парафіянського” поета Романа Завадовича. На жаль, усі ці ранні твори, підказані безтурботною молодого музою, пропали безслідно у вирі пізніших воєнних подій. Ось вірш Завадовича, присвячений „Дорошівській парафії”:

*Парафіє на Дорошівці
Поєзіє літ молодих!
Була ти, мов пташка на гілці,
Мов ярого леготу дих.
А ми, голубки білопері,
Що вперше плигнули з кубла,
Летіли в прочинені двері
Життя, щоб хоч краєм крила
Торкнутися дивних тайн,
В палатах казкових країн.*

*Тепер, уже лисі і сиві,
У зморщках від журб на чолі,
Літа споминаєм щасливі,
Що в сірій згубилися млі,
Розплились у морі безкраїм...
І тільки далека луна
У серці часом нагадає,
Що й в нас була власна весна...*

„Дорошівська парафія” була зразком свідомої і цікавої громад-ки молоді. Вона влаштовувала в домі котроїсь із дівчат вечори з цікавими розмовами, з танцями, піснями й товариськими забавами. Бувало, сходилися на проходи-променади біля Монастирської церкви (її знищили большевики динамітом в 1962 році), а час від

часу ходила до Гаїв або в Береги над рікою Серетом напроти села Петрикова. Про ці розваги згадує Завадович:

*Як вечір задуману нічку
Провадив над Серет в луги,
Парафія з співом над річку
На прохід ішла в 'береги'.
Пісень тих напевно й тепер ще
Співають шумкі комиші —
Так само і шум той не вмер ще,
Що тужить у нашій душі...*

У травні, коли розцвітали білі дзвіночки пахучої конвалії, коли рясні квіти вкривали кущі калини, а відквітлі пелюстки духмяної черемшини, неначе снігом, притрушували лісові стежки, — тоді починав цвісти красень — золотий бульбук, останній могокан степової рістні. На диво ріс він лише в одному місці, в Гаях Великих, звідки походив незабутній д-р Михайло Сосновський, на т. зв. хорах, що межували з Березівським лісом. Бульбук цвів чудово, неначе рожа золотою квіткою. Його золоту голівку легко можна було відрізнити від інших лісових квітів. Він мав теж свій питомий, незвичайний запах. То ж не диво, що товариство, примандрувавши сюди пішки або приїхавши возами, миттю розбрилося по всіх галявах і зрубх у розшуках за бульбуками. Кожний і кожна хотіли їх якнайбільше нарвати, але отаман Захар, що знав найкраще усі місця й закутки, зривав їх найбільше. Весело проводила „Парафія” дозвілля. Навіть солов’ї не звертали уваги на гамірне товариство та оподалік у кущах на весь голос виводили свої трелі. До заходу сонця забавлялось молоде товариство, лунали пісні, велися загальні розмови, дзвеніли сміхи дівчат. Коли ж вечірні тіні починали вкривати ліс, а на небо сходив ясен місяць, наставав час повертатися домів. „Матері вечерять ждали” та й самі „парафіяни” пильнували, щоб не зловживати довір’ям батьків та сусідів.

*
*   *
*

Чимало років минуло з того часу, як ми, молоді й безжурні, ходили у Великі Гаї на бульбуки. З колишньої „парафії” залишилося по цей і той бік океану кількоро вже „дідусів” і „бабунь”... В кошмарні дні історичного червня 1941 року вивезли большевики на Сибір незабутнього Захара разом з багатьма культурно-освітніми діячами Тернополя. Майже всі вони загинули в Сибіру серед мук і терпінь. Лише декому дозволила доля вернутися до рідного міста.

А ті, що вернулися, розповідали, як Захар, дарма, що сам нужденний, голодний, помагав їм як міг рятуватися від голодової смерті. Вернувшись і з підірваним здоров'ям, Захар кілька років не піддавався недужі. Він усе життя був оптимістом, вірив у добрих людей і в добру долю. Був певен, що одужає. В листах до друзів завжди висловлював надію, що „скоро побачимось”. На жаль, його надії не здійснилися. Згасло передчасно його життя, а рідні люди й друзі справили йому величавий похорон.

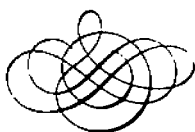
Після його повороту із заслання, ми часто з ним обмінювалися листами, не зважаючи на большевицьку цензуру. В листах описував Захар докладно всі зміни, що сталися в новому, відбудованому після воєнних руйнувань Тернополі. Йому завдячую свої нариси та спогади про життя й події давнього і сьогоденного міста. Він писав, що інколи ходив сам до Гаїв і зупинявся в тих місцях, де ми, бувало, колись разом ходили на квіти, черешні чи інші овочі. „Гаї, — писав він, — зовсім не змінилися, залишилися такі ж самі, як колись були, тільки сумно стає на душі, коли згадую, що немає біля мене друга з днів нашої молодости...” Захар, мабуть, передбачив, що моя рука ніколи „не торкнеться бульбука”. Тому прислав мені в листі три засушені квітки з Гаїв — фіялку, черемху й золотого бульбука. Їх зберігаю я у своєму альбомі неначе чар-зілля. І скільки разів гляну на них, завжди пригадується мені дорогий, незабутній друг Захар Вацик, магістер фармації, колишній в'язень Сибіру, який помер у Тернополі 24-го березня 1970 року, і згадуються наші юні дні весни та наша молодість, що вже ніколи не вернеться.

Ентузіазм — передумова великого досягнення.

Найкраще завдання — удосконалювати себе кожного дня у кожному напрямку.

ДВІ ІСТОРИЧНІ ПОДОРОЖІ

Написав ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

Спершу зацвіла жовтогарячим спалахом долішня частина велетенського білого стрільна, 36-ти поверхів заввишки, змонтованого сторчма на сталевій стартувальній платформі, що миттю зникла в клубах сивого диму. Під стрільном грюкотили апокаліптичним стаккато ракетні рушії „Сатурна І”, щоб випродукувати відштовхну силу величиною 7,5 мільйона фунтів, потрібну для подолання сили земного тяжіння.

Спокійно і беззвучно, неначе струнка Мадонна з готичного храму, космічний корабель піднявся вгору з містерійної інкарнації вогню, щоб помчати в 238 000-милеву подорож до Місяця.

Довкола звукові хвилі котилися дзвінким відлунням, коливалися блакитним повітрям, зривали з дерев смарагдове листя та трусили шибамі вікон новозбудованих домів у Кейп Канаверел.

Жовтогарячий смолокип космічного корабля перетворився на небі в мале палаюче сонце, що пнялося вгору щораз вище та вище, щоб, вийшовши врешті в свою криву траєкторію, зникнути назавжди над Атлантийським океаном.

Цей драматичний опис старту космічного корабля — це не уривок фантастичного роману, а опис історичного полету на Місяць трьох американських астронавтів: Ніла Армстронга, Едвіна Олдріна та Майка Коллінса в рамках т. зв. місії Аполлона 11, спонзорованої агентством НАСА в 1969 році.

477 років раніше, 3-го серпня 1492 року, італійський моряк-дослідник Христофор Колюмб підняв якори тричленної еспанської фльотиллі з смарагдових вод еспанської гавані Пальос та під тихий скрип корабельних палуб вирушив у далеку і небезпечну подорож шукати інший шлях до Індії.

Обидві ці подорожі мали велике значення для людства. Подорож Колюмба причинилася до відкриття Нового Світу континенту Америки та бурхливого розвитку культури, науки і знання на цілій нашій планеті. Подорож американських астронавтів у космосі та їх приземлення на поверхні місяця здійснили мрію авторів наукової фантастики, від Лукіяна до Жюль Верна, та

започаткували нову добу в історії людства, добу простірних полетів та міжпланетної комунікації.

Подорож Колюмба з Іспанії до Америки тривала сім місяців і коштувала іспанській королеві Ізабеллі 14,000 долярів золотом, відносно небагато.

Подорож Аполлона II на Місяць тривала тільки вісім днів, але зате вона коштувала американському урядові 35 бiльйонів долярів, коли вчислити кошт усіх вступних експериментів та дослідів, проведених агенцією НАСА впродовж попередніх семи років.

Коли Колюмб вирушав у подорож до Нового Світу на світанку 3-го серпня 1492 року, в гавані Пальос не було ні великого натовпу людей, ні представників іспанської корони, що фінансувала його подорож. Єдиними свідками його відчалення в ту історичну подорож було п'ять монахів з недалекого монастиря Ля Рабіда, що співали без слів релігійний гимн, прощаючи Колюмба та залогую його трьох невеликих кораблів: „Марії”, „Ніни” і „Пінти”.

При старті Аполлона II майже півтисячі років пізніше цілий світ слідкував за його полетом на телевізійних екранах або по радіо, а на стартувальній платформі „39А” крім трьох американських астронавтів були також „духово присутні” всі співтворці цього великого задуму: Архімед, Галлілей, Ціолковський, Кібальчич, Ньютон, Годдард, Оберт, Джан Кеннеді, Колюмб та іспанська королева Ізабелла.

Від полету людини на Місяць проминуло вже понад 10 років. Астронавт Ніл Армстронг, коли ставив свої перші кроки на запиленій космічним порохом поверхні Місяця, сказав знаменні слова: „Малий крок для людини, але великий стрибок для людства”.

Сьогодні, по 15-ти роках, коли порох часу притрусив вже відлуння тріумфального виходу людини на Місяць, багато людей ставить під сумнів не тільки вагомість цього пророчого вислову Армстронга, але і доцільність самої відправи людини на Місяць. Більшість критиків рекрутується з-поміж студентів гуманістичних і соціологічних факультетів та деяких ліберальних кругів американської інтелігенції. Вони не тільки виявили брак зацікавлення, але й явну ворожість до цілої місії полету людини на Місяць, вважаючи, що НАСА — це квазі-мілітарна організація, завданням якої було відвернути увагу людей від таких „реальних” проблем на землі, як перенаселення, невірний розподіл дібр, вбогість і голод. Таке ставлення було зумовлене негативним відношенням до досягів технології деякої частини американської молоді, яка вважає, що людина використовує здобутки техніки для знущання над іншою людиною.

Тут слід зробити уточнення, а саме, що техніка не має ні

розуму, ні свободної волі, й тому вона не може сама ні за що відповідати. Якщо, проте, здобутки техніки використовуються для знушання над іншою людиною, то за те несе відповідальність тільки людина. Тим усім, що вбачають у досягненнях технології поневолення людини та духове назадництво, хотілося б пригадати, що саме осягам цієї технології в індустріальній добі завдячує пересічна людина розбиття соціальних барикад та піднесення її життєвого стандарту до висот, про які ніколи не мріяли її батьки й діди.

Повертаючись, проте, до основної теми, слід ствердити, що політ людини на Місяць сколихнув глибоко чуттєво-фантазійну домену наших душ. Більшість з нас сподівалася, що після полету людини на Місяць прийде черга на політ людини на Марс і Венеру. Більші оптимісти чекали на колонізацію цих просторів, чи щонайменше — експлуатацію їхніх мінеральних копалин так, як це сталося по подорожі Колюмба до Нового Світу та підбої інків у Перу чи ацтеків у Мехіко, коли цілі флотиллі еспанських каравель, повні золота і срібла, пливли впродовж 20-ти років до Севілли.

Але замість срібла і золота американські астронавти привезли з Місяця каміння, яке тепер можна оглянути в Смітсонському Інституті у Вашингтоні. Сам Місяць виявився мертвим, безводним, безповітряним і холодним світом, що потаврований густо метеорами та покритий грубою верствою космічного порошу. Ті всі відомості були струменем холодної води на розбурхану уяву людей, що у висліді стало джерелом глибокого розчарування та зневіри в доцільність космічних полетів взагалі, а посадки людини на Місяці, зокрема. Та хоч поїздка людини на Місяць не здійснила сподівань більшості людей, вона дуже збагатила людське знання, науку.

Політ людини до сателіта землі став дійсністю у висліді особливого збігу обставин і у своїй основі був радше політичним, як науково-технологічним тріумфом. Вісім років перед ним у травні 1961 року, президент Джан Кеннеді проголосив офіційно, що ЗСА вирішили вислати людину на Місяць і назад, щоб вона щасливо повернулася на землю ще до кінця тієї декади. Це був американський козир у простірних перегонах з ССРСР, що почалися в 1957 році, після вислання в орбіту советського „Спутника”. Ці простірні перегони були емоційним феноменом, що його до певної міри можна б порівняти до хрестоносних походів у Середньовіччі з їхньою релігійно-політичною ідеєю, яка полонила уяву цілого християнського світу, а яка в аналізі перспективи часу виглядає щонайменше нелогічною. Проте, якщо б не було цих простірних перегонів, людина може й досі не досягла б Місяця. А так

здійснився великий тріумф американської технології, що зміцнила тим свій престиж і свою роль провідника Вільного світу. Друга річ, що 15 років — це закоротка відстань часу, щоб робити на її основі остаточні висновки про велич цього досягнення американської технології — висадку людини на Місяці, і як це змінило людину та стало великим стрибком для людства. В першій мірі не слід забувати, що політ людини на Місяць належить до тієї самої категорії осягів, що і відкриття обох бігунів, Південного і Північного, чи здобування вершків гір, як наприклад, Евересту в Гімалаях. Жаден з тих осягів не приніс нічого матеріально-конкретного людині, ані її ні в чому не змінив.

Ті географічно-спортові осяги генетично пов'язані з бажанням і гоном людини бути там, де ще ніхто не був перед нею, та волею поборювати всі перешкоди й перепони, які ставить людині природа. За її характером поїздки на Місяць можна порівняти радше до подорожі Колумба до Нового Світу, яка також була для людства великим стрибком вперед. Подорож Колумба була далекою і небезпечною мандрівкою до невідомого пограниччя нашої планети, розташованого на рубежі Атлантийського океану, поза „стовпами Геракла”. Політ астронавтів на Місяць був подорожжю поза мережу земної гравітації, до пограниччя космосу, розташованого на відстані 238 000 миль від Землі.

Подорож Колумба до Нового Світу, віддаленого тільки кілька тисяч миль від Європи, не змінила також за 15 років ні в чому ані людини, ані людства в значенні зміни людської психіки чи відношення до інших народів. Навпаки, надмірний вплив золота і срібла з Нового Світу до Європи спричинив першу інфляцію грошей у світі та брак девіз, головню в Середній та Східній Європі, причинився у великій мірі до виникнення інституції невільництва і кріпацтва, що так дошкульно вдарило по нашому народові та його економічно-політичному розвитку.

Колонізація Південної Америки почалася щойно сто років, а колонізація Північної Америки — щойно 200 років після відкриття нового континенту. ЗСА проголосили свою незалежність і першу демократичну країну світу майже 300 років після відкриття Америки, а до розвитку своєї технології забрало Америці ще одне повне століття. Тому слід нам бути трохи терпеливими і не вимагати „космічних” чудес за одне десятиріччя. Думаю, проте, що витрачені досі гроші на космічні полети не були втрачені, а, навпаки, вони збагатили сторицею наше знання, наповнили простір навколо землі громадою штучних сателітів, що обстежують Сонячну систему та далекі незнані досі світи. Одні з цих сателітів лежать вже розбиті на поверхні Місяця, Марса та Венери, інші

пропали у безвістях холодного космосу, але велика частина з них кружляє далі по своїх орбітах, збагачуючи знання людини повінню інформацій і вісток, що бентежать навіть самі компютери, які розшифровують їхній закодований зміст.

Науковці НАСА та ціла плеяда технічних спеціалістів причинилися не тільки до побудови досконаліших космічних ракет, але й до розвитку техніки і медицини. За останніх 20 років вони опатентували понад 2 500 винаходів. Згадати б тільки нові метали, сплави, фільтри, помпи, соняшні батареї, з яких користає не тільки сучасна технологія, але й інші ділянки знання та науки. Згадати б тільки виріб хірургічного знаряддя, аналізу космічного проміння чи відкриття магнетних поясів Ван Аллена.

Заслугою НАСА слід вважати щораз швидші літаки та вислання в простір нової генерації штучних сателітів: погоди, комунікації, мінеральних ресурсів, сателітів масової інформації, що дозволяють нам на безпосередню телефонну сполуку та телевізійні передачі з кожного місця земної кулі.

Ці всі сателіти вчинили вже справжню революцію в наукових поглядах на форму землі, її структуру та походження. Вони підважили міт про порожнечу космосу, наповнили його фантомом плязми космічної енергії, праматерії та подувом атомних вітрів. У такий спосіб людина з допомогою металевих м'язів та електронних нервів виткала чарівну сітку простірних допомагачів, які вона запрягла до своєї колісниці науки й технології.

Завдання цих сателітів — не тільки досліджувати міжплянетні простори, але й допомогти зблизити взаємно народи для спільного пізнання невідомого. І від людини залежатиме тепер, щоб це завдання сателіти здійснили.

Немає сумніву в тому, що Творець не закосичив неба зорями тільки для краси. Наша Земля — це тільки маленька „порошинка” в космосі поруч трильйонів інших „порошинок”.

Підкорення Місяця людині -- це відчинення воріт до космосу, до якого може за п'ятдесят, може за сто років, а може щойно за тисячоліття поїдуть космічні Колюмби шукати нових світів для колонізації та контакту людства з іншими цивілізаціями Всесвіту.

Малі діла зроблені є більші, ніж великі діла заплановані.

Січень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

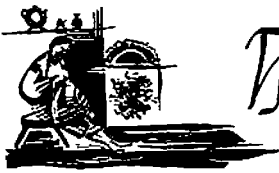
н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	Н. ПЕРЕД РІЗДВОМ , Боніф.	НАЙМЕН. ХР. ВАС. ВЕЛ.
2 20 П	Ігнатія священикомученика	Сильвестра папи
3 21 В	Юліяни, мч.	Малахії пр., Гордія, мч
4 22 С	Анастасії, мч.	Собор 70 Апостолів
5 23 Ч	10 мучеників у Креті	Навечір'я Богоявлення
6 24 П	Навечір'я Різдва, Євгенії	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 С	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Хрестителя
8 26 Н	Н. по РІЗДВІ. Собор Пр. Бог.	Н. ПО ПРОСВІЧЕННІ
9 27 П	Степана, первомуч.	Полієвкта, мч.
10 28 В	Мучеників у Нікомидії	Григорія з Нісси, Домет.
11 29 С	Дітей убитих у Вифлеємі	† Теодосія, пр.
12 30 Ч	Анісії, мч., Зотіка, пр.	Тетяни, мч.
13 31 П	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 С	НАЙМЕНУВАННЯ ХР., ВАС.	Отців із Синаю і Раїфи
15 2 Н	ПЕРЕД ПРОСВ. , Сильвестра	29 після ЗШЕСТЯ
16 3 П	Малахії, пр., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 В	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого, пр.
18 5 С	Навечір'я Бог., Теопемпта	Атанасія і Кирила, св.
19 6 Ч	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЄ	Макарія з Єгипту, пр.
20 7 П	Собор Івана Хрестителя	† Євтимія Великого, пр.
21 3 С	Юрія, Омеляна, Домніки, пр.	Максима, ісп., Неофіта
22 9 Н	ПО ПРОСВ. Полієвкта, мч.	30 після ЗШЕСТЯ
23 10 П	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климентя, свщ.
24 11 В	† Теодосія Вел., пр.	Ксені Римлянки, пр.
25 12 С	Тетяни, мч.	† Григорія Богослова
26 13 Ч	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 П	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. мощів Івана Зол.
28 15 С	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 Н	31 після ЗШЕСТЯ , Ап. Петра	31 п. ЗШЕСТЯ , Пер. м. Ігн.
30 17 П	† Антонія Вел., пр.	Трьох Святителів
31 18 В	Атанасія і Кирила, Олекс.	Кира й Івана, чуд.

Лютий - Февраль

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Макарія преподобного	Трифона, мч.
2 20 Ч	† Євтимія Вел., пр.	Стрітєння Господнє
3 21 П	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 С	Тимотея, ап., Анастасія, пр.	Ісидора, пр.
5 23 Н	32 п. ЗШЕСТЯ. Климента	32 після ЗШЕСТЯ. Агафії
6 24 П	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 В	† Григорія Богослова	Партенія, пр.
8 26 С	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора Стрт., Вмч.
9 27 Ч	† Перен. мощів Івана Зол.	Никифора, мч.
10 28 П	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 С	Пер. м. Ігнатія Богоносця	Власія, свц.
12 30 Н	про МИТ. І ФАР., 3-ох Свят.	Н. про МИТАРЯ І ФАР.
13 31 П	Кира й Івана, чуд.	Мартиніяна, пр.
14 1 В	Трифона, мч.	† Кирила, ап., Слов'ян
15 2 С	Стрітєння Господнє	Онисима, ап.
16 3 Ч	Симеона й Анни, прор.	Памфила і Порфірія, мч.
17 4 П	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 С	Агафії, мч.	Льва, папи Рим.
19 6 Н	про БЛУДНОГО СИНА	Н. про БЛУДНОГО СИНА
20 7 П	Партенія, пр.	Льва Катонського, свт.
21 8 В	Теодора Страт., вмч.	Тимотея, пр., Євстахія св.
22 9 С	Никифора, мч.	Видн. мощів у Євгенії
23 10 Ч	Харлампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свц.
24 11 П	Власія, свц.	† 1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.
25 12 С	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.
26 13 Н	М'ЯСОПУСНА	М'ЯСОПУСНА. Порфірія
27 14 П	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполіта, ісп.
28 15 В	Онисима, ап.	Василія, пр.
29 16 С	Памфила і Порфірія, мч.	Касіяна, пр.

Бережень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 17 Ч	Теодора Тирона, вмч.	Євдокії, прпмч.
2 18 П	Льва папи Рим.	Теодота, свц.
3 19 С	Архипа, ап.	Євтропія, Клеоніка, і Вас.
4 20 Н	СИРОПУСНА , Льва Катан.	СИРОПУСНА , Герасима
5 21 П	Тимотея, пр., Євстахія, свт.	Конона, мч.
6 22 В	Відн. моцїв у Євгенії	42 мучеників з Аморії
7 23 С	Полікарпа із Смирни, свц.	Василія й інших муч.
8 24 Ч	† 1 і 2 Найд. Голови Ів. Хр.	Теофилакта, ісп.
9 25 П	Тарасія, свт.	† 40 муч. із Севасті
10 26 С	Порфїрія з Гази, свт.	Кодрата й інших муч.
11 27 Н	1 ПОСТУ , Прокопія	Н. 1 ПОСТУ , Софронія
12 28 П	Василія, пр.	Теофана, пр., Григорія
13 29 В	Касіяна, пр.	Перен. м. Никифора, свт.
14 1 С	Євдокії, прпмч.	Венедикта, пр.
15 2 Ч	Теодота, свц.	Агапія й інших муч.
16 3 П	Євтропія, Клеоніка, мч.	Савина і Папи, мч.
17 4 С	Гарасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 Н	2 ПОСТУ , Конона	Н. 2 ПОСТУ , Кирила, свт.
19 6 П	42 мучен., з Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 В	Василія й ін. муч. в Херо.	Отців, убитих у ман. Сави
21 8 С	Теофилакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 Ч	† 40 мучеників із Севасті	Василія, свц.
23 10 П	Кодрата й інших муч.	Никона, прмч.
24 11 С	Софронія з Єрусалиму, свт.	Захарії, пр., Артемона
25 12 Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	ХРЕСТОПОКЛ. Бл. П. Бог.
26 13 П	Пер. моцїв Никифора, свт.	Собор Архан. Гавриїла
27 14 В	Венедикта, пр.	Матрони, мч.
28 15 С	Агапія й інших муч.	Іларіона, пр.
29 16 Ч	Савина і Папи, мч.	Марка, пр., Кирила, мч.
30 17 П	Олексія, пр.	Івана Лїствичника, пр.
31 18 С	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія, преподобного

Квітень - April

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	4 ПОСТУ , Хризанта і Дарії	Н. 4 ПОСТУ , Марії Єгипт. Тита, чуд.
2 20 П	Отців вбитих у ман. св. Сави	Никити, ісп.
3 21 В	Якова, ісп.	Йосифа і Юрія, пр. Покл.
4 22 С	Василія, свщ. Поклони	Теодула й Агатопода, мч.
5 23 Ч	Никона, прмч., учнів його	Євтихія, свт., Методія ап.
6 24 П	Захарії, пр., Артемона, свт.	Георгія, еп.
7 25 С	БЛАГОВЩІ. ПР. БОГОРОД.	
8 26 Н	5 ПОСТУ , Соб. Арх. Гавр.	Н. 5 ПОСТУ , Іродіона
9 27 П	Матрони, мч.	Євпсихія, мч.
10 28 В	Іларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. муч.
11 29 С	Марка, пр., Кирила, мч.	Антипи, свщ.
12 30 Ч	Івана Лист., пр.	Василія, ісп.
13 31 П	Іпатія, пр.	Артемона, свщ.
14 1 С	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи рим., ісп.
15 2 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
16 3 П	Никити, ісп.	Агапії й Ірини, мч.
17 4 В	Йосифа і Юрія, пр.	Симеона, пр., Акакія, еп.
18 5 С	Теодула й Агатопода, мч.	Віктора, Івана, пр.
19 6 Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсти)	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)
20 7 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
21 8 С	ВЕЛИКА СУВОТА	ВЕЛИКА СУВОТА
22 9 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
23 10 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
24 11 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
25 12 С	Василія, ісп.	† Марка, ап. і еван.
26 13 Ч	Артемона, свщ.	Василія, свщ.
27 14 П	Мартина, папи ісп.	Симеона, свщ.
28 15 С	Аристарха, Пуда, Троф., ап.	Ясона і Сосипатра, ап.
29 16 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА	НЕДІЛЯ ТОМИНА
30 17 П	Симеона, пр., Акакія, еп.	† Якова, ап., брата І. Бог.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 В	Віктора, Івана, пр.	Єремії, прор.
2 19 С	Івана Староп. пр.	Атанасія Вел., свт.
3 20 Ч	Теодора Трихини, пр.	† Теодосія Печ., пр.
4 21 П	Януарія, свц.	Пелагії, мч.
5 22 С	Теодора, пр., Віталія	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 Н	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ
7 24 П	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія
8 25 В	† Марка, ап. і Єван.	† Івана Бог., ап. Арсенія
9 26 С	Василія, священомученика	† Перен. м. св. Миколая
10 27 Ч	Симеона, свояка Христа	† Симеона Зилота, ап.
11 28 П	Язона і Сосипатра, ап.	† Кирила і Методія, ап. С.
12 29 С	9 мучеників з Кизики	Єліфанія і Германа, ап.
13 30 Н	НЕД. про РОЗСЛАБЛЕНОГО	Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО
14 1 П	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 В	Атанасія Вел., свт.	Пахомія Вел., пр.
16 3 С	† Теодосія Печ., пр.	Теодора Осв., пр.
17 4 Ч	Пелагії, мч., Славомира	Андроніка й ін. апостолів
18 5 П	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра і Дениса
19 6 С	Іова Многострадального	Патрикія, еп. й ін. муч.
20 7 Н	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ	НЕД. про САМАРЯНКУ
21 8 П	† Івана Бог. ап., Арсенія	† Константина й Олени
22 9 В	† Перен. моцїв св. Миколая	Василиска, мч.
23 10 С	† Симеона Зилота, ап.	Михаїла, ісп.
24 11 Ч	† Кирила і Методія, ап. Сл.	Симеона Дивногорця, пр.
25 12 П	Єліфанія і Германа, свт.	† з Найд. Голови Ів. Хр.
26 13 С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 Н	Н. про СЛІПОНАРОДЖ.	Н. про СЛІПОНАРОДЖ.
28 15 П	Пахомія Великого, пр.	Никити, пр.
29 16 В	Теодора Осв., пр.	Теодосії, препмч.
30 17 С	Андроніка й ін. апостоли	Ісаакія, пр.
31 18 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Патрикія, еп., й ін. муч.	Юстина філософа, мч.
2 20 С	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 Н	НЕДІЛЯ ОТЦІВ , Конст. і Олен	НЕД. ОТЦІВ , Лукиліяна
4 22 П	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 В	Михаїла, осп., Єфрос. Пол.	Доротея, свщ.
6 24 С	Симеона Дивногорця, пр.	Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 Ч	† З Найд. голови Івана Хр.	Теодота, свщ., Богдана
8 26 П	Карпа, ап.	Теодора Страт., вмч.
9 27 С	Терапонта, свщ.	Кирила Олександр.
10 28 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА
11 29 П	Пресвятої Трійці	Пресвятої Трійці
12 30 В	Ісаакія, пр.	Онуфрія, пр., Петра Атон.
13 31 С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 Ч	Юстина філософа, мч.	Єлисея, пр., Методія, свт.
15 2 П	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма
16 3 С	Лукиліяна й ін. мучеників	Тихона з Амагуні, свт.
17 4 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
18 5 П	Доротея, свщ.	Леонтія, мч.
19 6 В	Висаріона, Іларіона, пр.	† Юди Тадея, ап.
20 7 С	Теодота, свщ., Богдана	Методія Патар., свщ.
21 8 Ч	Пресвята Євхаристія	Пресвята Євхаристія
22 9 П	Кирила Олександрійського	Євсевія, свщ.
23 10 С	Тимотея, свщ.	Агрипини, мч.
24 11 Н	2 після ЗШЕСТЯ , † Варт. Вар.	2 п. ЗШЕСТЯ , Різд. Ів. Хр.
25 12 П	Онуфрія і Петра Атон.	Февронії, прмч.
26 13 В	Акилини, мч.	Давида, пр.
27 14 С	Єлисея, прор., Методія, свт.	Самсона, пр.
28 15 Ч	Амоса, прор., Єроніма, пр.	Перен. м. Кира й Івана
29 16 П	Христа Чоловіколюбця	Христа Чол. † Петра і Пав.
30 17 С	СОСТРАД. ПР. БОГОР .	СОСТРАД. ПР. БОГОРОД.

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Н	3 після ЗШЕСТЯ, Леонтія	3 п. ЗШЕСТЯ, Кос. і Дам.
2 19 П	† Юди Тадея, ап.	† Пол. Ризи Пр. Богор.
3 20 В	Методія, свц.	Якинта, мч.
4 21 С	Юліана з Тарсу, мч.	Андрея з Крети, свт.
5 22 Ч	Євсевія, свц.	† Атанасія Атон. пр.
6 23 П	Агрипини, мч.	Сісоя Великого, пр.
7 24 С	Різдво Івана Хрестителя	Томи й Акакія, пр.
8 25 Н	4 після ЗШЕСТЯ, Февронії	4 п. ЗШЕСТЯ, Прокопія
9 26 П	Давида, пр.	Панкратія, свц.
10 27 В	Самсона, пр.	† Антонія Печерського,
11 28 С	Перен. мощів Кира й Івана	Ольги, укр. кн., Евфимії
12 29 Ч	Петра і Павла, Верх. Ап.	Прокла ін Іларія, мч.
13 30 П	† Собор 12 Апостолів	Собор Архан. Гавриїла
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	Акили, ап.
15 2 Н	5 після ЗШЕСТЯ, † П. Р. П. Б.	5 п. ЗШЕСТЯ, † Волод. Вел.
16 3 П	Якинта, мч.	Атиногена, свц.
17 4 В	Андрея з Крети, свт.	Марини, мч., Богдана
18 5 С	† Атанасія Атонського, пр.	Якинта, Омеляна, мч.
19 6 Ч	Сісоя Великого, пр.	Макрини, пр., Дія, чуд.
20 7 П	Томи й Акакія, пр.	† Іллі пророка
21 8 С	Прокопія, вмч.	Симеона й Івана, пр.
22 9 Н	6 після ЗШЕСТЯ, Панкратія	6 п. ЗШЕСТЯ, Марії Магд.
23 10 П	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіли, мч.
24 11 В	Ольги, кн. Київ. Евфимії	† Бориса і Гліба, кн.
25 12 С	Прокла й Іларія, мч.	† Успення св. Анни
26 13 Ч	Собор Архангела Гавриїла	Єрмолая, свц., Параскевії
27 14 П	Акили, ап.	† Панталеймона, вмч.
28 15 С	† Володимира Вел., кн. Укр.	Прохора, Никанора й ін.
29 16 Н	7 після ЗШЕСТЯ, Атиногена	7 п. ЗШЕСТЯ, Калиніка
30 17 П	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 В	Якинта, Омеляна, мч.	Євдокима, пр.

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Макрини, пр.	7 Макавейських мучен.
2 20 Ч	† Іллі пророка	Перен. мощів Стефана
3 21 П	Симеона й Івана, пр., Єзик.	Ісаака, Далмата і Фавста
4 22 С	Марії Магда. Фоки, свц.	7 молсдців з Ефезу, мч.
5 23 Н	8 після ЗШЕСТЯ , Трофима	8 п. ЗШЕСТЯ , Євстигнія
6 24 П	† Бориса і Гліба, мч.	Преображення Господнє
7 25 В	† Успення св. Анни	Дометія, прмч.
8 26 С	Єрмолая, свц., Параскевії	Омеляна, ісп.
9 27 Ч	† Пангалеймона, вмч.	† Матія, ап.
10 28 П	Прохора й ін. апостолів	Лаврентія, архид. і мч.
11 29 С	Калініка, мч.	Євпла, мч.
12 30 Н	9 після ЗШЕСТЯ , Сили	9 після ЗШЕСТЯ , Фотія
13 31 П	Євдокима, пр.	Максима, ісп.
14 1 В	Макавейських мучеників	Міхея, прор.
15 2 С	Перен. мощів Стефана	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ
16 3 Ч	Ісаака, Далмата, Фавста, пр.	Діомида, мч.
17 4 П	7 молодців з Ефезу, Євдокії	Мирона, мч.
18 5 С	Євстигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 Н	10 після ЗШЕСТЯ , Преоб. Г.	10 п. ЗШЕСТЯ , Андрія Ст.
20 7 П	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 В	Омеляна, ісп.	Таддея, ап., Васси, мч.
22 9 С	† Матія, апост.	Агатоніка, мч.
23 10 Ч	Лаврентія, архид., і мч.	Луппа, мч., Іринея, свц.
24 11 П	Євпла, мч.	Євтихе, свц.
25 12 С	Фотія й Аникити, мч.	Вартоломея і Тита, ап.
26 13 Н	11 після ЗШЕСТЯ , Максима	11 п. ЗШЕСТЯ , Адріана
27 14 П	Міхея, прор.	Пімена, пр.
28 15 В	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ	Мойсея, пр., Августина
29 16 С	Діомида, мч.	† Усіх. Гол. Івана Хрест.
30 17 Ч	Мирона, мч.	Олександра, Івана і Павла
31 18 П	Флора і Лавра, мч.	† Пол. Пояса Богородиці

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Андрея Страт. й ін. з ним	† Початок церк. року
2 20 Н	12 після ЗШЕСТЯ, Самуїла	12 п. ЗШЕСТЯ, Маманта
3 21 П	Таддея, ап., Васси, мч.	Антима, свц., Теоктиста
4 22 В	Агатоніка, мч.	Вавили, свц., Мойсея, пр.
5 23 С	Іринея, свц.	Захарії, прор.
6 24 Ч	Свтиха, свц.	Чудо арх. Михаїла, Євдок.
7 25 П	Вартоломея і Тита, ап.	Созонта, мч.
8 26 С	Адріяна і Наталії, мч.	Різдво Пр. Богородиці
9 27 Н	13 після ЗШЕСТЯ, Пімена	13 п. ЗШЕСТЯ, Якима і Ан.
10 28 П	Мойсея, пр., Августина, свт.	Минодори, Митродори ін.
11 29 В	† Усік. Голови Івана Хрест.	Геодори, пр.
12 30 С	Олександра, Івана і Павла	Автонома, свт.
13 31 Ч	† Полож. Пояса Богородиці	Корнилія, свц.
14 1 П	† Початок церк. року	Воздв. Чесного Хреста
15 2 С	Маманта, мч., Івана Постн.	Никити, вмч.
16 3 Н	14 після ЗШЕСТЯ, Антима	14 п. ЗШЕСТЯ, Євфимії
17 4 П	Вавили, свц., Мойсея, прор.	Софії, Віри Надії і Люб.
18 5 В	Захарії, прор.	Євменія, еп. і чуд.
19 6 С	Чудо арх. Михаїла, Євдокс.	Трофима й ін. муч.
20 7 Ч	Созонта, мч.	Євстатія, Плакиди, мч.
21 8 П	Різдво Пр. Богородиці	Кодрата, ап.
22 9 С	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свц., Йони, прор.
23 10 Н	15 після ЗШЕСТЯ, Минодори	15 п. ЗШЕСТЯ, Зач. Ів. Хр.
24 11 П	Теодори, пр.	Теклі, прмч.
25 12 В	Автонома, свт.	Євфрозини, пр.
26 13 С	Корнилія, свц.	† Івана Богослова, ап.
27 14 Ч	Воздвиження Чес. Хреста	Калістрата і друж. його
28 15 П	Никити, вмч.	† Харитона, пр.
29 16 С	Євфчмії, вмч.	Киріяка, пр.
30 17 Н	16 після ЗШЕСТЯ, Софії	16 п. ЗШЕСТЯ, Григорія

Жовтень — October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Євменія, еп. і чуд.	Покров Пр. Богородиці
2 19 В	Трофима, й ін. муч.	Кипріяна, свц., Юстина
3 20 С	Євстатія, вмч., й ін. з ним	Діонісія, Ареоп., свц.
4 21 Ч	Кодрата, ап.	Єротея, свц., Франциска
5 22 П	Фоки, свц., Йони, прор.	Харитини, мч.
6 23 С	Зачаття Івана Хрестителя	† Томи, апостола
7 24 Н	17 після ЗШЕСТЯ , Теклі	17 п. ЗШЕСТЯ , Сергія
8 25 П	Євфрозини, пр.	Пелагії, пр.
9 26 В	† Івана Богослова, ап.	† Якова Алфея, ап.
10 27 С	Каллістрата і друж., Ніла	Євлампія і Євламπίї, мч.
11 28 Ч	† Харитона, пр.	Филипа, діяк. Теофана, мч.
12 29 П	Кіріяка, пр.	Прова й ін. мч., Косми
13 30 С	Григорія, еп., Вірменії, свц.	Карпа й ін. мучеників
14 1 Н	18 п. ЗШЕСТЯ , Пок. Пр. Бог.	18 п. ЗШЕСТЯ , Параскевії
15 2 П	Кипріяна, свц., Юстина, мч.	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.
16 3 В	Діонісія Ареоп., свц.	Лонгина сотника, мч.
17 4 С	Єротея, свц., Франциска	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 Ч	Харитини, мч.	† Луки, ап. і сван.
19 6 П	† Томи апостола	Йоїла, прор., Івана Рильс.
20 7 С	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, вмч.
21 8 Н	19 після ЗШЕСТЯ , Пелагії	19 п. ЗШЕСТЯ , Іларіона В.
22 9 П	† Якова Алфея, ап.	Аверкія, еп., Прибислава
23 10 В	Євлампія і Євламπίї, мч.	Якова, ап.
24 11 С	Филипа, діяк. Теофана, пр.	Арети, мч., Теофіла, мч.
25 12 Ч	Прова й ін. мч., Косми, пр.	Маркіана і Мартирія, мч.
26 13 П	Карпа й ін. муч.	† Димитрія Великомуч.
27 14 С	Параскевії з Тернова, пр.	Нестора, мч.
28 15 Н	20 після ЗШЕСТЯ , Євтимія	20 п. ЗШЕСТЯ , Параскевії
29 16 П	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 В	Осії, прор. Андрія, прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31 18 С	† Луки, ап. і еванг.	Стахія й ін. ап.

Листопад - November

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

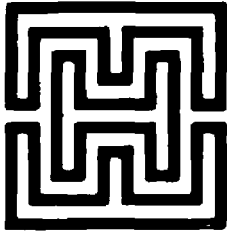
н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Йоїла, прор., Ів., Риль.	Косми й Дам'яна, пр.
2 20 П	Артемія, вч.	Акиндина й ін. мч.
3 21 С	Іларіона Вел., пр.	Акипсима й ін. мч.
4 22 Н	21 після ЗШЕСТЯ, Аверкія	21 п. ЗШЕСТЯ, Йоаннікія
5 23 П	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 В	Арети, мч., Теофіла, мч.	Павла, свт.
7 25 С	Маркіяна і Мартирія, мч.	Лазаря, пр.
8 26 Ч	† Димитрія, Великомученика	† Собор Михаїла, Арх.
9 27 П	Нестора, мч.	Матрони і Теоктисти, пр.
10 28 С	Неоніли, Параскевії, мч.	Родіона, Єраста, Олімпа
11 29 Н	22 після ЗШЕСТЯ, Анастасії	22 п. ЗШЕСТЯ, Віктора
12 30 П	Зиновія і Зиновії, мч.	† Йосафата, свщ., Ніля, пр.
13 31 В	Стахія й ін. ап.	† Івана Золотоуст., свт.
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	† Филипа, апост.
15 2 Ч	Акиндина, мч.	Гурія, Самона й Авіва, ісп.
16 3 П	Акипсима й ін. муч.	† Матея, ап. і сванг.
17 4 С	Йоанніки, пр., Нікандра, мч.	Григорія Неокес., еп.
18 5 Н	23 після ЗШЕСТЯ, Галактіона	23 п. ЗШЕСТЯ, Платона
19 6 П	Павла, свт.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 В	Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 С	Собор Михаїла Арх.	Введ. в Храм Пр. Богор.
22 9 Ч	Матрони і Теоктисти, пр.	Филімона й ін. апост.
23 10 П	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.	Амфілохія і Григорія, еп.
24 11 С	Віктора, мч., Теодора Студ.	Катерини, вч.
25 12 Н	24 після ЗШЕСТЯ, † Йосаф.	24 п. ЗШЕСТЯ, Климента
26 13 П	† Івана Золотоустого, свт.	Аліпія Стовпника, пр.
27 14 В	† Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28 15 С	Гурія, Самона й Авіва, ісп.	Стефана, прмч.
29 16 Ч	† Матея, ап. і сванг.	Парамона і Філумена, мч.
30 17 П	Григорія Неокес., еп.	† Андрія, апост.

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 Н	25 після ЗШЕСТЯ, Авдія	25 п. ЗШЕСТЯ, Авакума
3 20 П	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 В	Введ. в Храм Пр. Богород.	Варвари, вмч., Ів. Дамаск.
5 22 С	Филимона й ін. апостолів	† Сави Осв., пр.
6 23 Ч	Амфілохія і Григорія, еп.	Миколая Чудотв. свт.
7 24 П	Катерини, вмч., Меркурія	Амвросія, свт.
8 25 С	Климентя, папи, Петра, еп.	Патапія, пр.
9 26 Н	26 після ЗШЕСТЯ, Аліпія	26 п. ЗШЕСТЯ, Непор. Зач.
10 27 П	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини, Ермогена, й ін. мч.
11 28 В	Степана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 С	Парамона, мч.	Спиридона, пр.
13 30 Ч	† Андрія апостола	† Ореста, Євгена й ін. мч.
14 1 П	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. мч.
15 2 С	Авакума, прор.	Єлевтерія, свщ., Павла
16 3 Н	27 після ЗШЕСТЯ, Софонії	НЕДІЛЯ ПРАОТЦВ
17 4 П	Варвари, вмч., Івана Дамаск.	Даниїла, прор.
18 5 В	† Сави Осв., пр.	Севастіяна, мч., й інших
19 6 С	Миколая Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 Ч	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свт.
21 8 П	Патапія, пр.	Юліанії, мч.
22 9 С	Непор. Зач. Богородиці	Анастасії, вмч.
23 10 Н	28 після ЗШЕСТЯ, Мини	Пер. Різдвом, Отців
24 11 П	Даниїла, прор.	Навеч. Різдва, Євгенії
25 12 В	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 С	† Ореста, Євгена, й ін. мч.	Собор Пресв. Богородиці
27 14 Ч	Тирса, Левкія, й ін. мч.	Степана Первомученика
28 15 П	Єлевтерія, свщ., Павла, пр.	Св. Мученики у Нікодимії
29 16 С	Аггея, прор.	Дітей у Вифлєсмі вбитих
30 17 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦВ, Даниїла	НЕД. ПО РІЗДВІ, Анисії
31 18 П	Севастіяна, мч., й інших	Меланії Римлянки, пр.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА в Америці

**ЯКЕ ВІДЗНАЧАЄ В ЦЬОМУ РОЦІ 110-ті РОКОВИНИ ЗАСНУ-
ВАННЯ у ЛЬВОВІ і 35-ті РОКОВИНИ ІСНУВАННЯ в АМЕРИЦІ,**

*сердечно вітає нашу найповажнішу і найбільш заслужену
установу в ЗСА, якою є*

Український Народний Союз

*з Його 90-тиріччям і бажаємо Йому надалі бути українській гро-
маді „Батьком-Союзом” та діяти головню на добро української
культури.*

*Щасти Боже УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ, який
згуртував у своїх рядах найбільше число зорганізованих укра-
їнських громадян та який, з'єднавшись з Українським Брат-
ським Союзом, стане ще сильнішою і тривкішою Заморською
Твердинею України.*

Д-р Ярослав Падох
голова

Д-р Леонід Рудницький
науковий секретар

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 11.00 ДОЛ. РІЧНО

Адреса:

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”.

• • •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі дру-
карські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖ-
КИ, ВІДОЗВИ, АФІШІ, ЛЕТЮЧКИ, КАНЦЕЛЯ-
РІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ
ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ
БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

THE UKRAINIAN WEEKLY

We give you the **WHOLE** picture.

dissident news•commentary•politics•editorials•interviews•people
reviews•community news•the arts•scholarship•church affairs
sports•preview of events•special features

I would like to subscribe to The Ukrainian Weekly for _____ year(s).
(Subscription rates: \$5 per year for UNA members, \$8 for non-members.)

Name _____

Address _____

City _____ State _____ Zip _____

UNA member: yes
 no

Payment enclosed
 Bill me

THE
Ukrainian Weekly

30 Montgomery St. ■ Jersey City, N.J. 07302

Вільне Слово

«ВІЛЬНЕ СЛОВО» — (давніше «Український Робітник») — незалежний тижневик. Заложений в 1934 році. Видає Видавнича Спілка «ВІЛЬНА ПРЕСА» в Торонті. Голова Дирекції — д-р Василь Бойко; головний редактор (з 1960 року) — д-р Степан Росоха.

Річна передплата в Канаді — \$20.00. В Америці і всіх інших — \$22.00

ВИДАННЯ «ВІЛЬНОГО СЛОВА»:

1. Проф. К. Біда «НА ВЕРШИНАХ ІДЕЙ» — вичерпано.
  2. Інж. М. Приходько «ДАЛЕКИМИ ДОРОГАМИ», двотомова повість, вичерпано.
  3. Проф. В. Шалест «КНЯЖА УКРАЇНА В СЛОВІ О ПОЛКУ», 40 стор. \$3.00
  4. Проф. В. Андрієвський «МИКОЛА ЛИСЕНКО», монографія, 24 стор. 2.00
  5. Збірник статей «ТАРАС ШЕВЧЕНКО», 32 стор. 3.00
  6. Інж. А. Мушинський «ТРИЗУБ З ХРЕСТОМ І БЕЗ ХРЕСТА», 16 стор. 2.00
  7. Проф. Е. Жарський «УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА», 16 стор. 2.00
  8. Д-р Ю. А. Данилів «УКРАЇНСЬКИЙ СТУДЕНТ», англ. видання, 28 стор. 3.00
  - 9—29. Д-р С. Росоха «КАЛЕНДАРІ—АЛЬМАНАХИ «СЛОВО», 20 річників, по . 5.00
- ВИДАННЯ «ПРОБОЕМ»:**
30. С. Н. Будко «ТАВРО МЕФІСТОФЕЛЯ», п'єса на 3 дії, 32 стор. 3.00
  31. Б. Ромен «ОСТАННІЙ РЕЙС НА ВОДАХ ОКЕАНУ», вичерпано.
  32. С. Н. Будко «ВЕСНА», три п'єски для дітей, 32 стор. 3.00
  33. С. Н. Будко «КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ», 32 стор. 2.00
  34. Ю. Сірий «ЧАРІВНИЦЯ», новела, 32 стор. 3.00
  35. М. Ласовська «ПІД ЧОРНИМ НЕБОМ», роман, 207 стор. 7.50
  36. Проф. П. Стерчо «КАРПАТО—УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА», 288 стор. 15.00
  37. Інж. В. Прохода «ЗАПИСКИ НЕПОКІРЛИВОГО», книга перша, 434 стор. 15.00
  38. В. Рибак «ЗМОВА НА ЖИТТЯ ПРЕЗИДЕНТА КЕННЕДІ», вичерпано.
  39. М. Шарик «З ВІДАЛІ 50 ЛІТ», піонери в Канаді, книга перша, 432 стор. 15.00
  40. С. Росоха «21 ДЕНЬ В ЕВРОПІ», II видання в друку
  41. В. Рибак «ОСТАННЯ ЦІСАРЕВА», історичний ілюстрований монтаж, 192 ст. 12.00
  42. М. Шарик «ВАЖКИМИ ШЛЯХАМИ КАНАДИ», книга друга, 520 стор. 16.50
  43. Проф. А. Штефан «ЗА ПРАВДУ І ВОЛЮ», слогади, книга перша, 352 ст. 15.00
  44. Peter Stercho, Ph.D. «DIPLOMACY OF DOUBLE MORALITY»
Europe's Crossroads in Carpatho-Ukraine 1919-1939, стор. 495, вел. формат ... 25.00
  45. Проф. А. Штефан «ПРЕЗИДЕНТ АВГУСТИН ВОЛОШИН», моногр., 238 ст. ... 15.00
  46. Т. Морріс Лонгстрет «НА ГРАНІ СМЕРТИ», вклад українських піонерів у Західній Канаді, переклад з англійської мови В. Скорохода, 175 стор. 7.50
  47. Проф. А. Штефан «ЗА ПРАВДУ І ВОЛЮ», 384 стор. 15.00
  48. М. Вербицький «ЛЮДИНА У СВІТЛІ ПРАВДИ», психологічно-моральна студія, 150 стор. 5.00
  49. М. Логуш-Ігнатишин «З СЕРЦЕМ НА ДОЛОНІ», спогад, 32 стор. 3.00
  50. Марія Коверко «ПІВСТОЛІТТЯ В КАНАДІ», спомини і переживання, 94 ст. 5.00
  51. М. Ласовська «ДЗВІНКА МОЛОДІСТЬ», том перший: «ДІВЧАТА ТИХ ДНІВ», роман, 152 стор. 7.50
  51. М. К. Святослав «ЗА НАШУ ПРАВДУ І УКРАЇНУ», про чехосл. бригаду в ССРСР, в друку.
  53. М. Ласовська «ДЗВІНКА МОЛОДІСТЬ», том другий «БУРУНІЙ», в друку
  54. М. Шарик «НЕСПОВНЕНІ НАДІЇ», спомини, книга третя, в друку.
  55. С. Росоха «ПІВСТОЛІТТЯ РЕДАКТОРОМ», спогади, в друку.
  56. В. Рибак «ОКУПАЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ», ілюстрований монтаж, в друку.

Замовлення надсилати на адресу «Вільного Слова». Хто замовить на більшу суму, отримає відповідну знижку!

«VILNE SLOVO», 196 Bathurst Street,
Toronto, Ontario, M5T 2R8, Canada

*Best wishes
from UNA's ancestral
region.*

UNA Antracite District Committee: (first row, left to right) Catherine Harbest, Marguerite Hentosh, second vice president; Tymko Butrej, president; Helen Slovik, secretary; Joseph Chaban, vice president; John Petruncio, organizer; (second row) Olga Dudish, Peter Gelety, Adolph Slovik, treasurer; Daniel Hreshko, Joseph Sedor, auditing committee.

**ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!**

*ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова*

**Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

UKRAINE
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

UKRAINE
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

Том I	\$ 75.00
Том II	\$ 85.00
Хто замовить ОБА ТОМИ платить	\$140.00

включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М. О.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА) UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

**УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ
ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.**

КООПЕРАТИВИ

- *полагоджують всі роди банкових услуг*
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
  - а) на вкладах до 2.000
  - б) на позичках до 10.000
- ошадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіми родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
— КАГО ІЛЛ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
НЮ ЙОРК, Н Й

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЮ ЙОРК, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
НЮАРК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
ТРЕНТОН, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПМІЧ
ДЕТРОЙТ, МІШ

Українська Стейтова Кредитова Кооператива
САМОПМІЧ
ПАРМА ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ АНДРІЯ
С БАЗНД БРУК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
ЕЛІЗАБЕТ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, КОНН

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“
КПІВЛЕНД, ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
БАЛТІМОРЕ, МД

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙО-КЕРС, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПМІЧ
ФІЛДЕЛФІЯ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, ДК

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПМІЧ
ЧЕСТЕР, ПА

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
СІРАКУЗИ, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
ПАССЕЙК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПМІЧ“
ПІТСБУРГ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, МІНН

Українська Кредитова Кооператива
„БУДУЧНІСТЬ“
ДЕТРОЙТ, МІШ

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, ВИС

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОСФАЛД, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ГОРЕН, ОГАЙО

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, ПА

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАЯМІ, ФЛА

Українська Братська
Федеральна Кредитова Кооператива
БОСТОН, МАСС

Українсько-Американська
Кредитова Кооператива Аризони
ФІНІКС, АРІЗ

Українська Кредитова Кооператива
„ТРИЗУБ“
КАНТОН, ОГАЙО

Українська Кредитова Кооператива
КЕРГОНКСОН, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, КАЛІФ

Українська Харчева Кооператива
САМАДОНОВА
— КАГО, ІЛЛ

Українська Видавнича Кооператива
„ЧЕРВОНА КАЛІНА“
НЮ ЙОРК, Н Й

**УКРАЇНЬСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ”
в Нью Йорку**

**це найстарша та найбільша українська кредитова кооператива на вільній
землі Вашингтона, яка дає своїм членам усі основні банкові услуги
на найбільш корисних умовах.**

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи щадниця.
- В додатку до того, дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностейі сертифікати, як інші банки, чи щадниці.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення.
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділює, на дуже догідних умовах сплати всякого рода позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерти чи сталої непрацездатности довжника до висоти \$10,000.00.
- Дає всякого рода інші услуги — видає грошеві перекази, подорожні чеки — та приймає безпосередні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню працю.

Бюро кредитівки, приміщене у власному будинку в дуже догідному місці, відкрите кожного дня в тижні за виїмком понеділка, як також, що є самозрозумілим, за виїмком неділі й святочних днів.

**SELF RELIANCE (N.Y.)
FEDERAL CREDIT UNION
108 Second Avenue ■ New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 473-7310**

42-ий ВІДДІЛ УНС ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА в Пассейку, Н. Дж.

З НАГОДИ 90-РІЧЧЯ

*бажаємо Вам найкращих успіхів у праці для добра
Українського Народного Союзу і української справи.*

Сидять з ліва на право: А. Марущак — опікунка хворих, В. Марущак — рекр. секр., І. Хомко — предсідник, І. Бליха — фінансовий секр., Ю. Котис — член. Стоять: А. Маркович — член, І. Котис — член, Г. Романів — прапорщик, В. Сагагай — член, В. Оліярик — опікун хворих, п. Нанюк — член. На знімці нема заступника предс. Р. Галабурди, касира Варвари Тижбїр і решти членів Управи.

УПРАВА 42-го ВІДДІЛУ УНС Є В ТАКОМУ СКЛАДІ:

Іван Хомко — предсідник, Ростислав Галабурда — заступник предсідника, Іван Блиха — фінансовий секретар, Варвара Тижбїр — касир, Василь Марущак — рекордовий секретар.

Опікуни хворих: Анастасія Марущак, Володимир Оліярик

Прапорщики: Станислав Коваль, Гарасим Романів

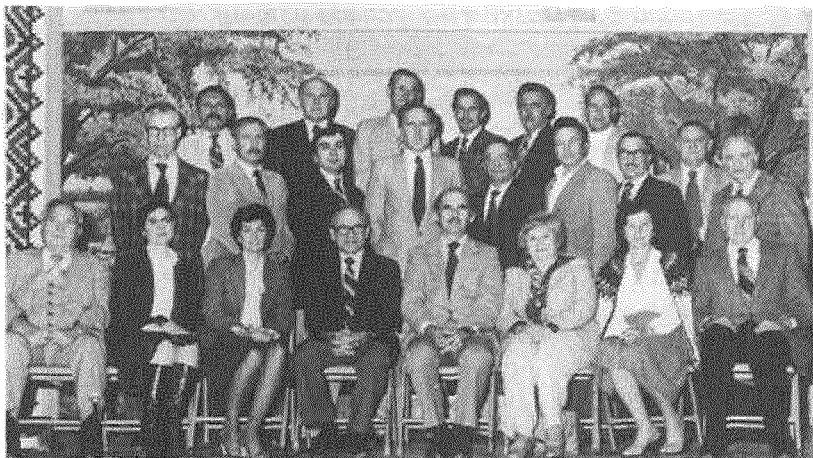
Мужі Довір'я: Теодор Хомишак, Франко Мартин

Господар: Тихон Шевчук

Контрольна Комісія: Юліян Котляр — голова, Микита Юрчинюк і Василь Мочула — члени

Українська Федеральна Кредитова Спілка

КЕРІВНІ ОРГАНИ УКСПІЛКИ

Сидять (зліва направо): Віппіям Андрушин, Тамара Денисенко, Нона Крас, Володимир Гавриляк, Богдан Венгльовський, Ольга Сімкало, Христя Ковч і Василь Іванців. Стоять (у першому ряді): Людвик Бах, Зенон Гуран, Юрій Кушнір, Мирон Баб'юк, Михайло Белей, Євген Кулик, Андрій Притискач, Ростислав Шутер, Роман Павлічко. 2-ий ряд: Володимир Пилишенко, Карпо Манківський, Валентин Підлісний, Василь Шавранський, Юрій Кравс та Анатолій Коба.

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСпілка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку.

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ощадності і позички, платить за ощадності вклади і сертифікати по зможності найвищі дивіденди і уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках.

Що більше нас буде в кооперації, то більша буде наша збірна громадська сила.

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

831 Joseph Avenue ■ Rochester, N.Y. 14621 ■ (716) 544-9518
(716) 338-2980

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

EUROPEAN STAINED GLASS STUDIO INC.

(PREVIOUS OWNER OF ANTON LAUB GLASS CO., INC.)

EXPERTS IN STAINED & LEADED GLASS

Also Mirrors, Picture Frames, Glass Tops, Tiffany Type Lamp Shades

411 S. Broadway ■ Yonkers, N.Y. 10705 tel.:(914) 963-0800

- Виконуємо вітражі для церков по цілій Америці. Направляємо старі вітражі і інсталуємо т. зв. "Plekiglass" зі зовні вітражів для охорони їх від вандалізму і для заощадження грошей на ogrівання церков.
- Продаємо першої якості дзеркала в рамах і без рам, і також їх інсталуємо.
- Робимо рами для образів по дуже уміркованих цінах.
- Шкла для накриття меблів виконуємо на замовлення.
- Робимо також абажури з кольорового шкла т. зв. "Tiffany lamp shades" і направляємо старі.
- Ведемо курси роблення вітражів.
(Не треба їхати по вітражі до Італії чи Німеччини, їх виконують українці в Америці).

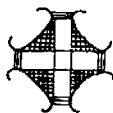
Власник Володимир Івасютин з Родиною

*Compliments
to
Ukrainian National Association*

**A. A. BOOK and
PAMPHLET BINDERY, INC.**

125 MERCER STREET, NEW YORK, N. Y. 10012

Telephone: 925-2537-8

**КАСА „САМОПОМІЧ”
ЧІКАГО**
ДАЄ ВАМ ВСІ БАНКОВІ УСЛУГИ

ОЩАДНОСТІ

Звичайні ощадності конта

Сертифікати

Пенсійні конта ІРА

Маркет Шер конта

Чеків конта

Траст конта

Дитячі конта

ПОЗИКИ

Особисті позики

Позики на авта

Позики на направу домів

Відкритий кредит

Моргеджові позики

Комерційні позики

Студентські позики

ІНШІ УСЛУГИ

Грошові перекази

Подорожні чеки

Вогнетривалі скриньки

Полагоджування трансакцій поштою

Вплати за газ, електрику, воду, телефон

Вимінювання державних бондів

Безпосередній перелив пенсійних чеків на конто

Нотаріяльні завірення

Фінансові поради

„САМОПОМІЧ” — ЧІКАГО
SELFRELIANCE FEDERAL CREDIT UNION

2351 W. Chicago Avenue

Chicago, Illinois 60622

Tel.: (312) 489-0520

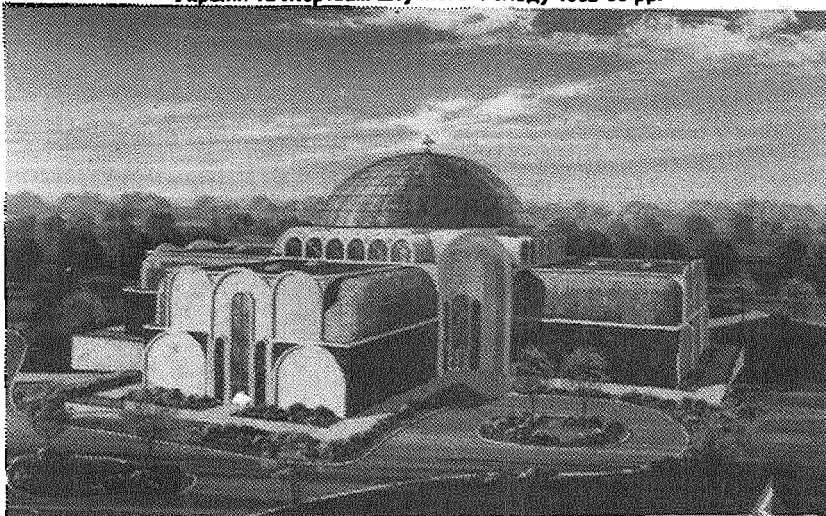

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ

ПАМ'ЯТНИК — МАВЗОЛЕЙ

присвячений Мученикам за Христову Церкву, Борцям за волю України та Жертвам штучного Голоду 1932-33 рр.

КОРИСТІ з МАВЗОЛЕЮ

Мавзолей збудований на довгі віки з матеріалів, яких не нищить час, а саме граніту, сталі та залізобетону.

Мавзолей чудово утриманий назавжди — постійний догляд забезпечений невідкличними довіреними фондами.

Відвідувати можна впродовж цілого року, без огляду на погоду.

Мавзолей акцептований родинами всіх віровизнань.

Спеціальні ціни можна набути перед будовою.

Привілеї обміну площ для теперішніх власників Українського Національного Цвинтаря-Пам'ятника.

Особливу увагу присвячується політичним, релігійним, військовим та суспільним організаціям.

Можна заздалегідь замовляти перевіз та обслуговування.

Місце в мавзолею можна сплачувати ратами, відповідно до Вашого бюджету.

Легкий доїзд публічною чи приватною транспортаціями.

Пропам'ятні таблиці можна набути для відзначення релігійних, військових чи родинних героїв, які не можуть бути поховані у мавзолею, або які вже поховані в іншому місці.

Відвідувачі вносять чудові спомини та є оповиті тепло-

тою, величною атмосферою і мають нагоду на приватне роздумування.

Пам'ятник-мавзолей у являє пам'ять Ваших рідних Рідня буде відвідувати цей пам'ятник із почуттям пошани і гордості.

ІНВЕСТИЦІЯ, ЯКА ДАЄ ЗАСПОКОЄННЯ

Вибір вічного місця спочинку — це священний родинний обов'язок, який скоріше чи пізніше мусить бути виконаний. Чи не краще тепер подумати про цей обов'язок, коли всі члени родини можуть спільно порадитися, замість відкладати це на останній самотній час тяжкої втрати.

ОБМЕЖЕНА ОФЕРТА, ЗРОБІТЬ СВОЄ РІШЕННЯ ТА УМОВУ ТЕПЕР

Місце похоронення у крипти для одної особи \$2,150.00
 Постійний догляд і опіка 215.00
 (тільки одноразова вплата) .....

РАЗОМ \$2,365.00

CEDAR HILL UKRAINIAN MEMORIAL INC.
 P.O. Box 57, Suitland, Md. 20746. (301) 568-0630

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE

EXCAVATING

TOP SOIL — DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.
LANDSCAPING AND GRADING

**8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410**

(201) 796-5134

JAREMA ENTERPRISES INC.

T-A SUNNYSIDE DELI & CATERING

**1963 Oak Tree Road
Edison, N.J. 08817**

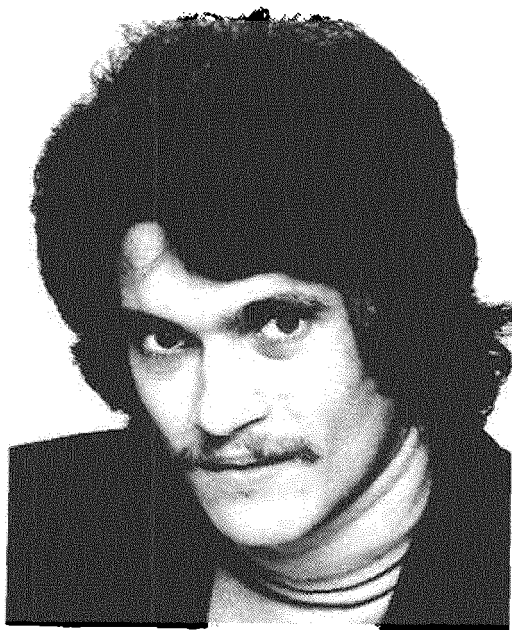
Phone: 548-7676

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

Віктор Боровський

“ПОЦІЛУНОК САТАНИ”

Другий наклад книжки наймолодшого українського дисидента ВІКТОРА БОРОВСЬКОГО вийшов з друку у Нью Йорку. “ПОЦІЛУНОК САТАНИ” — це розповідь молодого студента педагогічного інституту в Україні про його перебування в психіатричних лікарнях і про рух спротиву в Україні. Як тортурують в'язнів в психіатричних лікарнях називаючи це лікуванням? Як Кремль контролює церкву? Які умови вступу до єдиної в Україні і то російської духовної семінарії? Які настрої студентства? На ці запитання і багато інших — можна знайти відповіді у книжці наймолодшого українського дисидента Віктора Боровського “ПОЦІЛУНОК САТАНИ”. Ціна книжки разом з пересилкою 10 американських доларів. Для студентів і молоді 5 доларів. Також знижка 50% при замовленні 10 примірників і більше.

Замовлення надсилати:

Mykola Lukashewych

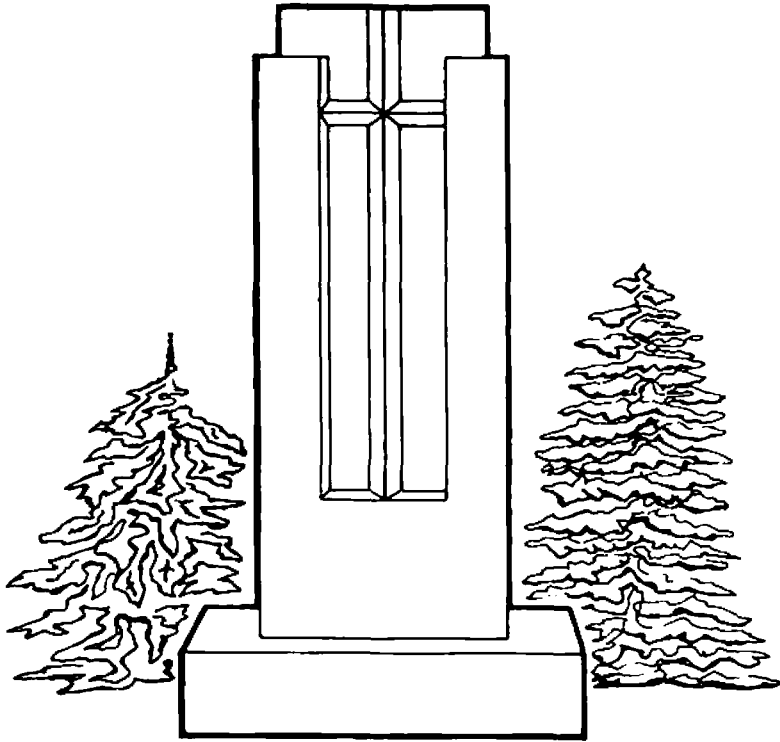
420 Miller Ave.

Brooklyn, New York 11207

USA

Tel.: (201) 246-0549

Tel.: (201) 469-6288

SOUTH BOUND BROOK MONUMENT CO.

Власник Ю. БЕЗСОНІВ

- Авторизовані репрезентанти виконавців гранітних робіт пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.
- Приймаємо замовлення й ставимо гранітні пам'ятники, мавзолеї, статуї, огорожі й лави на всіх цвинтарях.

Office and Residence: **Box 445, Cedar Grove Rd., Somerset, N.J. 08873**

(напроти „Українського Села", у віддалі 3-ох хвилин від Церкви-Пам'ятника)

Mailing Address: **P.O. Box 316, So. Bound Brook, N.J. 08880**

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS

І ОКОЛИЦЯХ

ПОНАД 70 РОКІВ СОЛІДНОЇ ОБСЛУГИ

КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА

МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ

Phone OR 4-2568

Established 1906

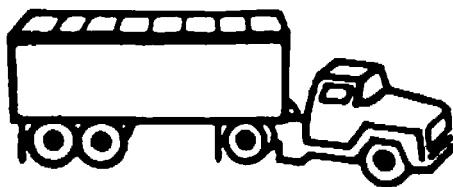
PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

OVER 70 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

AIR CONDITIONED CHAPELS ■ CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

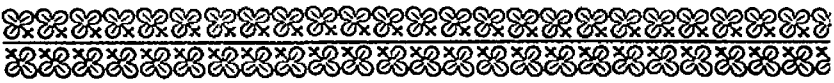
J. P. SERVICE UNIT, Inc.

TRAILER REPAIR SHOP

**P.O. Box 2249
Northlake, Illinois 60164**

JAROSLAW S. PERUN

(312) 343-2240

Відділ УНС ч. 488 Фінікс, Арізона
UNA BRANCH ■ 488 PHOENIX, Arizona

1668 West Campbell, Phoenix, Ariz. 85015
(602) 274-8064

1953

1983

Вітаємо з відзначенням 90-літнього ювілею Головний Уряд Українського Народного Союзу, працівників Головної Канцелярії, редакції і працівників „Свободи” і „Українського Тижневика”, відділи і їх членів, розкинутих по цілому Північно-Американському континенті, та бажаємо УНСоюзіві багато успіхів у його праці для добра і росту нашої громади і нашого поневоленого українського народу.

Привіт посилаємо вам з далекої соняшної Арізони, де багато пальм, помаранчових дерев, цвітучих кактусів, квітів, гір і озер та де наш Відділ відзначає 30-літнє існування.

З цієї нагоди управа Відділу дякує своїм членам за безкорисну працю, моральну і фінансову підтримку, що спричинилися до розвитку і росту нашого 488-го Відділу.

Ця сторінка присвячена всім, що відійшли за ці роки від нас:

Урядовці нашого Відділу:

св. п. Василь **Литвинишин**
12 років був предсідником
сп. п. Ярослав **Бакович**
27 років був секретарем

За Відділ:

Михайло **Винничок** — голова Контрольної комісії
Олександр **Ліневич** — голова і тимчасовий секретар

В ПАМ'ЯТЬ

сл. п.

ЯРОСЛАВА БАКОВИЧА

піонера Української Католицької Церкви
в Арізоні

НАЙЩИРІШІ ПОБАЖАННЯ

складає

**УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ПАРАФІЯ
УСПЕННЯ МАТЕРІ БОЖОЇ у Фінікс, Арізона**

та

**УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ПАРАФІЯ
св. МИХАЇЛА у Тусан, Арізона**

Всесвітліший Крилошанин о. Андрій Микита — Адміністратор

**UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH
OF THE ASSUMPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY**

PHOENIX, ARIZONA 85031

**RECTORY
4319 WEST CLARENDON AVE.**

**PHONE
602-278-9682**

(215) 544-9292

Est. 1947

UNA Supreme Advisor

**WILLIAM J. PASTUSZEK
REAL ESTATE**

SALES ■ INVESTMENTS ■ APPRAISALS

UNA Champion 1982

9 S. Chester Road

Swarthmore, Pa. 19081

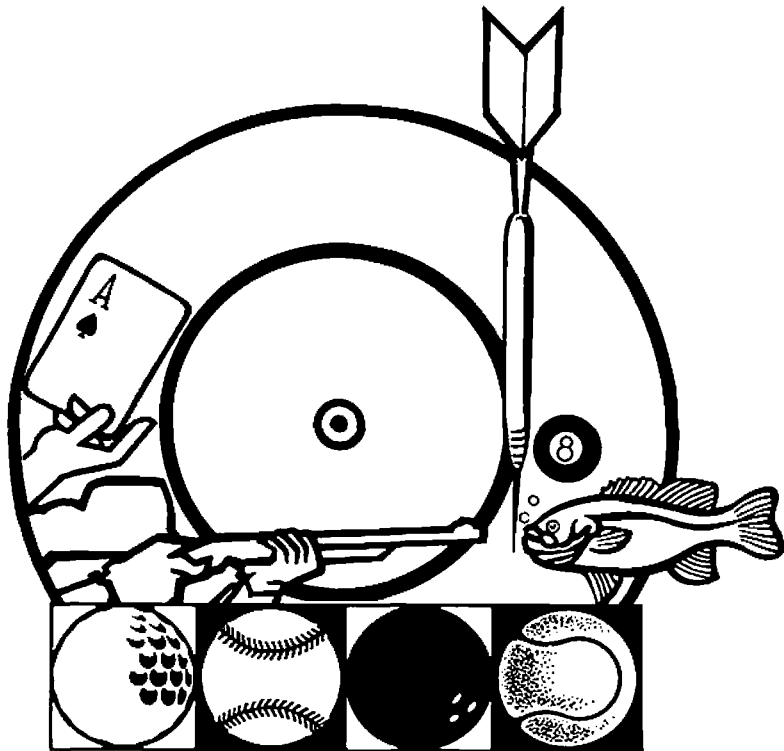
**ALEXANDER R. PASTUSZEK
GENERAL CONTRACTOR & BUILDER**

**CONCRETE SIDEWALKS & CURBS
BLACKTOP DRIVEWAYS & SEALING
HOME IMPROVEMENTS
NEW GARAGES & COMMERCIAL BUILDINGS**

(215) 544-9293

**9 S. Chester Road
Swarthmore, Pa. 19081**

The Sportsman's Tavern

245 outwater lane garfield, nj 478-9885

Вітаємо

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
з 90-ти літнім Ювілеєм
та бажаємо успіху в майбутньому

ГАЛИНА і МИХАЙЛО АГАЗУКИ з РОДИНОЮ

**GENERAL
BUSINESS
EXCHANGE, INC.**

MICHAEL AHASZUK

17 E. Thomas Road, Suite #10

602/248-0102

Phonex, Arizona 85012

Excellent Accommodations

Moderately Priced

CREST LODGE

3411 East Van Buren
Highways 60, 70, 80, 89

M. & H. AHASZUK
Manager

Phone 275-0860
Phoenix, Arizona 85008

AMERCO TOWERS COFFEE SHOP

M. & H. AHASZUK
Owners

2727 N. Central Avenue
Phoenix, Arizona 85004
Tel.: 274-6225

ВЕСЕЛКА

*Журнал
для
української
дітвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

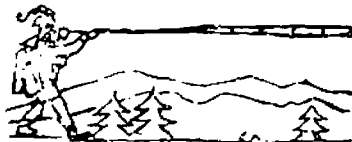
“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

Нема то як на

СОЮЗІВЦІ

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскільських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!

SOYUZIVKA — Ukrainian Nat'l Ass'n Estate

Kerhonkson, N.Y. 12446

(914) 626-5641

Сердечний братський привіт з нагоди 90-річного ювілею
УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
та його виданням

„СВОБОДІ”
„УКРАЇНСЬКОМУ ТИЖНЕВИКОВІ”

і
„ВЕСЕЛЦІ”

в річниці 90-ліття, 50-ліття та 30-ліття їх публікації
від

70-го Відділу Українського Народного Союзу
Т-ва Поступовий Клуб
в Джерзі Ситі, Н.Дж.

Степан Білик
предсідник

Микола Шеремета
секретар

**Члени Уряду 70 Відділу УНСоюзу, Т-ва Поступовий Клуб в
Джерзі Ситі, Н. Дж.**

UKRAINIAN AMERICAN SPORT CENTER

“TRYZUB”

4932 N. Broad Street
PHILADELPHIA, Pa. 19141

**ПРИВІТ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ В 90-РІЧЧЯ
БЛАГОРОДНОГО ІСНУВАННЯ**

від

“ФЕДАК І ФЕДАК”

Нотарі і Адвокати — брати: ЄВГЕН І ЕМЕЛЬЯН ФЕДАКИ, чесно поагоджують нотаріальні і адвокатські справи цивільного й кримінального характеру в судових процесах. Втішаються довір'ям і популярністю серед громадянства міста Гамільтону і околиць, особливо в середовищі українського суспільства, де беруть активну участь в праці суспільно-громадського життя, а одночасно належать до членства Українського Народного Союзу.

Отже проситься, все українське громадянство м. Гамільтону і околиць, в потребі звертатись з повним довір'ям до своїх українських **НОТАРІВ І АДВОКАТІВ** на адресу:

**FEDAK & FEDAK
1320 BARTON ST. E.
HAMILTON, ONT., CANADA
L8H — 7M9
TEL.: code (416) 632-9229**

KOBASNIUK TRAVEL INC.

*Your leading Ukrainian-American Travel Agency
Established 1920*

**WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS**

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

SEND FOR OUR 1984 TOUR BROCHURES

*Vera Kowbasniuk Shumeyko
President*

*Anthony Shumeyko
Insurance Broker*

157 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

(212) 254-8779

Galans

LUNCH and DINNER

Specializing in Ukrainian Cuisine

Ukrainian Cafe "a flavor all its own"

*Visit Our Pastry and Deli.
Banquet facilities for your parties and gatherings.*

Call 384-7793 for information

2212 West Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

*Happy New Year Greetings from
Dr. Andrij V. R. Szul, Esquire*

DR. ANDRIJ V. R. SZUL, P.C. Attorneys and Counsellor-at-Law

Main office:

215 S. Broad St., Suite 300
Philadelphia, Pa. 19107
(215) 735-3210

Seasonal offices —

Pocono — Catskill Mtns. areas:

Rte. 434, P.O. Box 125
Shohola, Pa. 18

Res.: Star Rte.
Glen Spey, N.Y. 12737
(914) 856-7090

A FULL SERVICE LAW FIRM

BEST WISHES

**BRANCH 238
EUGENE KONOWALEC**

BOSTON, MASS
Chartered July 1921

WILLIAM MIHOVAN, Pres
DANIEL BORTNICK, Treas.

ANNE REMICK, Fin. Sec.
LARISS DIJAK, Rec. Sec.

**УКРАЇНСЬКА ЩАДНИЦЯ
у Філадельфії, Па.**

UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

1321 W. Lindley Avenue ■ Philadelphia, Pa. 19141
Tel.: (215) 329-7080-7277

Ощадності конта, сертифікати, гіпотечні позики (моргеджі), позики на купно авт, особисті позики, пенсійні конта (IRA), особисті чеки, безплатні правні поради.

Кожне конто має державне забезпечення на \$100,000.

Щадниця відкрита кожного дня від 9-ої рано до 3-ої по пол., в п'ятниці від 9-ої рано до 7-ої веч. та в суботи від 9-ої рано до 12-ої вполудне.

Myron M. Bytz

REAL ESTATE APPRAISER & CONSULTANT
RESIDENTIAL & COMMERCIAL

(201) 267-2420

P.O. Box 67
Cedar Knolls, N.J. 07927

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних гранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку і св. Духа — відома солідна фірма

К. М. Кардович і Володимир Белянські

Constantine M. Kardovich, Walter Bielanski

CYPRESS HILLS MONUMENTS

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208 ■ Tel.: (212) 277-2332

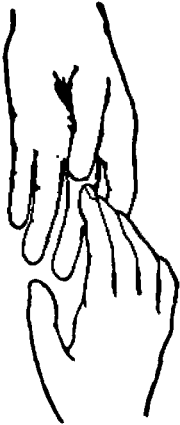
Відкрито в кожний день, в суботу, включно, від 9-5 по пол., в неділю 10-4 по пол.

MIAMI, Florida — (305) 653-5861

На бажання і для вигоди клієнтів, радо заїдемо до Вашого дому з проєктами
і порадами.

Bel Isle Nursing Home

"A WARM FRIENDLY ENVIRONMENT WITH A SMALL HOME ATMOSPHERE"

— CENTRAL LOCATION —

- 24-HR LICENSED NURSING CARE
- FULL DIETARY PROGRAM
- DIVERSE RECREATIONAL & SOCIAL SERVICES
- OCCUPATIONAL PHYSICAL & SPEECH THERAPY BY ARRANGEMENT
- SENIOR ADULT DAY CARE LATE FALL '82
- EXPERIENCED IN WORKING WITH THE UKRAINIAN PEOPLE

602-266-4122

MEMBER OF: AMERICAN HEALTH CARE ASSOCIATION
ARIZONA NURSING HOME ASSOCIATION

720 E. MONTEBELLO AV. PHOENIX, ARIZONA, 85014

WILLIAM J. KRAGNESS, M.D.

ORTHOPEDIC SURGERY

**13200 NORTH 103RD AVENUE
SUITE 24
SUN CITY, ARIZONA 85351**

IMMIGRATION SERVICE • NOTARY PUBLIC • TRANSLATION • PARCELS TO POLAND

1984 TOURS TO - UKRAINE - EUROPE
POLAND

Northwestern Travel Bureau, INC

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622 PHONE (312) 278-8844 or 489-5353

Tel.: 276-4575

KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

Happy New Year Greetings from

Dr. Andrij V. R. Szul, Esq.
General Manager

ARTISTS MANAGEMENT
INTERNATIONAL, INC.
SUITE 300, 215 SOUTH BROAD STREET
PHILADELPHIA, PA 19107-5314

Seasonal offices —
Monticello
(Sullivan County),
N.Y. area:

Star Route
Glen Spey,
New York 12737
(914) 856-7090

(215) 735-3210

- CABLE ADDRESS: "ATTYDRSZUL" -

COMPLETE LEGAL AND PROMOTIONAL SERVICES FOR ARTISTS:

— *Individuals* — *Groups* — *Organizations*

Copyright — Royalty — Syndication — Artist's Performance Contracts — Publishing
Recordings — Film Production Negotiations — Residuals — Distribution — Publicity

A. L. Moore and Sons, Inc.

Adams Street at Fourth Avenue

Phoenix, Arizona 85003

252-3411

A Family Helping Families Since 1906

SCHWINN BICYCLES

since 1912 in Phoenix

LANDIS CYCLERY, INC.

Phoenix, Az. ■ 712 W. Indian School ■ 264-5681
4615 W. Indian School ■ 269-3267
Tempe, Az. ■ 2180 E. Southern ■ 839-9383

УКРАЇНСЬКІ ВИШИВКИ, ПИСАНКИ І КЕРАМІКА

Sunset Trading Post Gifts & Embroidering Supply

1529 Sunset Blvd. Los Angeles, Ca. 90026
Tel.: 213-250-3582 or 413-4070

KSENIA ZOZULA

WALT'S ACE HARDWARE

PLUMBING, PAINT & ELECTRICAL SUPPLIES
CUT GLASS & PIPE

GENE BOREK
KARIN BOREK

19th Avenue & Indian School Road
Phoenix, Arizona 85015
274-6503

Westchester Hudson

COAT, APRON, TOWEL & LINEN SUPPLY Co., Inc.

45 Taylor Avenue

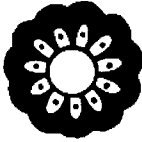
Poughkeepsie, N.Y. 12601

Tax consulting and preparation for professionals, homeowners and small businesses.

SERVING
THE UKRAINIAN-
AMERICAN
COMMUNITY
FOR MANY YEARS

FIRE
TAX CONSULTING

Michael Zaplitny
909 Union Street
Brooklyn, N.Y. 11215
(212) 622-1560

ІГОР І ІРИНА МЯКУШ

Flowers by **IRENA**

Floral arrangements & hand crafted gifts

939 N. Western Avenue ■ Chicago, Ill. 60622 ■ 278-7890

OVER "68" YEARS
OF FAITHFUL SERVICE

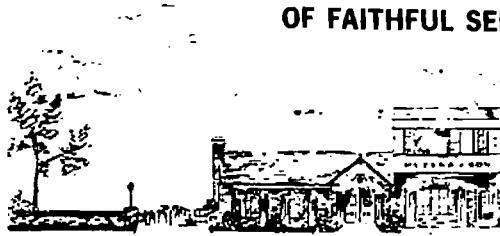
MUZYKA & SON

FUNERAL HOME
Established 1915

2157 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

278-7767

227-1222

UKRAINIAN ART CENTER

ELEGANT UNUSUAL HEIRLOOMS

DARIA CHAIKOVSKY

CERAMICS ■ ENAMELS ■ GRAPHICS ■ ICONS ■ JEWELRY ■ OILS
OCCAS CARDS ■ PYSANKY ■ WATER COLORS ■ WOODCRAFT

4315 Melrose Ave. ■ Los Angeles, Calif. 90029 ■ (213) 668-0172, 981-3196

Hours: Tues. Sat. 11 a.m. - 3 p.m. or by appointment

37-ий ВІДДІЛ УНС, СЕСТРИЦТВО „ЛЮБОВ”,

засноване 30 січня 1916 р. в Елізабет, Н. Дж.
щиро вітає Український Народний Союз з нагоди

90-літнього Ювілею
і бажає йому багато успіхів в дальшому його розвитку і праці для
добра українського народу.

Анна Реклаїтіс
голова

За Управу
Мерієн Огар
касир

Ольга Осередчук
секретар

Привіт УНСоюзові у 90-річчя!

NETCHAY, MARIA

Branch 403, P.O. Box 569
14 Village Park Drive
Beamsville, Ont. Canada

TV & FURNITURE RENTALS & SALES

"Serving Phoenix Since 1946"

SPECIALIZING IN APARTMENT GROUPINGS

By the Month or Year

Living Room - Bedroom - Dinette
Rollaway Beds - Refrigerators - Washers
4206 N Central Ave. 277-0211
PHOENIX, ARIZONA 85012

NORTHWEST MORTUARY

Personalized & Distinctive Services
Serving the Ukrainian Community
JOSEPH PROPATI (Owner)
Phone (602) 266-8000
4033 N. 19th Ave. Phoenix, Arizona 85015

Phone 246-3456
If no answer 252-8242

ANDY'S TOWING and RECOVERY

Andy Lylyk
Owner

Phoenix, Arizona

Phone 266-7737
Closed Sunday & Monday

PHOENIX FANCY SAUSAGE

Complete Line Authentic German Sausage
Cheeses and German Imports

FRANK & INGE BARTEN
Owner

5221 North Central
Phoenix, Arizona 85012

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE. N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

SWIMWEAR & ACCESSORIES
WARMUPS

UGLIES UNLIMITED
1617 EAST HIGHLAND
PHOENIX, AZ 85016
(602) 264-7774

Phone: 384-5562

ANN'S BAKERY

W. DMYTRASH, prop.

FINE PASTRIES □ DECORATED BIRTHDAY CAKES □ UKRAINIAN BREAD & EUROPEAN TORTES

2158 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

TELEPHONE 274-4855

MARIA'S DRESS SHOP

Specializing in
LADIES' AND MEN'S
ALTERATIONS AND TAILORING

Dressmaking by Maria

4422 N. 19TH AVE. - PHOENIX, ARIZONA 85015
MON. THRU FRI. 7-5:30 P.M. SAT. 9-3 P.M.

Congratulations on your 90th Year and future best wishes

Mack E. TARWATER

ATTORNEY AT LAW

AREA CODE 602
257-5656

2400 ARIZONA BANK BUILDING
101 North First Avenue
PHOENIX, ARIZONA 85003

SUSAN'S FLOWERS

4420 No. 19th Avenue
Phoenix, Arizona, 85015
279-6773

**104-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
БРАТСТВО СВ. НИКОЛАЯ в ПЕРТ АМБОЙ, Н. Дж.**

*найстарший Союзний Відділ у центрально-середнім стейті Нью Джерсі
у 80-річчя свого існування сердечно вітає
членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу та читачів
„Свободи”.*

Ілько Сідун
предсідник

Василь Матковський
секретар

**SHEFFIELD
STYLING CENTRE**

4438 N. 19th Ave.
Phoenix, Arizona
264-7657

B/NORTH-WEST
Realty & Investments

MLS

Bus. 624-4604
Res. 742-2026

Wasył Bobjak, Broker

1802 W. Grant Rd. Suite 110-38
Tucson, AZ 85745

*“MNOHAIA LITA”
to the Ukrainian National Association on its 90th Anniversary
from*

UNA BRANCH # 26 — “SYNIE MORE”

President — **MICHAEL ZAREMBA**

Secretary — **KATHERINE Z. PROWE**
Asst. Secy. — **ALICIA KOZAK**

Treasurer — **MARITA ZAREMBA**
Chairman Auditing Comm. — **MICHAEL KOZAK**

To Order Phone: 275-8788

**Stanley's
Homemade Polish Sausage**

POLISH — GERMAN — ITALIAN
HUNGARIAN — SWEDISH

Pierogi — Hot Sandwiches — Pizza

S.J.A. KROZEL
2201 E. McDowell Road
Phoenix, Arizona 85006

Open 9 AM - 8 PM
Closed Sundays

LA RAYNADA
4426 North 19th Avenue
Phoenix, Arizona 85015

PHONE 248-9550

MEXICAN & AMERICAN FOOD
ORDERS TO GO
TRY OUR SPECIAL STEAK PICADO
HOME STYLE MEXICAN FOOD
CHILDREN'S MENU AVAILABLE

Привіт Українському Народному Союзові!

LOUNGE — FAMILY RESTAURANT

AMERICAN AND EUROPEAN FOOD

складає власитель ІВАН САХАРЕВИЧ з родиною

Tel.: EV 4-9892

2301 West Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

Established 1920

Phone: 276-8100

Walter Paciak

2125-27 W. CHICAGO AVE.
CHICAGO, ILL. 60622

266-6622

Inc.

Sales and Service

Sewing Machines - Vacuum Cleaners

NEW AND USED

4636 N. 7th Avenue

Howard Blystone Phoenix, Az. 85013

(602) 264-4444

**DOROTHY'S
FLOWERS**

FLOWERS FOR ALL OCCASIONS

4727 North 7th Avenue

Phoenix, Arizona

MARI HATTON

COLITZ PHARMACY

857 N. Western Avenue

Chicago, Illinois 60622

**UNA BRANCH 452
East Chicago, Indiana**

President

John P. Popyk

Secretary

N. Shuya

**HOLY TRINITY
UKRAINIAN ORTHODOX
CHURCH**

**941 Rose Avenue
New Castle, Pa. 16101**

**368-ий ВІДДІЛ УНС
ім. МИКОЛИ ЛИСЕНКА
в МАЯМІ, Фльорида**

сердечно вітає

*Український Народний Союз
із 90-річчям існування.*

Ольга Максимович, голова

Андрій Маринюк

секретар

Микола Ракуш

касір

Тел.: (305) 868-1594

**Oak Ridge
Realty**

**REAL ESTATE
INSURANCE**

MARIE DOMARATZKY
Realtor Assoc.

372 Morris Avenue
Springfield, N.J. 07081

Bus. (201) 376-4822
Res. (201) 467-8918

UKRAINIAN-AMERICAN CLUB of OCEAN COUNTY, Inc.
P.O. Box 1653 ■ Toms River, N.J. 08753

MNOHAIA LITA

President — **JOHN BORTNYK**, Vice President — **GEORGE T. PROWE**, Secretary — **ZIRA KOTLIAR**,
Treasurer — **NICHOLAS MAKSYMUK**, Asst. Treasurer — **MARIE MEEHAN**, Corresponding Secy. — **ANNA**
LICHKO Honorary President — **MICHAEL KOZAK**.
Trustees: **MARIE MEEHAN**, **ANN DEISENROTH**, **KATHERINE PROWE**, **MICHAEL ZAREMBA**

**УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА
КРЕДИТОВА СПІЛКА**

11790 Biscayne Blvd. • Miami, Florida

вітає

Український Народний Союз у 90-річчя його існування.
Щадіть та позичайте у своїй установі!
Працюємо для добра та користей наших членів!

HAPPY 90th ANNIVERSARY TO THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION FROM

TEAMSTER LOCAL UNION 104 and ALL IT'S AMERICAN UKRAINIAN MEMBERS

Transport & Local Delivery Drivers, Warehousemen and Helpers Local Union No. 104, an affiliate of
The International Brotherhood of Teamsters, Chauffeurs, Warehousemen & Helpers of America.
1450 South 27th Avenue ■ Phoenix, Arizona 85009

ANTHONY C. LOCK, *Secretary-Treasurer*

JACK D. RANDOLPH, *President*

DANNY D. MILLS, *Vice President*

MAURICE F. NELSON, *Recording Secretary*

VIRGIL D. HUNT, *Trustee*

STEVE O. MARTINEZ, *Trustee*

MANUEL R. PETTIGREW, Sr., *Trustee*

**Т-во „СВОБОДА”, 25-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
в Джерзі Сіті, Н. Дж.**

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ У ЙОГО 90-РІЧЧЯ

Уряд і Члени

AUGUSTA PHARMACY

959 N. Western Avenue
Chicago, Ill.
Phone: 276-6670

DR. M. HOLOWATY, R.Ph.

Selected Cuts

Freezer Beef

DAD'S FINE MEATS
& Seafood
Your Family Store
Specializing in Iowa Corn Fed Beef

8520 N. 7th Street
Phoenix, Arizona 85020

Mary Ann Bratcher
(602) 861-2283

Tel.: (212) 475-7430

НАЙСТАРШЕ УКРАЇНСЬКЕ
ВИСИЛКОВЕ БЮРО
в НЬО ЙОРКУ

**ROMAN PARCELS
CORP.**

324 East 9th Street
New York, N.Y. 10003

(201) 333-3839

POWERS PRESS
PRINTERS ■ LITHOGRAPHERS

81 Montgomery Street
Jersey City, N.J. 07302

255-7820

PHILBEN

ROBERT JONES
TECHNICAL SALES REPRESENTATIVE

PHILBEN LITHO 132 W. 22ND ST.
SUPPLY CO. INC. NEW YORK, N.Y. 10011

Бостон, Масс. І околиця! Рік основ. 1955

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ
„СЯН” в Бостоні, Масс.
4 Milford Street, Boston, Mass. 02118
Tel.: (617) 426-7268

Власник — **ВАСИЛЬ СТЕБНИЦЬКИЙ**
Має на складі: українські книжки, платівки, кераміку, різьбу, вишивки та мистецькі вироби.

Berkeley
Federal Savings and Loan

MONROE TWP.: Applegarth & Canbury Hall Acme Roads • (800) 655-5807
Hours: Monday thru Friday, 9:00 to 3:00, Saturday, 9:00 to 12:00 noon
Overly Hours: Monday, Tuesday, Wednesday and Friday,
8:00 to 6:00, Thursday, 9:00 to 8:00, Saturday 9:00 to 12 noon
Other Branches: Pleasanton, Visalia/Arvin, Buck, Whiting, Manchester/Lakehurst
Lakewood, Short Hills, East Hanover, Newark, Livingston, Union
Supermarket branches at Postmans in Galeside and Gerwood

complete personal financial services . . .

- Money Fund Checking
- Money Fund Savings
- Certificates of Deposit
- Visa Cards
- Consumer Loans
- Retirement Accounts

Member F.S.L.C.

Equal Opportunity Lender

Phones: AR 6-1414-1415

Free Delivery

OAKLEY
Rexall PHARMACY Inc.

I. CHASEN, R.Ph. — K. KAPUSTKA, R.Ph.
2252 W. Chicago Ave. Chicago, Ill.
Near Oakley DEA. AO 3874268

Best Wishes
On Your 90th Anniversary

ST. MICHAEL'S SOCIETY

Branch 147, Allentown, Pa

Pres. ANNA SEGAN

Treas. JOHN SEGAN

Sec'y CATHERINE HUTZAYLUK

MACO OFFICE SUPPLIES

1000 KENNEDY BLVD
UNION CITY, N. J. 07087
867-3309

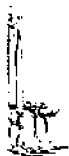
УКРАЇНСЬКИЙ СКЛЕП

SHAW'S of SAN FRANCISCO

Candies & Confections
Plush Animals — Ukrainian Ceramics, Posters and Gifts

Valley West Mall
59th Ave. & Northern ■ Glendale, Az. 85301.
Tel. 937-1471

Myron & Nattalie Brewka

ODESSA

Ukrainian Restaurant

MOTEL □ DIESEL □ CATERING

LIVE MUSIC
LOUNGE
PATIO

1-17 & Deer Valley Road
Phoenix, Arizona 85027

Prop.: TED and STEFA OLEKSYN
Tel.: (602) 869-0924

З М І С Т

БАТЬКОВІ УНСОЮЗОВІ — 90 РОКІВ

1. Перший український церковний і народний діяч в Америці о. Іван Волянський	5
2. <i>Іван Кедрин</i> : УНСоюз вчора, сьогодні і завтра	8
3. <i>Степан Куропась</i> : Як УНСоюз перебрав „Згоду братств”	16
4. <i>Володимир Барагура</i> : 30-ий рік появи „Веселки” на небосхилі дитячого світу	20
5. <i>Ліна Костенко</i> : Заворожи мені, Волхве	23
6. <i>Ольга Кузьмович</i> : Приятель родини — пам'яті ред. Луки Мишуги	24
7. <i>Ікер</i> : Преславний Ювілей	29
8. <i>Людмила Волянська</i> : В полоні Шевченковому навіки	31
9. <i>Марта Тарнавська</i> : Відкриття Пам'ятника	41
10. <i>Орест Корчак-Городиський</i> : Щоденник „Свобода” в таборі полонених у Ріміні	43
11. <i>Богдан Кравців</i> : Шевченко	54

НАШЕ НЕДАВНЄ МИНУЛЕ

1. <i>Іван Дурбак</i> : У 70-ліття УСС — спогади очевидця і свідка стрілецької слави	55
2. <i>Микола Холодний</i> : Шевченко	62
3. <i>Леонід Романюк</i> : Зимовий Похід Армії УНР	63
4. <i>А. Наталія Завадська-Стефанів</i> : Листопад	73
5. <i>Михайло Кучер</i> : Георгій (Юрій) Андрузький — кирило-методієвець	80
6. <i>Яр Славутич</i> : Розстріляна Муза, до 50-річчя розстрілу українських письменників	85

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО, МУЗИКА

1. <i>Оксана Бризгун-Соколик</i> : Олександр Кошиць	92
2. <i>Ліна Костенко</i> : Кобзареві (уривок)	95
3. <i>Вадим Лесич</i> : Смерть Шевченка	96
4. <i>Оксана Лукашевич-Полон</i> : Мистець у своєму часі	98
5. <i>Отець Григорій Грушка</i> : Духом линею ми, Тарасе	103
6. <i>Валентина Єрмоленко</i> : Хліб	104
7. <i>Ярослав Курдидик</i> : Чорноморський капітан	108
8. <i>Лариса Дончук</i> : Згадуючи зиму холодну і голодну	112
9. <i>Богдан Лепкий</i> : На Тарасовій Могилі (уривок)	122
10. <i>Роман Савицький</i> : Гумор у музиці	123
11. <i>Яр Славутич</i> : 3 поеми про Агапія Гончаренка	136

ПОДОРОЖІ, СПОГАДИ

1. <i>Святослав Шумський: Ми знову в Австралії</i>	137
2. <i>Леся Українка: На Роковини</i>	150
3. <i>Ірена Дарія: Люди Дорізону, Бразилія</i>	151
4. <i>Святослав Гординський: Канів</i>	156
5. <i>Яків Сусленський: Нариси в'язничного буття</i>	157
6. <i>Богдан Остап'юк: Золоті бульбуки</i>	178
7. <i>Лев Яцкевич: Дві історичні подорожі</i>	182
КАЛЕНДАРІУМ	187
ОГОЛОШЕННЯ	199

Керівник друкарні: *Анатоль Домарацький*

Складачі: *Неоніля Сохан, Ярослав Сидоряк, Степан Чума, Іда Фукс*

Верстальники: *Ярослав Сидоряк, Степан Чума*

Друкарня „Свободи”, 30 Монтгомері вул., Джерзі Ситі, Н. Дж. 07302, ЗСА.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, Інк.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

P. O. Box 17a • 30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303

Telephones: (201) 451-2200

CANADIAN OFFICE
18 Leland Avenue
Toronto, Ont. M8Z 2X5
Tel.: (416) 231-4685

УКРАЇНСЬКИЙ
НАРОДНИЙ
СОЮЗ

UKRAINIAN
NATIONAL
ASSOCIATION

- Має 16 клас модерного забезпечення.
- Виплачує найвищу дивіденду.
- Видає щоденник „Свободу”, Український Тижневик і журнал для дітей „Веселка”.
- Уділяє стипендії студуючій молоді.
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”.

- Offers 16 types of life insurance protection;
- Pays out high dividends on certificates;
- Publishes the “Svoboda” daily, the English language “The Ukrainian Weekly” and the children’s magazine “Veselka” (“The Rainbow”);
- Provides scholarships for students;
- Owns the beautiful estate “Soyuzivka”

Українська Будівля — Ukrainian Building

Headquarters of the Ukrainian National Association

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ
УНС!
ЗАБЕЗПЕЧИТЬСЯ
І БУДЬТЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕНИ!

JOIN THE UNA —
INSURE YOURSELF
AND BE SAFE!